

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΝΑΟΥΣΑΣ

Δημήτριος Αναστασίου

Δημοσιογραφική διαμάχη μεταξύ
«Πούπουλο» και τσορμπατζήδων

Εργοστάσιο Λόγγου - Τουρπιάλη (1876 - 1936).

ΑΙΓΕΣ: Προσδιορίζοντας τη θέση της
πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας
Η Νάουσα του 1910

Φυλάξτε τα τεύχη της «Νιάουστας»

Παλαιά τεύχη μπορείτε να προμηθευτείτε από τα γραφεία του Συλλόγου

**Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» στηρίζεται στην αγάπη και το ενδιαφέρον
των συνδρομητών της**

**Παρακαλούμε να μεριμνήσετε για την ανανέωση
της συνδρομής σας**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

- 1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ**
- 2) ΜΝΗΜΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΙΟΥ**

**ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΨΟΥΝ
ΑΠΟ ΚΑΝΕΝΑ ΝΑΟΥΣΑΙ-ΚΟ ΣΠΙΤΙ**

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας. Τηλέφωνα 24.102 και 22.575

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«ΝΙΑΟΥΣΤΑ»

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
-ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ-

ΑΠΡΙΛΙΟΣ — ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1995

Έτος 19ο - Τόμος Θ' - Τεύχος 71

Αριθμός ISSN 1106 2118

ΙΔΡΥΤΑΙ:

Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας, Οδυσσεύς Ντινόπουλος †

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Ελένη Μήτσιαλα - Ζεγκίνη, Λευκή Σαμαρά
Χρήστος Μπαταντζής, Αλέξανδρος Οικονόμου

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Δημοτική Βιβλιοθήκη Νάουσας
Διον. Σολωμού 3. Τ.Κ. 59200 ΝΑΟΥΣΑ
Τηλ. 0332/24.102 & 22.575

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γιάννης Καρατσιώλης - Γεωπόνος τηλ. 80.331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εργοστάσιο Λόγγου - Τουρπάλη (1876 - 1936)
(Φωτογραφία: Τάκη Μπαίτση)

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ:

Τυπογραφείο Αντώνη Γ. Μαυρογένη
Αντων. Καμάρα 3 — Θεσσαλονίκη
Τηλέφωνα 260.140 & 261.747 - FAX 261747

Περιεχόμενα

Ιστορικά — Λαογραφικά

- ΓΙΩΡΓΟΥ ΤΟΥΣΙΜΗ: Αποκαλυπτική δημοσιογραφική διαμάχη μεταξύ «πούπουλο» και τσορμπατζήδων κατά τις παραμονές της απελευθέρωσης το 1912 56
- ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΑΓΙΑΝΟΥ: Παίδια και φορείς της στη Νάουσα πριν από το 1822 63
- ΘΩΜΑ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ: Γιανύταρος και Μπούλα (η ιστορία των ονομάτων) 68
- Π. ΦΑΚΛΑΡΗ: ΑΙΓΕΣ — Προσδιορίζοντας τη θέση της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων 70
- ΠΕΤΡΟΥ ΔΕΙΝΟΠΟΥΛΟΥ: Δημήτριος Αναστασίου Ο Ναουσαίος ευεργέτης των Σέρβων - Πως τον ανακαλύψαμε το 1973 78
- ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΥΑΡΗ: Νεοελληνικός διαφωτισμός και Ναουσαίοι συνδρομητές βιβλίων (1783 - 1839). Η σχέση με την εκπαίδευση και την κοινωνία 80
- ΓΚΟΥΤΑ ΑΧΙΛΛΕΑ: Η Νάουσα του 1910 86
- ΛΕΥΚΗΣ ΣΑΜΑΡΑ: Τα πρώτα σχολεία για κορίτσια. Οι πρώτες δασκάλες. 89
- ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΡΤΣΗ: Παλιά παιχνίδια από χαρτί στη Νιόουστα 91

Διάφορα — Γεωργικά

- Ε. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ - Σ. ΗΛΙΑΔΗ - Σ. ΜΑΖΑΡΑΚΗ: Αναζητώντας το μίτο της Αριάδνης 96
- ΔΗΜΗΤΡΗ ΖΕΓΚΙΝΗ: Οι σκαμοί 98
- ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΥΡΓΙΑΝΝΙΔΗ: Δύο νέοι βελτιωμένοι κλώνοι του υποκειμένου μηλιάς M.B: RAJAM 1 (LANCER) και RAJAM 2 (CEPILAND) 101

Αγαπητοί φίλοι της «Νιόουστας»

Καλό καλοκαίρι και καλές διακοπές.

Το καινούργιο τεύχος της «Νιόουστας», θα σας κρατήσει συντροφιά όπως πάντα και αυτούς τους ζεστούς μήνες του καλοκαιριού.

Θα διαβάσετε μία ενδιαφέρουσα αλληλογραφία μεταξύ «Πούπουλο» και «Τζορμπατζήδων» στη Νάουσα του 1912 μέσω των εφημερίδων. το χρονικό «Πώς ανακαλύψαμε τον Ναουσαίο ευεργέτη των Σέρβων Δημήτριο Αναστασίου» και πολλά ιστορικά, λαογραφικά και σύγχρονα θέματα που πιστεύουμε πως θα σας ενδιαφέρουν.

Περιμένουμε τις απόψεις σας, τις συνεργασίες σας και θέλουμε την συμπαράστασή σας ακόμη περισσότερο τώρα που η «Νιόουστα» θα μπει στο 20ο έτος της κυκλοφορίας της.

Καλό Καλοκαίρι

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Πολιτ. Εταιρείας Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

ΛΕΥΚΗ ΣΑΜΑΡΑ, Πρόεδρος
ΘΩΜΑΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, Αντιπρόεδρος
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Γραμματέας
ΒΑΓΓΕΛΙΤΣΑ ΔΕΛΗΧΡΗΣΤΟΥ, Ταμίας
ΕΛΕΝΗ ΜΗΤΣΙΑΛΑ - ΖΕΓΚΙΝΗ, μέλος
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗΣ, μέλος
ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΤΑΝΤΖΗΣ, μέλος

Διακίνηση περιοδικών
Εμβάσματα - συνδρομές
Λογιστικό Γραφείο
βαγγελίτσας Δεληχρήστου
Παναγούλη 14. Τηλ. (0332) 25.278
(δίπλα στο ταχυδρομείο)

Τιμή Τεύχους δρχ 750
Ετήσια συνδρομή ιδιωτών 3.000
Δήμοι, Κοινότητες, Συν)μοί 5.000
Εξωτερικού δολάρια 40

Αποκαλυπτική δημοσιογραφική διαμάχη μεταξύ «πούπουλο» και τσορμπατζήδων κατά τις παραμονές της απελευθερώσεως το 1912

Στο φύλλο της εφημερίδος «Μακεδονία» της 13ης Μαΐου 1912 είδε το φως της δημοσιότητας μια ανοικτή επιστολή του Αιγυπτιώτη Νάουσαίου έμπορα αποικιακών Γ. Χατζή Παράσχη προς τον Μητροπολίτη Βεροίας Καλλίνικο

Η δημοσίευση αυτή απετέλεσε την απαρχή μιας επαναζωπύρωσης της διαμάχης μεταξύ πλουσίων και «πούπουλο», που επί σειρά ετών υπέβασκε στη Νάουσα και προκαλούσε μεγάλη αναταραχή στην κοινοτική ζωή!

Όπως θα φανεί στη συνέχεια, αποτέλεσμα της επιστολής Χατζή Παράσχη υπήρξε μια σειρά διαξιφισμών και αντεγκλήσεων μεταξύ των δυο αντιμαχόμενων μερίδων από τις στήλες των εφημερίδων «Μακεδονία» και «Νέα Αλήθεια» έτσι που έλαβε τη μορφή οξύτατης δημοσιογραφικής διαμάχης.

Χάρης δε στη δημοσιοποίηση αυτής της διαμάχης, έχουμε μια γραπτή αυθεντική πηγή, που απεικονίζει ανάγλυφα την τελευταία, από τις αλληπάλληλες, φάση αναταραχής της κοινοτικής ζωής της πόλεως.

— * —

Η οικογένεια Χατζή Παράσχη ήταν παλαιά ναουσαϊκή οικογένεια. Οι τρεις αδελφοί Χατζή Παράσχη, Γεώργιος, Επαμεινώνδας και Θεοδόσης, είχαν μεταναστεύσει στην Αίγυπτο, όπου, εμπορευόμενοι, απέκτησαν σημαντική οικονομική ευμάρεια.

Ο ένας από τους τρεις αδελ-

φούς, ο Γεώργιος, το 1912 επισκέφθηκε την πατρίδα του, προκειμένου να τελέσει τους γάμους του με τη Μαργιορίτσα, το γένος Μπέρου.

Του Γιώργου Τουσίμη

Η έκδοση, όμως, της αδείας του γάμου, προσέκρουσε στην άρνηση της Εκκλησίας. Για το λόγο ότι η οικογένειά του, ως προς τις κοινοτικές της υποχρεώσεις, ταμιακώς δεν ήταν τακτοποιημένη, ο Αρχιερατικός Επίτροπος Νεόφυτος αρνήθηκε τη χορήγηση αδείας.

— * —

Για να γίνει πιο καταληπτή η άρνηση του Αρχιερατικού Επιτρόπου, αξίζει να ανοίξουμε μια παρένθεση, που αφορά το τοπικό εκπαιδευτικό και κοινοτικό σύστημα του τέλους του 19ου και των αρχών του αιώνα μας. Διότι, πρόκειται για πολύ αξιοσημείωτο για τα σχολικά χρονικά της υπόδουλης Μακεδονίας φαινόμενο, που, ομολογουμένως, πρέπει να ληφθεί υπόψη από τους μελετητές της παιδείας κατά την Τουρκοκρατία.

Αν και τα σχολεία της Νάουσας δεν είχαν πάγιους κεκτημένους πόρους, εν τούτοις θεωρούντο από το Σύλλογο Διαδόσεως των Ελληνικών Γραμμάτων αυτοσυντήρητα και, ως εκ τούτου, δεν ελάμβαναν ουδεμία επιχορήγηση από το ανεπίσημο αυτό Υπουργείο

γείο Παιδείας του αλφειώτου Ελληνισμού.

Δια το λόγο αυτό η Κοινότητα ήδη το 1880, από τον καιρό δηλαδή που την κοινοτική εξουσία ασκούσε η τάξη των πλουσίων, εθέσπιζε με κοινοτική πράξη διάφορους τρόπους προς συντήρηση των σχολείων. Οι τρόποι αυτοί συνίσταντο κυρίως σε φορολογική επιβάρυνση στην προικοτίμηση, στην παραγωγή των σταφυλών και οίνων, ή σε εισφορές που άπαξ καταβλήθέντες επαγιώνοντο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος εισπράξεως των σχολικών και κοινοτικών πόρων σε περίπτωση αθέτησης της υποχρεώσεως. Σύμφωνα με το παρσπάνω κοινοτικό πρακτικό του 1880, από όσους δυστροπώντας είχαν τέκνα στα σχολεία, οι εισφορές εισπράττοντο δια του αποκλεισμού των τέκνων των από τα σχολεία. Από δε τους λοιπούς εισπράττοντο κατά πάσαν ευκαιρία, που οι οφειλέτες είχαν υπόθεση ή ανάγκη από τις κοινοτικές αρχές.

Δυο αποσπάσματα των σχετικών κοινοτικών αποφάσεων έχουν διασωθεί στην υπόψη δημοσιογραφική διαμάχη και βεβαιώνουν την κοινοτική αυτή πρακτική.

Σύμφωνα μάλιστα με τα παρσπάνω πρακτικά, είχε αποφασισθεί όχι μόνο η καταναγκαστική είσπραξη των οφειλομένων, αλλά και η απαίτηση τόκων, ακόμη δε και η έκδοση επιτιμίου από τον Μητροπολίτη με την απειλή «εξωεκκλησιασμού».

— * —

Ακριβώς σε αυτή τη θεομοθε-

ένη κοινοτική πρακτική περί δυ-
τροπούμενων και μή τακτοποιημέ-
ων ταμιακώς ενέπιπτε η περί-
πτωση Γ. ΧατζηΠαράσχη. Δη-
λαδή ο ΧατζηΠαράσχος δεν είχε
καταβάλει τις υποχρεώσεις του
επί φορολογική επιβάρυνση και
πλέον καθυστέρησε την παγι-
ωμένη τριλκή εισφορά της οικο-
γενειάς του.

Αντί δε να τακτοποιηθεί ταμια-
κώς και έτσι να λάβει την άδεια,
έσπευσε να καταγγείλει με ανοι-
κλή επιστολή στην εφημερίδα «Μα-
κεδονία» της 13ης Μαΐου 1912 τον
Μητροπολίτη Βεροίας Καλλίνικο,
που ηνείχετο ένα τέτοιο Κοινο-
τικό STATUS στη Νάουσα και
να δηλώσει ότι δεν πρόκειται
να καταβάλει τις υποχρεώσεις
του, διότι δεν έχει εμπιστοσύνη
στη κοινοτική διαχείριση του Κ.
ΧατζηΜαλούση.

— * —

Όσο καιρό η κοινοτική εξου-
σία θρискόνταν στα χέρια του
«πούπουλο», η τάξη των πλουσίων
Ναουσαίων επεδίωκε με κάθε τρό-
πο να δρискεται σε διαρκείς προ-
στριβές με το Κοινοτικό Συμβού-
λιο. Προσπαθούσε να δημιουργεί
οξύτητα και «εμπόλεμη» μεταξύ
των «κατάσταση», ούτως ώστε να
δικαιολογείται η μή καταβολή
των κοινοτικών των υποχρεώσε-
ων..

Δυσχεραίνοντες το κοινοτικό έρ-
γο και δυσφημίζοντας τους κοι-
νοτικούς άρχοντες, πίστευαν ότι
θα τους εξαναγκάσουν εις παραι-
τηση.

Η λυσσώδης αντιπάθειά των
προς το «πούπουλο» και η επίμο-
νη άρνηση των κοινοτικών των υ-
ποχρεώσεων έχει διασωθεί σε έ-
να δημοσίευμα του Κ. ΧατζηΜα-
λούση, όπου αναφέρεται η περί-
φημη φράση των: «Τί θα κάμει ο
ΧατζηΜαλούσης; Τί ημπορεί να
μας κάμει; Εμείς δεν δίδουμε

πεντάρα».

Η περίπτωση ΧατζηΠαράσχη,
ως προερχόμενου από τη τάξη
τους, τους παρείχε την κατάλληλη
ευκαιρία δια την δημιουργία νέ-
ων αντιπαραθέσεων και έσπευσαν
να την εκμεταλλευθούν.

Με τη βοήθεια του ναουσαϊκού
λάμπυ της Θεσσαλονίκης, δημοσί-
ευσαν την προκλητική διαμαρ-
τυρία του ΧατζηΠαράσχη στην ε-
φημερίδα Μακεδονία, η οποία, ό-
πως προανέφερα, απετέλεσε την
απαρχή μιας νέας αναζωπυρώσε-
ως.

Το ότι, δε, χρησιμοποίησαν τον
ΧατζηΠαράσχη ως ενεργούμενό
τους φαίνεται και από το λεγόμε-
νο τότε σκωπτικά στη Νάουσα
λαϊκό απόφθεγμα: «οι τσορμπα-
τζήδες έρραψαν το γαμήλιο ένδυ-
μα και το έδωκαν στο γαμβρό να
το φορέσει».

— * —

Η άρνηση εκ μέρους της παρα-
τάξεως των πλουσίων της κατα-
βολής των κοινοτικών υποχρεώ-
σεων, πράγματι, δυσχέρανε τη
λειτουργία των σχολείων και τα
κοινοτικά πράγματα, διότι αντι-
προσώπευε πολύ υψηλό ποσοστό
των κοινοτικών πόρων.

Αρκεί να σημειωθεί ότι 32 οικο-
γένειες πλουσίων, οι πλέον μεγα-
λοδωρητά της Κοινότητας, αρ-
νούνται την καταβολή. Για να γίνει
δε αντιληπτό το μέγεθος των δι-
αφευγόντων, ένεκα της αρνήσεώς
των πόρων, αναφέρουμε τις εκ-
κρεμείς υποχρεώσεις 11 πλουσί-
ων, τις οποίες εξαναγκάστηκαν να
τις καταβάλουν διότι αποκλείστη-
καν τα τέκνα των από τα scho-
λεία: Αφοί Κοκκίνου γρ. 500, Α-
φοί Π. Σεφερτζή γρ. 300, Γ. Τουρ-
πάλη γρ. 600, Νικ. Πλατσούκας
γρ. 500, Γ. Λόγγος γρ. 300, Αγ-
γελάκης Μ. Αγγελάκης γρ. 300,
Γ. Μπουτάρης γρ. 300, Δημ. Πε-
χλιθάνος γρ. 225, Γρηγ. Πετρίδης

γρ. 150, Σταύρος Λαναράς γρ.
150 και Σπ. Λαναράς γρ. 75.

— * —

Η δεδικοιολογημένη, λοιπόν, άρ-
νηση του Αρχιερατικού Επιτρό-
που Νεοφύτου, έδωσε το έναυσμα
για να αρχίσει η παραπάνω οξύ-
τατη διαμάχη μεταξύ «τσορμπα-
τζήδων» και «πούπουλο» η οποία
μεταφέρθηκε και διεξήχθη από
τις στήλες του τύπου της Θεσσα-
λονίκης.

Διότι, όπως ήταν επόμενο, η δη-
μοσίευση του «λιθέλλου» Χατζη
Παράσχη προκάλεσε την αντεπί-
θεση του «πούπουλο», που εκδη-
λώθηκε με δημοσιεύματα του
«Ούτις» - Σταύρος Χωνός και του
«Αμερόληπτου» - Κ. ΧατζηΜαλού-
ση στην εφημερίδα «Νέα Αλή-
θεια» της Θεσσαλονίκης.

Έτσι, λοιπόν, χάρις στα δημο-
σιεύματα και τα αντιδημοσιεύμα-
τα που είδαν το φως της δημοσι-
ότητας, έχουμε ανάγλυφη την ει-
κόνα και την όψη της πολυτάρα-
χης Νάουσας λίγο πριν την απε-
λευθέρωση του 1912.

Στην επιστολή ΧατζηΠαράσχη
αντικατοπτρίζεται πλήρως η κομ-
ματική και κοινωνική εμπάθεια
των «τσορμπατζήδων» κατά του
«πουπουλο». Φαίνεται ανάγλυφα,
κυρίως από την υβριστική φρα-
σεολογία της, η οποία ασφαλώς
ήταν το τρέχον λεξιλόγιο των
πλουσίων κατά του «πούπουλο». Την διοίκηση του «πούπουλο» α-
ποκαλούν «τραγελαφικό δεσποτι-
σμό», «ειδεχθή φαυλοκρατία», «α-
κατανόμαστο και φαύλο σύστη-
μα» και «οχλοκρατία υπό σημαία
δήθεν σοσιαλιστική και λαϊκή».

Εξίσου υβριστικά χαρακτηρίζει
και τον ιδεολογικό προσανατολι-
σμό του «πούπουλο» και τον ηγέ-
τη του Κ. ΧατζηΜαλούση. «Υπό
σημαία δήθεν σοσιαλιστική και
λαϊκή και με σημαντικό και αρ-
χηγό επιτήδειο άνθρωπο και της

ελαχίστης μορφώσεως και αξιοπρεπείας στερούμενου, γράφει ο ΧατζηΠαράσχος στο λιβελλό του, τον οποίον, εις πρώτην συνάντησιν πάς εχέφρων ήθελε αντιληφθεί ως πάσχοντα από ψύχωσιν του να πλανά και να πλανάται, διότι ομιλεί περί σοσιαλιστικών ιδεών και λαϊκής κυριαρχίας με ασυναρτήτους φράσεις και με μεμασημένους λέξεις, τις οποίες ούτε να προφέρει καλώς δύναται».

Στη συνέχεια καλεί τον Μητροπολίτη Καλλίνικο να απαλλάξει τη Νάουσα από τον ασυνάρτητο τούτο τύπο του νεώτερου ελληνισμού τον οποίον σημειωτέον εξέλεξε η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων.

— • —

Η επιστολή ΧατζηΠαράσχη, σύμφωνα με τη φήμη ότι οι πλούσιοι του ράψαν και του φόρεσαν το γαμβριάτικο του κουστούμι, στην πραγματικότητα ήταν το φερέφωνο των πλουσίων με το οποίον διαγραφίδος ΧατζηΠαράσχη διεδύλωναν δημόσια την μήνιν των κατὰ του Καλλίνικου.

Ενοχλούντο διότι ο Μητροπολίτης, ακολουθώντας το παράδειγμα των προκατόχων του και, κυρίως συμμορφούμενος με τους κανονισμούς του κοινοτικού θεσμού, δεν δέχθηκε να διαφεννεύεται από τους πλουσίους, παρά εντάχθη με το μέρος της δεδηλωμένης πλειοψηφίας.

Παρά τους κανονισμούς, όμως, οι πλούσιοι επρόβαλαν την παράλογη απαίτηση, ακόμη και δημόσια, ο δεσπότης να μὴν αναγνωρίσει τη νόμιμα εκλεγμένη κοινοτική αρχή, να ταχθεί με το μέρος των και να διορίσει από την τάξη τους κοινοτική αρχή εξ οφφικίου.

Κυρίως, τον εμέμφοντο διότι, επικύρωσεν μὴ αρεστόν εις αυτούς κοινοτικό κανονισμό, παρότι

αυτός ψηφίσθηκε από την πλειονότητα των κατοίκων.

Στη κυριολεξία, αμφισβητούσαν την εγκυρότητα κανονισμού που τον ψήφισαν 631 άτομα εντός του χώρου του Νηπιαγωγείου και άλλα 309 στον περίβολο, με την προσέλευση μάλιστα στη συνέλευση και αρκετών «τζορματζήδων».

Σημειωτέον, δε, ότι ο κανονισμός αυτός ήταν καρπός μακρόχρονης και υπεύθυνης επεξεργασίας Η συντακτική εργασία άρχισε το 1908 από δεκάδα επιτρόπων. Κατόπιν, επί Μητροπολίτου Λουκά, τον επεξεργάσθηκε μικτή εξαμελής επιτροπή και τελικά επικυρώθηκε το 1912 επί Καλλίνικου.

Επίσης, οι πλούσιοι δια της επιστολής ΧατζηΠαράσχη εκτοξεύουν κατά του Καλλίνικου τη μομφή της φιλοχρηματίας. Τον κατηγορούν ότι ένεκα της φιλοχρηματίας του είναι με το μέρος του λαϊκού κόμματος του «πούπουλο», το οποίον του αύξησε τη μητροπολιτική επιχορήγηση από 80 σε 120 οθ. λίρες, για να τον έχει δργανό του.

— • —

Με τη βοήθεια και δάσει των κοινοτικών πρακτικών, ο «Αμερόληπτος» Κ. ΧατζηΜαλούσης αποδεικνύει πόσο ανυπόστατες και αβάσιμες ήταν οι μομφές που απέδιδαν στον Μητροπολίτη Καλλίνικο.

Σύμφωνα με πρακτικό της 14ης Σεπτεμβρίου 1892, το τότε κοινοτικό συμβούλιο, που απαρτίζετο αποκλειστικά από αντιπροσώπους της τάξεως των πλουσίων, ενέκρινε ως ετησία μητροπολιτική επιχορήγηση το ποσόν των 4.000 γροσίων, ανά 1000 γρόσια κατὰ ενορία.

Επιπλέον, δε, αναφέρει ο «Αμερόληπτος» Κ. ΧατζηΜαλούσης, παραθέτοντας απόσπασμα άλλου

πρακτικού, ότι, επειδή αργότερο το 1906, παρατηρήθηκε καθήλωση και ανωμαλία στην καλή του μητροπολιτικού χαρμματος, συνήλθαν υπό την προεδρία του Αρχιερατικού Επιτοπαπαθανάση, οι κοινοτικοί χοντες: Ν. Πλατσούκας, Σ. μπατζής, Γ. Λαναράς, Χρ. ράς, Δ. Τρόμπακας, Δ. Ιτζής, Χρ. Κολτσάκης, Δ. θάνος, Δ. Σούγγαρης, Γ. δης και Θ. Τσιάρας και απσαν, όπως η είσπραξη του πολιτικού χορηγήματος γ στο ακέραιο από τους επιτρ των 4 ενοριών και μάλιστα τριμηνία να καταβάλλεται νάλογο ποσόν.

Δηλαδή, ενώ η ίδιοι οι μπατζήδες» κατά το διά της δικής τους διαχείρησης ρηγούσαν τον Μητροπολίτη σιοπάροχα με 4.000 γρόσιοι όντες, ότι, εφόσον κρατούσαν την εξουσία, ο πολίτης είναι με το μέρος τώρα που η εξουσία πε στα χέρια του «πούπουλο» ρούν τη μειωμένη επιχορ μέσον για να τον κρατούν χείριο.

— • —

Τόση ήταν η εμπάθεια των μπατζήδων» ώστε δεν δύν να προδούν και εις την πο τω αντεθνική πράξη:

Κατεχόμενοι από το σύν του κοτζομπαντισμού, απεί τον Μητροπολίτη ότι θα τεί τη στέψη με εξαρχικό ιερέ θαια αυτή η πράξη ήταν ασυμβίβαστη για την εποχή νη των γνωστών εθνικών αν νισμών στη Μακεδονία.

Πράγματι, ο εγκατεστη στην Έδεσσα Ναουσαίος χανος Ηρακλής ΧατζηΔημ τους συνέστησε εξαρχικό σαίο ιερέα. Αλλά, ο συγκε

ΠΑΡΕΔΟΧΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ
ΕΝ ΚΑΙΡΩ
Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

2638 Cr. Hesper. 6 1/4 200000 1912

Robert Ruggles

Вс. Кочановод.

aus: Göttingen, p.

Εὐχαριστοῦμαι ὑμῶν πάντων
ἐν τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ
διὰ τὴν χάριν τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι ἐπέ-
στειλέτε μοι τὰς ἐπιστολάς μου.
καὶ οἱ ἀδελφοί μου μετ' αὐτῶν
οἱ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ οἱ λαϊκοὶ
ἀποδοχὰς παρέχοντες ὥστε
ἐγὼ νῦν ἔχω πολλὰ καὶ περισσεύω.

Οὕτως ὡς ἐπείπερ ἠγάπησα
πάντα ὑμᾶς ὡς ἀληθινὰ τέκνα
ἐξ ἐμοῦ, οὕτως ἀγαπᾶται καὶ ὁ
κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστός,
ὁ ὢν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀγάπη,
ὃς ἐστὶν ὁ ἀγαπῶν ἡμᾶς ὥστε
ἑαυτὸν παραχώρησεν ἵνα ἑαυτὸν
ἐκδώκεν ὑπὲρ ἡμῶν ἵνα ἑαυ-

100. ¹ ἡ ² ἡ ³ ἡ ⁴ ἡ ⁵ ἡ ⁶ ἡ ⁷ ἡ ⁸ ἡ ⁹ ἡ ¹⁰ ἡ ¹¹ ἡ ¹² ἡ ¹³ ἡ ¹⁴ ἡ ¹⁵ ἡ ¹⁶ ἡ ¹⁷ ἡ ¹⁸ ἡ ¹⁹ ἡ ²⁰ ἡ ²¹ ἡ ²² ἡ ²³ ἡ ²⁴ ἡ ²⁵ ἡ ²⁶ ἡ ²⁷ ἡ ²⁸ ἡ ²⁹ ἡ ³⁰ ἡ ³¹ ἡ ³² ἡ ³³ ἡ ³⁴ ἡ ³⁵ ἡ ³⁶ ἡ ³⁷ ἡ ³⁸ ἡ ³⁹ ἡ ⁴⁰ ἡ ⁴¹ ἡ ⁴² ἡ ⁴³ ἡ ⁴⁴ ἡ ⁴⁵ ἡ ⁴⁶ ἡ ⁴⁷ ἡ ⁴⁸ ἡ ⁴⁹ ἡ ⁵⁰ ἡ ⁵¹ ἡ ⁵² ἡ ⁵³ ἡ ⁵⁴ ἡ ⁵⁵ ἡ ⁵⁶ ἡ ⁵⁷ ἡ ⁵⁸ ἡ ⁵⁹ ἡ ⁶⁰ ἡ ⁶¹ ἡ ⁶² ἡ ⁶³ ἡ ⁶⁴ ἡ ⁶⁵ ἡ ⁶⁶ ἡ ⁶⁷ ἡ ⁶⁸ ἡ ⁶⁹ ἡ ⁷⁰ ἡ ⁷¹ ἡ ⁷² ἡ ⁷³ ἡ ⁷⁴ ἡ ⁷⁵ ἡ ⁷⁶ ἡ ⁷⁷ ἡ ⁷⁸ ἡ ⁷⁹ ἡ ⁸⁰ ἡ ⁸¹ ἡ ⁸² ἡ ⁸³ ἡ ⁸⁴ ἡ ⁸⁵ ἡ ⁸⁶ ἡ ⁸⁷ ἡ ⁸⁸ ἡ ⁸⁹ ἡ ⁹⁰ ἡ ⁹¹ ἡ ⁹² ἡ ⁹³ ἡ ⁹⁴ ἡ ⁹⁵ ἡ ⁹⁶ ἡ ⁹⁷ ἡ ⁹⁸ ἡ ⁹⁹ ἡ ¹⁰⁰ ἡ ¹⁰¹ ἡ ¹⁰² ἡ ¹⁰³ ἡ ¹⁰⁴ ἡ ¹⁰⁵ ἡ ¹⁰⁶ ἡ ¹⁰⁷ ἡ ¹⁰⁸ ἡ ¹⁰⁹ ἡ ¹¹⁰ ἡ ¹¹¹ ἡ ¹¹² ἡ ¹¹³ ἡ ¹¹⁴ ἡ ¹¹⁵ ἡ ¹¹⁶ ἡ ¹¹⁷ ἡ ¹¹⁸ ἡ ¹¹⁹ ἡ ¹²⁰ ἡ ¹²¹ ἡ ¹²² ἡ ¹²³ ἡ ¹²⁴ ἡ ¹²⁵ ἡ ¹²⁶ ἡ ¹²⁷ ἡ ¹²⁸ ἡ ¹²⁹ ἡ ¹³⁰ ἡ ¹³¹ ἡ ¹³² ἡ ¹³³ ἡ ¹³⁴ ἡ ¹³⁵ ἡ ¹³⁶ ἡ ¹³⁷ ἡ ¹³⁸ ἡ ¹³⁹ ἡ ¹⁴⁰ ἡ ¹⁴¹ ἡ ¹⁴² ἡ ¹⁴³ ἡ ¹⁴⁴ ἡ ¹⁴⁵ ἡ ¹⁴⁶ ἡ ¹⁴⁷ ἡ ¹⁴⁸ ἡ ¹⁴⁹ ἡ ¹⁵⁰ ἡ ¹⁵¹ ἡ ¹⁵² ἡ ¹⁵³ ἡ ¹⁵⁴ ἡ ¹⁵⁵ ἡ ¹⁵⁶ ἡ ¹⁵⁷ ἡ ¹⁵⁸ ἡ ¹⁵⁹ ἡ ¹⁶⁰ ἡ ¹⁶¹ ἡ ¹⁶² ἡ ¹⁶³ ἡ ¹⁶⁴ ἡ ¹⁶⁵ ἡ ¹⁶⁶ ἡ ¹⁶⁷ ἡ ¹⁶⁸ ἡ ¹⁶⁹ ἡ ¹⁷⁰ ἡ ¹⁷¹ ἡ ¹⁷² ἡ ¹⁷³ ἡ ¹⁷⁴ ἡ ¹⁷⁵ ἡ ¹⁷⁶ ἡ ¹⁷⁷ ἡ ¹⁷⁸ ἡ ¹⁷⁹ ἡ ¹⁸⁰ ἡ ¹⁸¹ ἡ ¹⁸² ἡ ¹⁸³ ἡ ¹⁸⁴ ἡ ¹⁸⁵ ἡ ¹⁸⁶ ἡ ¹⁸⁷ ἡ ¹⁸⁸ ἡ ¹⁸⁹ ἡ ¹⁹⁰ ἡ ¹⁹¹ ἡ ¹⁹² ἡ ¹⁹³ ἡ ¹⁹⁴ ἡ ¹⁹⁵ ἡ ¹⁹⁶ ἡ ¹⁹⁷ ἡ ¹⁹⁸ ἡ ¹⁹⁹ ἡ ²⁰⁰ ἡ ²⁰¹ ἡ ²⁰² ἡ ²⁰³ ἡ ²⁰⁴ ἡ ²⁰⁵ ἡ ²⁰⁶ ἡ ²⁰⁷ ἡ ²⁰⁸ ἡ ²⁰⁹ ἡ ²¹⁰ ἡ ²¹¹ ἡ ²¹² ἡ ²¹³ ἡ ²¹⁴ ἡ ²¹⁵ ἡ ²¹⁶ ἡ ²¹⁷ ἡ ²¹⁸ ἡ ²¹⁹ ἡ ²²⁰ ἡ ²²¹ ἡ ²²² ἡ ²²³ ἡ ²²⁴ ἡ ²²⁵ ἡ ²²⁶ ἡ ²²⁷ ἡ ²²⁸ ἡ ²²⁹ ἡ ²³⁰ ἡ ²³¹ ἡ ²³² ἡ ²³³ ἡ ²³⁴ ἡ ²³⁵ ἡ ²³⁶ ἡ ²³⁷ ἡ ²³⁸ ἡ ²³⁹ ἡ ²⁴⁰ ἡ ²⁴¹ ἡ ²⁴² ἡ ²⁴³ ἡ ²⁴⁴ ἡ ²⁴⁵ ἡ ²⁴⁶ ἡ ²⁴⁷ ἡ ²⁴⁸ ἡ ²⁴⁹ ἡ ²⁵⁰ ἡ ²⁵¹ ἡ ²⁵² ἡ ²⁵³ ἡ ²⁵⁴ ἡ ²⁵⁵ ἡ ²⁵⁶ ἡ ²⁵⁷ ἡ ²⁵⁸ ἡ ²⁵⁹ ἡ ²⁶⁰ ἡ ²⁶¹ ἡ ²⁶² ἡ ²⁶³ ἡ ²⁶⁴ ἡ ²⁶⁵ ἡ ²⁶⁶ ἡ ²⁶⁷ ἡ ²⁶⁸ ἡ ²⁶⁹ ἡ ²⁷⁰ ἡ ²⁷¹ ἡ ²⁷² ἡ ²⁷³ ἡ ²⁷⁴ ἡ ²⁷⁵ ἡ ²⁷⁶ ἡ ²⁷⁷ ἡ ²⁷⁸ ἡ ²⁷⁹ ἡ ²⁸⁰ ἡ ²⁸¹ ἡ ²⁸² ἡ ²⁸³ ἡ ²⁸⁴ ἡ ²⁸⁵ ἡ ²⁸⁶ ἡ ²⁸⁷ ἡ ²⁸⁸ ἡ ²⁸⁹ ἡ ²⁹⁰ ἡ ²⁹¹ ἡ ²⁹² ἡ ²⁹³ ἡ ²⁹⁴ ἡ ²⁹⁵ ἡ ²⁹⁶ ἡ ²⁹⁷ ἡ ²⁹⁸ ἡ ²⁹⁹ ἡ ³⁰⁰ ἡ ³⁰¹ ἡ ³⁰² ἡ ³⁰³ ἡ ³⁰⁴ ἡ ³⁰⁵ ἡ ³⁰⁶ ἡ ³⁰⁷ ἡ ³⁰⁸ ἡ ³⁰⁹ ἡ ³¹⁰ ἡ ³¹¹ ἡ ³¹² ἡ ³¹³ ἡ ³¹⁴ ἡ ³¹⁵ ἡ ³¹⁶ ἡ ³¹⁷ ἡ ³¹⁸ ἡ ³¹⁹ ἡ ³²⁰ ἡ ³²¹ ἡ ³²² ἡ ³²³ ἡ ³²⁴ ἡ ³²⁵ ἡ ³²⁶ ἡ ³²⁷ ἡ ³²⁸ ἡ ³²⁹ ἡ ³³⁰ ἡ ³³¹ ἡ ³³² ἡ ³³³ ἡ ³³⁴ ἡ ³³⁵ ἡ ³³⁶ ἡ ³³⁷ ἡ ³³⁸ ἡ ³³⁹ ἡ ³⁴⁰ ἡ ³⁴¹ ἡ ³⁴² ἡ ³⁴³ ἡ ³⁴⁴ ἡ ³⁴⁵ ἡ ³⁴⁶ ἡ ³⁴⁷ ἡ ³⁴⁸ ἡ ³⁴⁹ ἡ ^{350</}

και παροτρυνει η ελπις και
 ελθουσιν εν καρδια
 Χριστου.

Ημετεροι αδελφοι
 ολουν μαθηται εν ταυτα
 πρωτοι εν καρδια εν ταυτα
 ταυτα ει το θεου μαθηται Πατριarchy
 και νομιζει μαθηται εν ταυτα
 ταυτα ει πρωτοι και εν ταυτα
 ελθουσιν και ταυτα πρωτοι το
 πρωτον εν ταυτα και εν ταυτα
 ελθουσιν και εν ταυτα ελθουσιν
 ελθουσιν εν ταυτα
 ελθουσιν εν ταυτα

Ο Προεδρος
 Ελθουσιν

Ο Γραμματης.
 Α. Α. Γραμματης
 1877

Επιστολή της Ελληνικής Πρεσβείας της Κων)πόλης
προς τον Έλληνα πρόξενο της Θεο)νίκης 26.7.1912

Κρητικὴν Β. Πρεσβείαν
ἐν Κωνσταντινουπόλει
ἀριθ. 3112 εἰς

ἡμ. 26 Ἰουλίου 1912

Ἐφ' ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκτετατὴν
ἐστὶν ἀλλοτρίων Κρητικῶν

Παρανομίαις ἐπὶ τοῖς φεβ. 628 ἐπὶ τῶν ἡμερῶν
ἐκτετατὴν δὲ ἐκτετατὴν τοῖς τοῖς ἡμέραις
οὗτοι οὐκ ἐστὶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀλλὰ
ἐν τῇ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμερῶν
μὲν ἐν τῇ ἀποστολῇ οὐκ ἐστὶν καὶ τὰ
οὐκ ἐστὶν μετὰ τῶν τοῖς ἀποστολῇ τοῖς ἐπὶ
ἐν τῇ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμερῶν
ἐν τῇ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμερῶν
ἐν τῇ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμερῶν

Ὁ Πρεσβευτὴς
Μ. Βελένης

νος ιερέας αρνήθηκε να τελέσει το μυστήριο σε ξένο έδαφος, διότι, κατά τους κανόνες της Εκκλησίας θα είχε κανονικές συνέπειες. Πρότεινε, όμως να τελέσει το μυστήριο στη Μονή Προδρόμου, που θεωρείτο έδαφος της Μητρόπολης Βοδενών, καθώς η Μονή αυτή ανήκε τότε στη Μητρόπολη Βοδενών.

Τότε ο ΧατζηΠαράσχος κάλεσε ένα γέροντα ιερέα, παμπένη λόγω γήρατος και μέθης και κρυφά τέλεσε τη στέψη μέσα στην κατοικία του, χωρίς εκκλησιαστική άδεια.

Μια τέτοια καταπάτηση των κανόνων της Εκκλησίας δημιούργησε μεγάλο σκάνδαλο και αντιμετωπίστηκε από τον Μητροπολίτη Καλλίνικο με ανάλογη αυστηρότητα. «Εκκήρυξε το γάμο άκυρο και αφώρισε με εξωεκκλησιασμό» όχι μόνο ιερέα και στεφθέντες, αλλά και όσους παρέστησαν στην τελετή.

— ✱ —

Μετά το δεύτερο λιβελλογράφημα του ΧατζηΠαράσχη, εμφανίστηκε στο πλευρό του επωνύμως ο Σπ. Λαναράς, καταχωρώντας επιστολές του στην εφημερίδα «Μακεδονία».

Από τις ανασκευές του «Αμερόληπτου» - Κ. Χατζημαλούση θλέπουμε ότι η δημοσιογραφική διαμάχη κατήλθε σε προσωπικό επίπεδο. Δια να αποδείξει ο «Αμερόληπτος» - Κ. Χατζημαλούσης την αναξιοπιστία και την ανυπαληψία του λιβελλογράφου, αναφέρει, λόγω χάριν, ότι αυτός ήταν ο υποκινητής των ταραχών που αναστάτωσαν την Νάουσα κατά την προηγούμενη φάση. Δηλαδή ήταν εκείνος που πρωτοστάτησε, με την άδεια του Ιεροδικαίου Πολυκάρπου, κατά τη θιαία κατάληψη του ναού του Αγ. Γεωργίου και ο δράστης της δι-

άρρηξης της θύρας του ναού του Αγίου Μηνά, που αναφέραμε στο πρώτο μέρος της εργασίας «Εκκλησία και «πούπουλο»».

Μάλιστα, όπως αναφέρει ο «Αμερόληπτος» - Κ. Χατζημαλούσης, δια τη διάρρηξη του ναού καταδικάστηκε με άλλους οκτώ συνεργάτες του σε φυλάκιση ενός μηνός, παρά την ομολογία του ότι διέρρηξε τη θύρα επειδή ησθάνετο την ανάγκη να εισέλθει και να προσευχηθεί.

Επίσης, τον κατηγορεί ότι καταχράστηκε την αξίας 110 οθωμ. λιρών περιουσία του «Αναμορφωτικού Συνδέσμου» και ότι για το λόγο αυτό εξεδόθη καταδικαστική απόφαση της Δημογεροντίας.

Επιπλέον, τον κατηγορεί για ατασθαλίες στη διαχείριση και την απόδοση της δεκάτης που ήφειλε να παραδώσει στον εξάδελφό του Σταύρο Λαναρά, για λογαριασμό του οποίου είχε αναλάβει τη συγκέντρωση.

Συμπληρώνει δε το κατηγορητήριό του ο «Αμερόληπτος» - Κ. Χατζημαλούσης με τη δήλωση ότι ανασφύρεται μόνο στις εξασκρίθωμένες και καταδικασμένες με δικαστικές αποφάσεις πράξεις του.

— ✱ —

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι κατηγορίες κατά του Σπύρου Λαναρά είναι αρκετά σοβαρές και ως θιγόμενος, δεν θλέπουμε να τις ανασκευάζει, αν και ήταν λαλίστατος κατά τα άλλα.

Απαντάει μόνο υβριστικά, αποκαλώντας την εναντίον του αρθρογραφία «εμετόγραφο λογογραφία» και «αναλατόγραφο». Μάλιστα οι μεταξύ τους διαξιφισμοί έλαθαν και έμμετρη σατιρική διάσταση. Ο Σπύρος Λαναράς αναφωνεί σε ένα λιβελλογράφημά του:

Πώς θέλησες να ξεπλυθείς με τον κύρ Δηλικάνη όστις δια το πείσμα του τόσο κακό μας κάνει.

Ο δε Κ. Χατζημαλούσης απαντά εξίσου καυστικά και έμμετρα: Χαίρε, Σπύρο, στιχουργέ. Γειάσου, φίλε μου, κλεινέ. Έρ, μπερλέρ, Σιφίρ ντερλέρ και εις το φρενοκομείο σε θαλέρ.

— ✱ —

Στο πλευρό του Χατζηπαράσχη εμφανίστηκε επωνύμως από τις στήλες της Μακεδονίας και ο ΧατζηΑναστάσης Σπάρτης.

Ο ΧατζηΣπάρτης διαμαρτυρήθηκε διότι ο ΧατζηΠαράσχος αφωρίστηκε για 3 «ψωρολίρες». Τον διέψευσε, όμως, επωνύμως ο οικονόμος της Μεταμορφώσεως ιερέας Νικόλαος, ο οποίος δήλωσε δημοσίως ότι ο δεσπότης Καλλίνικος δεν ενδιαφέρθηκε για το πόσα χρωστάει ο ΧατζηΠαράσχος. Δεν τον ενδιέφερε δηλαδή το χρήμα. Επάταξε την εκκλησιαστική παρανομία που συνίστατο σε στέψη άνευ άδειας και με παπά «πεπαυμένο».

Στο δημοσίευμα διευκρινίζεται και το ζήτημα της οφειλής ή όχι του Χατζηπαράσχη προς την Κοινότητα. Αποδεικνύεται ότι τόση ήταν η εμπάθεια των πλουσίων κατά του «πούπουλο», ώστε δεν διστάζουν ακόμη και δημοσίως να προθούν σε ψευδολογίες.

Σε δεύτερη, λοιπόν, επιστολή του ο ΧατζηΠαράσχος δήλωσε: «πετέ, ουδέ πώποτε, ουδαμού ουδέποτε ουδαμώς» από τριακονταετίας, αφ' ότου λείπει από τη Νάουσα, επ' ουδενί λόγω και εν ουδεμία περιστάσει έδωκε καμμία συνδρομή υπέρ των σχολείων.

Φαίνεται όμως ότι ο ΧατζηΠαράσχος δεν υπήρξε τόσο αδιάφορος προς την πατρίδα του. Διότι διαψεύδεται από Πρακτικό της Ι. Μητροπόλεως (Νο 34 από 7.5.

1904), σύμφωνα με το οποίο επλήρωσε στον ταμία Δ. Σούγγαρη την εκ 3 οθωμ. λιρών ετησία συνδρομή του υπέρ των σχολείων.

— ❖ —

Οι Ναουσαίοι της Αιγύπτου, με αναφορά της Αδελφότητάς των προς την Ελληνική Πρεσβεία Κων)πόλεως, ανεμίχθηκαν και αυτοί στα κομματικά πράγματα της πατρίδας των⁵.

Στην αναφορά των εκτρέπονται σε πρωτοφανείς ύβρεις κατά του «πούπουλο», το καταγγέλλουν ως «κόμμα δήθεν σοσιαλιστικό και οχλοκρατικώς μαινόμενο κατά των οικοκυραίων», χαρακτηρίζουν τον Μητροπολίτη Καλλίνικο «άνθρωπον φύσει παραφόρου χαρακτήρος» και ζητούν την ενεργό επέμβαση της Πρεσβείας υπέρ, εννοείται, της τάξεως των πλουσίων.

Η αναφορά κοινοποιήθηκε προς τον Πρόξενο της Θεσσαλονίκης

και προκάλεσε μια μακροσκελή απάντηση προς την Πρεσβεία εκ μέρους του Προξένου εις την οποία διεκτραγωδείται η κατάσταση στα κοινοτικά πράγματα της Νάουσας.

Ο Πρόξενος αναφέρεται μεροληπτικά υπέρ των πλουσίων και δεν αποκρύπτει την αντίθεσή του προς το «πούπουλο» και τον Μητροπολίτη Καλλίνικο.

Σαν μόνη λύση, για να επέλθει κάποια ύφεση, ο Πρόξενος προτείνει τη σύσταση διαμεσολαβητικής επιτροπής μεταξύ των δυο παρατάξεων εξ εγκρίτων Θεσσαλονικέων, η οποία κατά τη γνώμη του θα εγίνετο αποδεκτή και από τις δυο πλευρές.

Δυστυχώς δεν υπάρχουν πληροφορίες αν έγινε αποδεκτή η πρόταση αυτή και αν λειτούργησε η επιτροπή.

Πάντως, λίγους μήνες μετά ε-

πήλθε η απελευθέρωση της δονίας από τον τουρκικό ζυγό σύμφωνα με την ορθότατη του Στ. Αποστόλου τα κοινοτικά πράγματα της Νάουσας έλαβαν άλλη πάλης και στόχων ανταποκρίσεων προς τις διαμορφωθείσες κοινωνικές, πολιτικές κληρονομίες⁶.

— ❖ —

Παρουσιάσαμε, θάσσει μια μοσιογραφικής διαμάχης, κοινωνική και κοινοτική όψη της απελευθερωτικής Νάουσας, θγαίνει από τη διαμάχη με πλουσίων και «πούπουλο» προήλθε εξ αιτίας των γάμων ΧατζηΠαράσχη.

Πάντως, η διαμάχη αυτή περισσότερο μια ιδεολογική λιγότερο κοινωνική διαμάχη αξίζει να μελετηθεί βαθύτερα από ειδικούς ερευνητές της Κληρονομιάς Ιστορίας.

Πηγαί — Βοηθήματα

1. Συνολική αρθρογραφία περί «πούπουλο», Βλ. Στέργιου Αποστόλου: «Πτυχές από την Ιστορία των παραταξιακών αντιπαραθέσεων στη Νάουσα 1671-1918» σ. 238-349.

2. Προς αποφυγή συνεχών παραπομπών στα ίδια δημοσιεύματα, παραπέμπουμε για τους ενδιαφερομένους στο Φάκελλο του Αρχείου του περιοδικού «Νιάουστα» με ένδειξη «Λαϊκός Σύνδεσμος-πούπουλο», όπου υπάρχουν φωτοτυπίες όλων των δημοσιευμάτων των εφη-

μερίδων «Μακεδονία» και «Νέα Αλήθεια».

3. Κείμενο Κοινοτικού Κανονισμού, Βλ. Μπουχάγιερ Χρ.: «Ο κανονισμός της Ελληνικής Ορθόδοξου Κοινότητος Ναούσης», περ. «Νιάουστα» τεύχος Νο 12, 13, 14.

4. Γ. Τουσίμη: «Εκκλησία και πούπουλο» «Ο ρόλος του Ιεροδιακόνου Πολυκάρπου στη διαμάχη Λαϊκού Συνδέσμου (πούπουλο) και τσορμποτζήδων», περ. «Νιάουστα» τ. 69 σ. 168-172.

5. Έγγραφον Μακεδονικής Αδελφότητος εν Καϊρώ ο Μέγας Α-

λέξανδρος προς Πρεσβείαν Κωνσταντινουπόλεως από 1/14 Ιαν. 1912, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Προξενείο Θεσσαλονίκης Νο 3112 από 26 Ιουλίου 1912, έγγραφον Προξενείου Θεσσαλονίκης προς Πρεσβείαν Κωνσταντινουπόλεως Νο 628/10.7.1912, πίση Βλ. Χρ. Μπουχάγιερ: «Δοκουμεντα από τη δράση «πούπουλο», περ. «Νιάουστα» 10.

6. Όπου παράγραφος 1, σ. 349.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ ΠΡΙΝ

ΑΠΟ ΤΟ 1822

Ανακοίνωση στο συνέδριο «Ο Βόρειος Ελληνισμός»
του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» 17-20/12/92

Δ' ΜΕΡΟΣ (Τελευταίο)

Δ. Δάσκαλοι και λόγιοι στα σχολεία της Νάουσας

Α'

Το σύνολο, λοιπόν, των κοινωνικών συνθηκών στη Νάουσα ευνόησε την καλλιέργεια της εκπαίδευσης και, φυσικά, την παρουσία φορέων της, οι οποίοι μάλιστα α) να θέλουν και β) να έχουν τις προϋποθέσεις να κρατήσουν αναμμένη τη φλόγα της καλής εκπαίδευσης στην κοινωνία της πόλης αυτής.

Ελληνικά σχολεία στη Νάουσα προφανώς υπήρξαν από τις αρχές του 18^{ου} αι. που ιδρύθηκε, ενόψει, μάλιστα, και των ευμενών συνθηκών που βρέθηκε σε κοινωνικό επίπεδο ήδη από τον πρώτο οικισμό της, όπως παραπάνω σημειώνουμε. Ωστόσο, διαφόρων ειδών μαρτυρίες για την ύπαρξη και λειτουργία σχολείων στη Νάουσα υναφέρονται μόλις στις αρχές του 1700^{ου}, ενώ επίσης στην ίδια εποχή αναφέρεται η παρουσία ικανών λογίων και δασκάλων.

Οι δάσκαλοι στα σχολεία της Νάουσας είχαν κάθε λόγο να θέλουν να εργασθούν, εκεί, αφού το σύνολο των συνθηκών εργασίας ήταν στη Νάουσα ιδιαίτερα ευνοϊκό (περισσότερες κοινωνικές ελευθερίες, αμιγής ελληνικός πληθυσμός, οικονομική ευμάρεια, καλή αμοιβή της εργασίας του δα-

σκάλου, πολύς μαθητικός πληθυσμός κλπ.). Πάντως και σε αυτό το καθεστώς πρέπει να δεχθούμε, ότι τα σχολεία και στη Νάουσα αντιμετώπιζαν, κάποτε, διδακτικές δυσκολίες. Τούτο συνδέεται σε αρκετό βαθμό με τις μετακινήσεις των δασκάλων. Η επωχή ίσως να ευνοούσε και, πάντως, δεν αποθάρρυνε τις μετακινήσεις αυτές. Θα έλεγε, μάλιστα κανείς, ότι ήταν, σε ορισμένες νεώτερες εποχές, μόδα η μετακίνηση δασκάλων. Λόγοι της;

Επισκέψεις στον ελεύθερο δυτικό κόσμο για εκπαιδευτικές θελήσεις, διεύρυνση σπουδών μέσω παρακολούθησης της διδασκαλίας γνωστών λογίων σε πόλεις της Ευρώπης, αλλαγή σχολείου για απόκτηση καλύτερων αποδοχών, επιδίωξη διδασκαλίας σε πιο φημισμένα σχολεία ή εκπαιδευτικά κέντρα κ.ά.⁸⁰. Γενικά, πάντως, η μετακίνηση ενός δασκάλου άφινε ένα κενό, λιγότερο ή περισσότερο δυσαναπλήρωτο⁸¹.

Β'

Η Νάουσα, εν πάσει περιπτώσει, έχει να επιδείξει πληθώρα δασκάλων, Ναουσαίων και άλλων, που εργάστηκαν στα σχολεία, της και βοήθησαν την παιδεία στο χώρο της. Η προσφορά τους είναι άξια κάθε επαίνου, αφού με ενδιαφέρον «επεδόθησαν εις την καλλιέργειαν των γραμμάτων και την διανοητικήν και ηθικήν μόρφωσιν

των Ναουσαίων»⁸², αφενός, και επέτυχαν ώστε «η κατάσταση (σ. Σ. της παιδείας) μέχρι του 18^{ου} αι. να είναι ανθηρά» και «τα εκπαιδευτήρια της Ναούσης ουδαμώς να υπολείπονται των περίξ πόλεων»⁸³, αφετέρου, μολονότι μάλιστα επρόκειτο και για μεγαλύτερα αστικά κέντρα, όπως η Βέροια. Στο γενικό πάντως καθεστώς της παιδείας στη Νάουσα είναι «αδύνατο να μη συνετέλεσαν και οι διάδοχοι του Οσίου Θεοφάνους»⁸⁴.

Ωστόσο, ένα ουσιώδες ιστορικό δεδομένο είναι η ολοσχερής κατα-

Του
Γεωργίου Στ. Βαγιανού
Δρ. Θ., Δρ. Φ

στροφή της πόλεως με όλα τα αρχεία της στα 1822 από τον Αβού Λουβούτ. Από το άλλο μέρος υπάρχει παραμέληση εγκαίρου συλλογής και διατήρησης μαρτυριών, εγγράφων κ.ο. αναφερομένων στην παιδεία στη Νάουσα⁸⁵. Αυτά, όπως είναι αυτονόητο, δυσκολεύουν ή καθιστούν κάποτε την ύπαρξη σήμερα στη διάθεσή μας σαφών πληροφοριών για τα σχολεία και τους δασκάλους της Νάουσας.

Από πλευράς μας και για τις ανάγκες του άρθρου αυτού επισκεφθήκαμε τη Θεσσαλονίκη, τη Βέροια και τη Νάουσα, αναζητώντας πληροφορίες, πηγές, δι-

βλαιογραφία και αρχεία. Το σύνολο των εμπειριών και ιδίως των προφορικών πληροφοριών περιλαμβάνεται εδώ. Απογοητεύει, ωστόσο, η απουσία πολιτιστικών πληροφοριών και πληροφοριών ή τεκμηρίων για την παιδεία, τα σχολεία και τους δασκάλους στη Νάουσα πριν από το 1822. Βεβαίως, όπως και στην αρχή αυτού του άρθρου σημειώσαμε, υπάρχουν και τα οθωμανικά Αρχεία, όπως και τα Αρχεία δυτικών χωρών. Τα πρώτα λόγω της σχέσεως με τη διοίκηση του Κατακτητή, τα δεύτερα λόγω ανταποκρίσεων επισκεπτών πάσης φύσεως όπως διπλωματών, αξιωματικών, πρακτόρων κλπ. όπως και η περίπτωση του βρετανού W. M. LEAKE (βλέπε παραπάνω), είναι βέβαιο, ότι πρέπει να ερευνηθούν κάποτε με επίκεντρο ενδιαφέροντος τη Νάουσα προ του 1822, καθώς και την παιδεία και τους φορείς της εκεί και τότε.

Γ'

Αναγκαστικά λοιπόν εμείς περι-αριζόμαστε να κατατάξουμε εδώ και παρουσιάσουμε πιο συστηματικά τους δασκάλους και λογίους της Νάουσας, όσους η βιβλιογραφία προσφέρει:

1. Θεοφάνης ο Ναουσαίος:

Υπήρξε μοναχός και δάσκαλος. Δίδασκε σε διάφορα σχολεία της Νάουσας κατά το 1760, και είναι ο ίδιος που στα 1764 εξέδωσε στη Βενετία «Ακολουθία του Οσίου και θεοφόρου πατρός ημών Θεοφάνους του νέου, ασκητού και θαυματουργού, του ασκήσαντος εν τω όρει της περιφήμου πόλεως Ναούσης, του εξ Ιωαννίνων». Η Ακολουθία αυτή συνοδεύεται και από «Μεγαλυνάρια εις τον αγ. Θεοφάνη»⁹⁰, και εκδόθηκε από τον επίσης Ναουσαίο Παλύκαρπο Παπαδημητρίου.

2. Γ. Σπανόπουλος:

Δάσκαλος στα σχολεία της Νάουσας στα 1760. Καταγόταν από τη γειτονική Κοζάνη. Δεν υπάρχουν άλλες πληροφορίες γι' αυτόν⁹¹.

3. Δημήτριος Ανασιώτης:

Δάσκαλος στη Νάουσα στα 1762. Καταγόταν από τη Νάουσα και υπήρξε μαθητής του Γ. Σπανόπουλου εκεί. Διαδέχθηκε στα 1762 το Ναουσαίο μοναχό Θεοφάνη στη διδασκαλία⁹². Άλλες πληροφορίες γι' αυτόν ελλείπουν⁹³.

4. Αμφιλόχιος Παρασκευάς:

Δίδαξε στη Νάουσα από το 1760 και έγινε σχολάρχης εκεί κατά περιόδους μέσα στο χρονικό διάστημα από 1765 - 1775. Ήταν ιερομόναχος και καταγόταν από τα Ιωάννινα. Πιθανότατα η σχολαρχία του έγινε σε σχολείο στη Νάουσα που ήταν πολύ παλαιό κατά την ίδρυσή του, και που ωστόσο λειτουργούσε έως το 1821. Υπήρξε μαθητής του Βασιλόπουλου Μπαλάνου⁹⁴. Κατά ενδιαφέροντα διαστήματα δίδαξε επίσης στην Κοζάνη (1779) και άγνωστο πότε ακριβώς στον Τύρναβο. Γύρω στα 1780, και για μια ζετία περίπου, προσκλήθηκε και διατέλεσε εφημέριος σε Ορθόδοξο ναό στην πόλη Κετζκεμέτ της Ουγγαρίας. Αμέσως έπειτα αποφάσισε να κάνει και νεώτερες σπουδές ιδίως τη λατινική γλώσσα και φιλολογία, αλλά και «τας επιστήμας» στην πόλη «Ποσόνιον». Υπήρξε ο συγγραφέας δυο έργων: «Λογική» και «Κάτοπτρον φιλοσοφίας»⁹⁵.

5. Καμπίτης.

Άγνωστου μικρού ονόματος. Γεννήθηκε στη Νάουσα. Ήταν γιός ιερέως και δασκάλου που λεγόταν Φίλιππος (Παπα-Φίλιππος). Έζησε άγνωστο πότε ακριβώς, πάντως στα όρια του 18ου αι. και υπήρξε και αυτός μαθητής του Βασιλόπουλου Μπαλά-

νου⁹⁶. Εξάλλου, διατέλεσε δάσκαλος στη Νάουσα. Φέρεται ως συγγραφέας α) Ακολουθίας του Θεοφάνους, β) επιγράμματος «στην Μαθηματικήν οδόν του διδασκάλου του Μπαλάνου» και μερικών συγγραμμάτων ακόμη. Ίσως να πρόκειται και για τον πατέρα του Αναστασίου Καμπίτη, δασκάλου και αυτού στη Νάουσα (παρακάτω)⁹⁷.

6. Αναστάσιος Καμπίτης:

Ίσως γιός του παραπάνω (5). Διατέλεσε δάσκαλος και έπειτα σχολάρχης στη Νάουσα κατά το 1775. Καταγόταν από Νάουσα και υπήρξε μαθητής του Ιωάννη Πεζάρου⁹⁸, του Αθανασίου Παρίου και του Καλλινίκου Μπάρκοση⁹⁹. Σπουδές έκανε στη Νάουσα και στην Κοζάνη από όπου γνωρίζουμε. Υπήρξε ο άμεσος διάδοχος του ιερομόναχου Αμφιλόχιου Παρασκευά¹⁰⁰ στη σχολή της Νάουσας. Διαδέχθηκε, αργότερα στη Θεσσαλονίκη, όπου έμεινε σπουδάζοντας, τον Αθανάσιο Παρίου¹⁰¹. Δίδαξε, ακόμη, στην Κωνσταντινούπολη όπου έμεινε ιστορία «όπου ενυμφεύθη την δελφήν Χρυσάνθου του εκεί Μητροπολίτου»¹⁰², και στο Βουκουρεστί. Αντικείμενο της διδασκαλίας του ήταν η ελληνική γλώσσα. Γνώριζε ελληνικά και εβραϊκά και είναι ο συγγραφέας πραγματείας «κατά Λατίνων»¹⁰³.

7. Νικόλαος Αγγελάκης:

Διαδέχθηκε τον Αναστάσιο Καμπίτη (βλ. παραπάνω υπό 6) ως δάσκαλος στη Νάουσα. Έπειτα έγινε και σχολάρχης, ταυτόχρονα με τον Εμμανουήλ Φωτιάδη. Ήταν ο οποίος υπήρξαν συνάδελφοι. Μετά τη Νάουσα δίδαξε και στη Θεσσαλονίκη, όπου και στα 1821 καταταμήθηκε ως ενεχόμενος, κατά τους Οθωμανούς, στην επαναστατική κινητοποίηση των Ναουσαίων κατά του Κατακτητή¹⁰⁴.

8. Εμμανουήλ Φωτιάδης:

Δάσκαλος και σχολάρχης στη Νάουσα και, έπειτα, στη Θεσσαλονίκη. Σερραίος και συνάδελφος με τον Νικόλαο Αγγελάκη¹⁰². Άλλα στοιχεία του δεν έχουμε.

9. Βαρλάντας:

Δεν υπάρχουν πληροφορίες γι' αυτόν, πέρα του ότι ήταν δάσκαλος στη Νάουσα, στα 1817¹⁰³.

10. Ιωάννης Παναγιώτου:

Δεν έχουμε πληροφορίες γι' αυτόν, πέρα του ότι δίδασκε στη Νάουσα ως τα 1822, που η πόλη καταστράφηκε εκ θεμελίων¹⁰⁴.

11. Αγγελάκης:

Ναουσαίος δάσκαλος, πρόσωπο διάφορο του Νικολάου Αγγελάκη (βλ. παραπάνω υπό 7.). Στα 1817 συναντάται να διδάσκει στη γειτονική Βέροια¹⁰⁵.

12. Αναστάσιος Μιχαήλ:

Ναουσαίος διανοούμενος, ίσως ο αρχαιότερος γνωστός. Είναι άγνωστο πότε ακριβώς γεννήθηκε¹⁰⁶. «Περί τούτου φησίν ο της Βλαχίας Ηγεμών Περίφημος Δημήτριος ο Καντεμήριος εν τη των οθωμανών αυτού Ιστορία: σελ. 145 ότι αυτός ο Αναστάσιος έστι γνωστός, ουχί μόνον εις την Ελλάδα, αλλά και εις την Γερμανίαν¹⁰⁷. Εγκύκλιες σπουδές πραγματοποίησε στη Νάουσα. Μεταγυμνασιακές σπουδές στα αρχαία ελληνικά έκανε στα Ιωάννινα. Στην Κέρκυρα και στην Κωνσταντινούπολη, όπου από μακρού χρόνου λειτουργούσαν σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, έκανε στη συνέχεια φιλολογικές και χριστιανικές σπουδές (Φιλολογία, Θεολογία), με έμφαση στα αντικείμενα: Λογοτεχνία, Φιλοσοφία, Ρητορική, Ιστορία. Κείμενα Πατέρων. Υπήρξε «ανήρ... σοφός και πολυμαθής, φιλόσοφος, θεολόγος, και ρήτωρ ευδόκιμος. Ειδήμων της ελληνικής, λατινικής, και εβραϊκής διαλέκτου. Περιηγήσατο αμείνων πάσαν την Ευρώπην, εχρη-

μάτισε δε και μέλος της εν Βερολίνω ακαδημίας¹⁰⁸. Αργότερα πήγε στη Γερμανία, πιθανώς στο Βερολίνο, όπου σπούδασε και Ιατρική.

Ίκανός φιλόλογος ο Αναστάσιος Μιχαήλ νωρίς ήλθε σε επικοινωνία με τον άλλο σύγχρονό του διάσημο φιλόλογο και λόγιο τον Αλέξανδρο Ελλάδιο. Συνεργάσθηκε στενά μαζί του για τη μετάφραση στη νεοελληνική (καθομιλούμενη) της Αγίας Γραφής¹⁰⁹. Εξάλλου, όταν ο Τσάρος Μ. Πέτρος της Ρωσίας ίδρυσε τη «Σύνοδο της Ρωσίας», προσκάλεσε τον Αναστάσιο Μιχαήλ της οποίας αυτός τιμηματικά «εχρημάτισεν εις της Συνόδου»¹¹⁰. Τέλος, άφισε πλούσιο συγγραφικό έργο¹¹¹. Ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης χαρακτηρίζει τον Αναστάσιο Μιχαήλ, συγκρίνοντάς τον με τους δασκάλους και άλλους διανοητές της Νάουσας προ του 1822, ως τον «πάντων τούτων σπουδαιότερον και αρχαιότερον»¹¹². Ο χρόνος θανάτου του Αναστασίου Μιχαήλ παραμένει και αυτός άγνωστος. Το δεδομένο τούτο μαζί με μακρά απουσία του στην ελεύθερη Ευρώπη, διευκολύνει το συμπέρασμα, ότι πέθανε και ετάφη μακριά από τη Νάουσα και την ελληνική γη.

13. Αναστάσιος Μανουήλ:

Το όνομά του μνημονεύεται ως διατελέσαντος δασκάλου στη Νάουσα και, έπειτα, έφορου δυο σχολείων της Βέροιας («ελληνικό» και αλληλοδιδασκτικό). Άλλες πληροφορίες γι' αυτόν ελλείπουν¹¹³.

14. Μανουήλ:

Μικρό όνομα δεν μνημονεύεται. Υπήρξε Ναουσαίος, ο οποίος έγινε δάσκαλος και σχολάρχης στη Βέροια. Άλλες πληροφορίες ελλείπουν¹¹⁴.

Πέρα των παραπάνω δασκάλων και διανοητών της Νάουσας, η

πόλη αυτή διεκδικεί και μια πλειάδα ακόμη, τα ονόματα των οποίων μόνο, χωρίς άλλα στοιχεία τους, διασώζει ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης¹¹⁵. Τα αναφέρουμε ευθύς αμέσως για την πληρότητα, επισημειώνοντας, ότι τόσο ο Κων/νος Σάθας, όσο και ο Γ. Ζαβίρας, όπως και ο Ανδρέας Βρετός¹¹⁶, δεν κάνουν μνεία αυτών. Υποθέτουμε, ότι ο Στουγιαννάκης θα έλαβε γνώση των ονομάτων τους από την προφορική παράδοση που είχε υπόψει του, καθώς και, γι' αυτό, ότι θα πρόκειται για δασκάλους που εργάστηκαν στη Νάουσα τα τελευταία προ της καταστροφής της (1822) χρόνια. Τα ονόματα αυτά είναι τα εξής:

Μανουήλ Αντωνιάδης,

Δημήτριος Μπαρλαούτας (μόνο στοιχείο γι' αυτόν είναι, ότι κατατομήθηκε στη Νάουσα το 1822)

Αναστάσιος Ζίντζιος,

Ζαφείρης Θεοδοσίου Λογοθέτης,

Γρηγόριος Πρωτοσύγγελος,

Παπαγεώργιος Πρωτόπαπας,

ΠαπαΓεώργιος εκ Κουτσούφλινης,

ΠαπαΔημήτριος,

Αναστάσιος Τσαρλιάρης,

Ζαφείρης Γ. Μπόγιου,

Δημήτρος Θωμά Πατηριάς ή Πλατάρας.

Γρηγόριος και Αναστάσιος (αδελφοί), τέκνα Αντωνίου Περγικάρη, ιατρού, και Αναστάσιος Αγγελάκης¹¹⁷. Τέλος, Ναουσαίος υπήρξε και ο Δημήτριος Αναστασίου Σαμπώφ, ο οποίος ίδρυσε (ιη αι.) το γυμνάσιο της πόλεως Κάρλοβιτς¹¹⁸.

Ε. Αντί επιλόγου

Η σύντομη ανακοίνωσή μας κλείνει εδώ, έχοντας επιδιώξει κυρίως τους στόχους: Να συγκεντρώσει και κατατάξει πληροφορίες γύρω από την παιδεία και τους φορείς της στη Νάουσα, πριν από

το όριο του έτους 1822. Ξεκινώντας την έρευνά μας γι' αυτό το ζήτημα ήδη γνωρίζαμε ότι δεν υπάρχουν ή υπάρχουν ελάχιστες γνώσεις. Επιμείναμε, ωστόσο, ελπίζοντας σε κάποιο καλό αποτέλεσμα από την επιτόπια (στη Νάουσα, ιδίως) έρευνά μας. Η γενική πληροφόρησή μας ήταν «ότι υπάρχει στις προφορικές παραδόσεις», αλλά και αυτά στη βάση τους δεν αφορούσαν την παιδεία, τα σχολεία και τους δασκάλους στην προεπαναστατική Νάουσα.

Ωστόσο, πιστεύουμε ότι προέκυψε το εξής θετικό από όλη αυτή την προσπάθεια: Η ελπιδοφόρος διαπίστωση, ότι: 1) Η Νάουσα λόγω της οικονομικής της άνθισης και της εμπορικής ανάπτυξής της, διατηρούσε επικοινωνία με άλλα κέντρα, κοντινά της, όπως η Βέροια και μακρινά της, όπως η Κωνσταντινούπολη, το Βουκουρέστι, το Βερολίνο κ.ά., 2) Την πόλη της Νάουσας την επισκέφθηκαν για τουριστικούς και συναφείς λόγους διάφοροι ενδιαφέροντες επισκέπτες (Εθλιά Τσελεμπί,

Τούρκος, W. M. LEAKE, Βρετανός κλπ.), 3) Η Οθωμανική διοίκηση είναι λογικό να διατηρούσε ποικίλα αρχεία από την επικράτειά της. Η Νάουσα είναι λογικό να είχε κινήσει από την ίδρυσή της το ενδιαφέρον της Πύλης, τόσο διότι ήταν αφιερωμένη στην μητέρα του Σουλτάνου, (Βαλιδέ Σουλτάννα) όσο και διότι είχε προικισθεί με τα προνόμια στα οποία αναφερθήκαμε.

Οι τρεις αυτοί παράγοντες είναι λογικό, 1) να έχουν συνδυασθεί με έγγραφα, 2) τα έγγραφα να είναι ποικίλου τύπου (συμβάσεις εμπορικού χαρακτήρα, στρατιωτικές αναφορές, αναφορές κατασκοπευτικού χαρακτήρα για το είδος κοινωνικής διαβίωσης στη Νάουσα κ.ά.), 3) στην ποικιλία των εγγράφων αυτών είναι εύλογο να υπάρχουν αναφορές και σε θέματα παιδείας, μορφωτικού επιπέδου, δασκάλων κλπ. στην κοινωνία της Νάουσας.

Κατά συνέπεια: Μπορεί να καταστράφηκε μέσα στην πόλη της Νάουσας κάθε αρχείο που αφο-

ρούσε την παιδεία, τους δασκάλους και τη διανόηση, αλλά αν γραφα αυτού του αρχείου ή σπράγματά τους, όπως και άλλων τοκουμένα που μπορούν να δώσουν έστω έμμεσες πληροφορίες θα πρέπει να αναζητηθούν στα Αρχεία ιδίως του Οθωμανικού κράτους που ασφαλώς διατηρεί σημερινό τουρκικό κράτος. Επίσης, στα βρετανικά συναφή αρχεία, τα ρουμανικά, τα ουγγρικά, τα βουλγαρικά και τα σερβικά θα πρέπει να απευθυνθούν υπομνηστικοί ερευνητές αναζητώντας κείμενα που να αφορούν τη Νάουσα. Τέλος, να αναζητηθούν έγγραφα για την παιδεία της Νάουσας στα χέρια ιδιωτών ή στα αρχεία των γειτονικών πόλεων της Νάουσας. Και τέτοια ελπίζουμε πως πρέπει να υπάρχουν, αν κανείς ενδεικτικά από τη πρόσφατη σχετικά δημοσίευση «Ξεχασμένου χειρογράφου από τη Νάουσα»¹¹⁹. Αν αυτή η ελπίδα γίνει πραγματικότητα, η μικρή αυτή μελέτη θα έχει στοχεύσει στα.

Γ. Στ. Ε

Σημειώσεις:

79. Βλ. ενδεικτικά και Εγκ. Λεξ. ΗΛΙΟΣ, том. 16, Αθήναι χ.χ., σελ. 23. Τις πληροφορίες αυτές τις δεχόμαστε με λογικά κριτήρια συμπερασματικά, χωρίς, ωστόσο, να έχουμε εντοπίσει στοιχεία τεκμηρίωσης, παρά την προσπάθειά μας.

80. Πρβλ. και Επαμ. Θ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Βιογραφία των εκ Τραπεζούντος και της περί αυτήν χώρας, από της Αλώσεως μέχρις ημών ακμασάντων λογίων, μετά σχεδιάσματος ιστορικού περί του Ελληνικού Φροντιστηρίου των Τραπε-

ζουντιών, εν Αθήναις 1897, σελ. 206. Επίσης Ζωής ΜΟΥΡΟΥΤΗ - ΓΚΕΝΑΚΟΥ, ο Νικηφόρος Θεοτόκης (1731 - 1800) και η συμβολή αυτού εις την παιδείαν του Γένους, Αθήναι 1979, σελ. 100 - 101.

81. Η Αγγελική ΣΚΑΡΒΕΛΗ - ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, όπ.π., σελ. 1' (Εισαγωγή) εξηγεί και αναλύει το πρόβλημα της μετακίνησης των δασκάλων στα σχολεία κατά την Τουρκοκρατία, σε όλο τον ελληνικό χώρο, επισημαίνοντας μάλιστα, ότι η αποχώρηση κάποιου δασκάλου

... οδηγούσε ακόμη και στη διακοπή της λειτουργίας των σχολείων.

82. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 54.

83. Βλ. όπ.π.

84. Βλ. όπ.π. Εξάλλου, για το έργο 'Όσιο και θαυματουργό' Θεοφάνη, βλ. στη Θρησκ. και Ηθ. Εγκυκλ. том. 6, Αθήναι 1965, σελ. 364. Ο 'Όσιος είναι παλιούχος της Νάουσας, το ιερό λείψανό του σώζεται και τιμάται εκεί.

85. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π.

86. Βλ. όπ.π., σελ. 55, και Θρησκ. και Ηθ. Εγκυκλ. όπ.π. Επίσης βλ. και Αποστ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ιστορ. της Μακεδονίας 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 332. Επίσης, Κων)νου Σάθα, Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας, εν Αθήναις 1868, σελ. 605 εξ. Επίσης βλ. Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Σχεδιάσμα, εν Κωνσταντινουπόλει 1867, σελ. 51.
87. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55.
88. Βλ. Αποστ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, όπ.π., σελ. 332.
89. Βλ. όπ.π. Βλ. και Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, όπ.π., σελ. 57.
90. Βλ. για τον Κοσμά Μπαλάνο, στο: Κων)νου ΣΑΘΑ, Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της ελληνικής Εθνεγερσίας, εν Αθήναις 1868, σελ. 519.
91. Βλ. όπ.π. Επίσης, βλ. Στεφ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας, Θεσ)νίκη 1970, σελ. 89. Βλ. και Κων)νου ΣΑΘΑ, όπ.π., σελ. 616.
92. Βλ. παραπάνω υποσημ. 57.
93. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 58. Επίσης, Κων)νου Σάθα, όπ.π., σελ. 597, και Γεωργίου ΖΑΒΙΡΑ, Νέα Ελλάς ή Ελληνικών Θέατρον Αθήναι 1972, σελ. 400.
94. Βλ. Κων)νου ΣΑΘΑ, όπ.π., σελ. 590.
95. Βλ. του ιδίου όπ.π., σελ. 507. Βλ. επίσης Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Σχεδιάσμα εν Κωνσταντινουπόλει 1867, σελ. 47.
96. Βλ. παραπάνω υπό (4).
97. Για τον Αθανάσιο Πάριο βλ. στον Κων)νο ΣΑΘΑ, όπ.π., σελ. 630 εξ.
98. Βλ. Γεωργίου ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 191.
99. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55. Επίσης, Κων)νου ΣΑΘΑ, όπ.π., σελ. 599 και Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 191.
100. Βλ. Αποστ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ιστορ. της Μακεδονίας 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 332.
101. Βλ. και Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55. Επίσης και Χαρ. ΠΟΥΛΙΟΥ, Σύντομος έκθεσις περί της εν Μακεδονία καταστάσεως των γραμμάτων από της αλώσεως της Κων)πόλεως (1453) μέχρι των αρχών της 10^{ης} εκατονταετίας, «Μακεδονικόν Ημερολόγιον» 4 (1911), σελ. 202. Βλ. επίσης και Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, όπ.π.
102. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55.
103. Βλ. όπ.π.
104. Βλ. όπ.π.
105. Βλ. όπ.π.
106. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 56.
107. Βλ. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 169.
108. Βλ. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 136. Επίσης Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 56.
109. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 56.
110. Βλ. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 136.
111. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 57-58. Επίσης, Γ. ΖΑΒΙΡΑ, όπ.π., σελ. 136. Ο Κων)νος ΣΑΘΑΣ (όπ.π., σελ. 450 εξ.) προσθέτει, ότι «παινείται υπό πολλών αλλογενών ως ειδημονέστατος της λατινικής, γερμανικής και ελληνικής γλώσσας». Έργα του μνημονεύει τα εξής: 1) Περιηγητικόν Πικτάκιον, ήτοι περιήγησις της Ευρώπης, Άμστερνταμ 1706. 2) Σύμβολον Χρυσού Κράτους, εν Άλη 1707. 3) Βασιλικόν Θέατρον, Άμστερνταμ 1710. 4) Επίγραμμα εις Αλέξανδρον Ελλάδιον. 5) Γαμήλιον του Βασιλέως της Πρωσίας Φρεδερίκον. 6) Περί καταστάσεως των φιλομαθών Ελλήνων των εν ταις επαρχίαις της Ευρώπης παιδείας χάριν μεταβαίνόντων. 7) Επιστολαί προς Λάγγιον, Τριβέχοδιον κλπ.
112. Βλ. όπ.π., σελ. 56.
113. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 58. Επίσης, Στεφ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 85.
114. Βλ. Παύλου ΠΥΡΙΝΟΥ, «Παρατηρήσεις και συμπεράσματα πάνω στον Κατάλογο των διδλίων του Δημοτικού Σχολείου της Νάουσας, που επαναλειτούργησε μετά την επανάσταση του 1822», περιοδ. ΝΙΛΟΥΣΤΑ, τόμ. Δ^{ος}. τεύχ. 26, σελ. 4 εξ.
115. Βλ. όπ.π., σελ. 55-56.
116. Στο έργο του (2τομο) με τίτλο «Νεοελληνική Φιλολογία ήτοι Κατάλογος», εν Αθήναις 1854.
117. Βλ. Ε. Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, όπ.π., σελ. 55-56. Εξάλλου, ελάχιστα ομοίως στοιχεία για όλους τους δασκάλους και λογίους της Νάουσας, βλ. και στο Τρύφ. Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας τομ. 1, εν Αθήναις 1936, σ. 135 εξ. και ο Ευαγγελίδης παραθέτει ό,τι ο Στουγιαννάκης. Ομοίως και ο Ματθ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ στο: Σχεδιάσμα, εν Κωνσταντινουπόλει, σελ. 51 εξ.
118. Βλ. Αποστ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ιστορ. της Μακεδονίας 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 360.
119. Βλ. περιοδ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ, τομ. 18. Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 303 εξ.

ΓΙΑΝΥΤΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΜΠΟΥΛΑ

(η ιστορία των ονομάτων)

Β' ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στους Ελληνορωμαϊκούς χρόνους όταν στους θρησκευτικούς θιάσους που προϋπήρχαν, προστέθηκαν και θιάσοι μονομάχων και θηριομάχων, οι οποίοι έτερπαν ιδιαίτερα τους Ρωμαίους, πρέπει να δεχτούμε ότι το δρώμενο του θεικού γάμου δέχτηκε κάποιες επιδράσεις που φαίνονται κυρίως σε χορευτικές «φιγούρες», αφού εύκολα θα μπορούσε κάποιος ποι-

Του Θωμά Γαβριλίδη

ητής τραγωδίου (σεναριογράφος) να προσθέσει στις περιπέτειες του θεού (γαμπρού) και την περιπέτεια της προσπάθειας της αρπαγής της νύφης από κάποιον ή κάποιους αντεραστές...

Σε ρωμαϊκήν επίσης επίδραση θα μπορούσαμε να αποδώσουμε και το όνομα του κεφαλόδεσμου του Διόνυσου, του «ταράμπουλου».

Είναι δηλ. πιθανόν από τους Ρωμαίους να αποκλήθηκε η πήλινη νύφη *terra Babula* για να δηλωθεί η ύλη από την οποία ήταν κατασκευασμένη, επειδή δεν καταλάβαιναν το ελληνικό όνομα (Βαθύλα - Μπαμπούλα = πηλός) ή επειδή το θεώρησαν επίθετο (*terra* = γη).

Έτσι από το ελληνορωμαϊκό σύνθετο *terra - babula* (*ierrabula - tarabula* - ταράμπουλο), που αρχικά πρέπει να σήμαινε το πήλινο ρμώμα, πρέπει να προήλθε το όνομα του Κεφαλόδεσμου του Διόνυσου, όταν γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο του πήλινου προσώ-

πιού που φορούσε ο υποδυόμενος τον Διόνυσο.

Πρέπει δηλαδή να υποθέσουμε ότι σε κάποια περίοδο το προσώπιο (ο πρόσωπος) φοριόταν σαν κράνος και ο κεφαλόδεσμος ήταν επίσης κατασκευασμένος από πήλο (*terra - babula*).

Αργότερα όταν για μεγαλύτερη άνεση του χορευτή - υποκριτή ο πρόσωπος χωρίστηκε σε μπρος και πίσω μέρος και το πίσω μέρος αποτελέστηκε από ένα μεγάλο ζωνάρι (ζουνάρι), το όνομα ταράμπουλο παρέμεινε γιατί το δέσιμο ήταν πιστή αντιγραφή του ανάγλυφου καλύμματος.

Έτσι ίσως μπορεί να εξηγηθεί το «περίτεχνο» ταράμπουλο που για να δεθεί χρειάζεται «χέρια που να ξέρουν τη δουλειά».

Δεν αποκλείεται σε κάποια χρονική περίοδο από τις πιο πάνω (αρχαία Ελληνική ή ελληνορωμαϊκή) οι χορευτές που αναπαράσταναν το θεικό γάμο να χόρευαν μπροστά στα πήλινα ομοιώματα του θεικού ζευγαριού στις «Μπαμπούλες» και από τη λέξη αυτή να προέρχεται και η μεταγενέστερη ιταλική *Bambola* η οποία σημαίνει την ωραία, αλλά ανέκφραστη και συνεπώς άμυαλη γυναίκα, την κούκλα (= όμορφη, αλλά άψυχη, ψεύτικη γυναίκα).

Κάποτε δηλαδή το θεικό ζευγάρι ίσως παριστάνονταν με Μπαμπούλες (πήλινα ειδώλια) και ο θιάσος ήταν γνωστός ως «οι Μπαμπούλες».

Γ' BYZANTINOΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στα βυζαντινά χρόνια και μετά την επικράτηση του Χριστιανι-

σμού, όταν σύμφωνα με τους κώνες εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας το όνομα Διόνυσος και τα παράγωγά του Διονύσιος και Διονυσάς έγιναν από Ντιόνυσος, Ντιονούσιος, Ντιονουσάς Γιάννος, Γιαννούσιος (Γιανούσις) Γιανουσάς (όπως έγινε και η λέξη δύοσμος αγιάσμα και τα νησικά Διονυσιάδες της Κρήτης Γιανυσάδες και Γιανύτσαροι) ή το επόμενο να δημιουργηθεί κάποιο σύγχυση ανάμεσα σ' αυτά και στο όνομα και τα παράγωγά του χριστιανικού ονόματος Ιωάννης (Γιάννης, Ιωαννίτης, Γιαννίτης, Ιωαννίκιος, Γιαννίκος - Γιαννίτσος (ποντιακή δ.) κλπ.

Ας σημειωθεί ότι μεταξύ των Αγίων με το όνομα Ιωάννης συγκαταλέγονται και τρεις κορυφαίοι: Ο Άγιος Απόστολος Ιωάννης ο Θεολόγος, ο Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος και ο πρώτος δημοσιότητα, πράγμα που φαίνεται από τους σαφώς περισσότερους ναούς του, ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και Βαπτιστής του Χριστού.

Στη Νάουσα ο Αη Γιάννης Πρόδρομος έχει τρεις ναούς. Δύο μέσα στην πόλη, το μεγάλο και το μικρό, και έναν έξω από την πόλη, τον Έξω Πρόδρομο. Το γεγονός αυτό μαρτυρεί σαφώς την περισσή αγάπη των Ναουσαίων στον Άγιο αυτό.

Δεν πρέπει βέβαια να λησμονούμε ότι υπάρχει και το Έξω κλήσι του Αγίου Ιωάννου του Βολόγου στον ομώνυμο λόφο.

Δεν μπορούμε να ξέρουμε αν ο τραγικός αποκεφαλισμός του Αη Γιάννη του Πρόδρομου, που έγινε για να ανταμειφθεί η Σαλώμη

για τον μοιραίο χορό της, συμπεριλήφθηκε κάποτε στα τραγώδια που παριστάνονταν από τους περιοδεύοντες θιάσους ή από ομάδες χορευτών.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι κατά καιρούς εμφανίζονταν και νέα «τραγώδια» χορευτικά όπως π.χ. το περίφημο του Μενούση που έσφαξε από ζήλεια τη γυναίκα του πάνω στο μεθύσι του και έπειτα ξεμέθυτος καθόταν και την έκλαιγε...

Πόσο επηρέασαν τα διάφορα αυτά τραγώδια τις Μπούλες θα μπορούσε να ανιχνευτεί έπειτα από εμπεριστατωμένη μελέτη των χορών που χορεύονται ως σήμερα από τον Γιανύτσαρο, τη Μπούλα και τη συνοδεία τους.

Παλληκάρια - Γιανυτσάρια Γιανύτσαροι

Όταν στα αρχαία χρόνια γινόταν η αναπαράσταση του γάμου του Θεού Διόνυσου και της Βασίλιννας οι έφηβοι που συνόδευαν ένοπλοι την πομπή του γάμου ίσως να λέγονταν δορυφόροι, ως έφηβοι όμως πρέπει να αποκαλούνταν και «πάλληκες» (πάλληξ - πάλληκος ή πάλλαξ - ακος = νεανίας μόλις νεώτερος του εφήβου, ο ερώμενος νεανίας, το παλληκάρι).

Από την αρχαία ελληνική λέξη πάλλαξ ή πάλληξ προήλθε η μεσαιωνική παλληκάριον, παλληκάριν, παλληκάρη (και παλικάρη) και παλληκάρια ονομάζονταν και οι χορευτές του δρώμενου του Διόνυσου, Γιάννουσου, Γιανύτσου και τη Βασίλιννας, Μπαμπούλας, Μπούλας ώσπου κάποτε μετονομάστηκαν και έγιναν Γιανουσάρια και Γιανυτσάρια ως ακόλουθοι του Γιάννουσου, Γιανύτσου, Διόνυσου.

Σε επόμενο στάδιο θα πρέπει για λόγους μεγαλοπρέπειας και

διάκρισης του υποκριτή - αρχιχορευτή που υποδύοταν το Θεό ή έπαιζε το ρόλο του αρχηγού, όταν είχε λησμονηθεί ο θεός Διόνυσος, να ονομάστηκε Γιανύτσαρος (μεγεθυντικό του Γιάνυτσο).

Για κάποιο χρονικό διάστημα λοιπόν τα πρόσωπα του θιάσου της Μπούλας ήταν ο Γιανύτσαρος, η Μπούλα και τα Γιανυτσάρια, ώσπου κάποτε, επειδή ίσως όλοι οι χορευτές θεωρούνταν ισάξιοι και εναλλάσσονταν στο ρόλο του αρχιχορευτή - Γιανύτσαρου, αποκλήθηκαν όλοι Γιανυτσαράιοι. Έτσι στο θιάσο έμειναν μόνο οι Γιανυτσαράιοι και η Μπούλα με το κοινό αρχικό όνομα «οι Μπούλες» (οι Μπούλις στο ιδίωμα της Νάουσας).

Το όνομα Γιανυτσαράιοι σίγουρα ακουγόταν σαν το καπεταναίοι και ασφαλώς έκανε τους χορευτές του λαϊκού δρώμενου να νιώθουν περήφανοι για τη συμμετοχή τους στην ομάδα των χορευτών.

Δ' ΕΠΟΧΗ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας θα πρέπει το έθιμο να απόκτησε πιο έντονο τον εθνικό χαρακτήρα, τον οποίο είχε οπωσδήποτε από τη γέννησή του, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω. Τότε (στην Τουρκοκρατία) οι Έλληνες της Νάουσας παριστάνοντας το πανάρχαιο έθιμό τους ένωσαν ότι ήταν διαφορετικοί από τους κατακτητές και ένωσαν περήφανοι γιατί διαισθάνονταν ότι είχαν κληρονομήσει κάτι πολύ σπουδαίο κι ως είχαν λησμονήσει το αρχικό του νόημα.

Σε κάποια χρονική στιγμή στα χρόνια της Τουρκοκρατίας παρουσιάστηκε και η λέξη, γενίτσαρος που προέρχονταν από τις τουρκικές λέξεις επί - ceh = νέος στρα-

τός). Όπως φαίνεται δεν δημιουργήθηκε πρόβλημα σύγχυσης στους Ναουσαίους, γιατί ήξεραν ότι οι δυο λέξεις δεν είχαν καμιά σχέση, άλλο πράγμα ο Γιανύτσαρος και άλλο ο γενίτσαρος.

Πρόβλημα άρχισε να υπάρχει όταν καλοπροαίρετοι λόγιοι θεωρώντας ως λανθασμένο ή ιδιωματικό τον όρο Γιανύτσαρος, έπειδή, κατά τη γνώμη τους έδειχνε άγνοια της τουρκικής καταγωγής του άρχισαν να αποκαλούν και τους Γιανυτσαράιους Γενίτσαράιους. Όμως, ευτυχώς ούτε αυτή η παρεξήγηση, ούτε άλλες παρεξηγήσεις μείωσαν την αγάπη και το θαυμασμό των Ναουσαίων για τις Μπούλες που επέζησαν, και σήμερα αναγνωρίζεται η μοναδικότητά τους από όλους εκείνους που έχουν την καλή τύχη να τις δουν να χορεύουν.

Επίλογος

Η ιστορία του Γιανύτσαρου και της Μπούλας του θιάσου «οι Μπούλες» είναι πολύ μεγάλη, σχεδόν όση και η ιστορία της Νάουσας, και εφόσον στην ιστορία της πόλης υπάρχουν κενά, είναι μοιραίο τα κενά αυτά να υπάρχουν και στην ιστορία του εθίμου.

Αλλά όπως τα κενά στην ιστορία μιας πόλης ή ενός λαού δεν είναι οπωσδήποτε μαρτυρίες ότι η πόλη ή ο λαός κάποτε εξέλειψε για να ξαναφανεί έπειτα, έτσι και τα κενά στην ιστορία του εθίμου «οι Μπούλες» δε σημαίνουν τίποτε άλλο παρά μόνο ότι δεν υπάρχουν γραπτές πηγές για όλη την ιστορική τους πορεία.

Η απουσία των πηγών είναι οπωσδήποτε μια σημαντική απουσία, για την οποία όμως μας αποζημιώνει και με το παραπάνω η παρουσία του Γιανύτσαρου και της Μπούλας, που είναι πραγματικά μια μοναδική παρουσία.

ΑΙΓΕΣ: Προσδιορίζοντας τη θέση της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων

Με αφορμή τον θόρυβο που δημιουργήθηκε από την δημοσίευση στο τεύχος Οκτωβρίου 94 του *American Journal of Archaeology* του άρθρου του καθηγητή του Α.Π.Θ. κ. Παναγιώτη Φάκλαρη και τη διάλογο που άνοιξε δια μέσου των στήλων των εφημερίδων σχετικά με την ταύτιση της θέσης της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων, δημοσιεύουμε σήμερα την ολοκληρωμένη (και με τις διβλ. γραφικές παραπομπές) μετάφραση του άρθρου αυτού, του οποίου το κύριο σώμα (χωρίς τις παραπομπές) δημοσιεύτηκε σε μετάφραση στην τοπική εφημερίδα «Νέοι Καιροί» απ' όπου αναδημοσιεύεται στο περιοδικό μας, με την προσθήκη των διβλ. γραφικών παραπομπών και υποσημειώσεων που μετέφρασε και επιμελήθηκε ο Αλέξανδρος Οικονόμου. Πιστεύουμε ότι η ολοκληρωμένη παρουσίαση του άρθρου αυτού, που με τόλμη επιχειρεί την επανατοποθέτηση ενός σημαντικού τμήματος που αφορά την περιοχή μας, θα βοηθήσει στην ουσιαστική συζήτηση του όλου θέματος από τους ειδικούς, και κυρίως θα ωθήσει την πολιτεία να ρίξει το βάρος της αρχαιολογικής έρευνας και προς την παραμελημένη από την άποψη αυτή περιοχή μας και τους θησαυρούς που κρύβουν σπλάχνα της.

Το πρόβλημα της ταύτισης της πόλης των Αιγών έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές. Ως το 1968 δυο θεωρίες είχαν προταθεί. Η πρώτη, που είχε γίνει δεκτή από την πλειοψηφία, έλεγε ότι οι Αιγές ήταν στην 'Εδεσσα μ' αλλά λόγω υπήρχε μια μόνο πόλη, αλλά γνωστή με δύο ονόματα. Σύμφωνα μ' αυτήν την άποψη, όταν οι Μακεδόνες έφτασαν από την 'Ανω Μακεδονία και κατέλαβαν τη Φρυγική 'Εδεσσα, έδωξαν τον πληθυσμό της, αλλά κράτησαν τ' όνομά της και πρόσθεσαν κι ένα δικό τους, Αιγές. Μεταξύ άλλων οι Ληκ¹, Κουζινερό² Ντελακουλόνς³ 'Αμπελ⁴, Γκένερδ Παριμπέ⁵, Δημιτσας⁶, και Πέτσας⁷, ευνοούσαν αυτή την άποψη. Γενικά οι περισσότεροι έχουν συνδέσει τις Αιγές με τη θέση της σημερινής 'Εδεσσας (Βοδενά) όπου βρίσκονται τα ερείπια της Κλασικής 'Εδεσσας.

Η άλλη άποψη είναι ότι η 'Εδεσσα και οι Αιγές ήταν δυο διαφορετικές πόλεις. Αρκετά νωρίς το

1841 ο Τάφελ είχε καταλήξει ότι η ταύτιση των Αιγών με την Εδεσσα ήταν λαθεμένη⁸. Ο 'Εντσον υποστήριξε ότι οι Αργεάδες έχτισαν την ακρόπολη Αιγές δίπλα στην πόλη της 'Εδεσσας¹⁰. Ο Κανα-

Του Π. Φάκλαρη αρχαιολόγου

τσούλης δέχτηκε αυτή την άποψη, υποστηρίζοντας ότι οι Αιγές ήταν στην κορυφή της προεξοχής (όπου η σημερινή 'Εδεσσα), ενώ η Κλασική 'Εδεσσα στη βάση της, στο σημερινό Λόγγο. Στην ουσία, με την εξαίρεση του Τάφελ εκείνοι που υποστήριζαν τη δεύτερη θεωρία ισχυριζόνταν ότι υπήρχαν δυο ξεχωριστές πόλεις, η 'Εδεσσα και οι Αιγές, και οι δυο κοντά στη σημερινή 'Εδεσσα.

Το 1957 η Φ. Παπάζογλου αποσύνδεσε πειστικά τις Αιγές από την 'Εδεσσα και απέδειξε ότι ήταν δυο διαφορετικές πόλεις¹². Έντεκα χρόνια μετά, το 1968 ο Ν.Γ.Λ. HAMMOND πρότεινε ότι το βασιλικό νεκροταφείο των Μακε-

δόνων βρισκόταν μέσα στον αρχαιολογικό χώρο της Βεργίνας και ότι οι Αιγές έπρεπε να τοποθετούν εκεί. Με κάποιες επιφυλάξεις απέδωσε τους πιο πρόσφατους τάφους του νεκροταφείου των τύμβων της Βεργίνας στα Αργεάδες, το Βασιλικό Οίκο των Μακεδόνων, ενώ πάλι με κάποιες επιφυλάξεις, απέδωσε τον Μακεδονικό τάφο με το μαρμάρινο θρόνο (που ανέσκαψε ο Ρωμανός το 1938) στον Φίλιππο τον Β'. Κάποιοι ερευνητές δέχτηκαν αυτή την άποψη ταύτισης των Αιγών με τη Βεργίνα. Οι Μπακαλάκης και Ανδρόνικος, αρχικά είδαν με σκεπτικισμό αυτή την ταύτιση. Το 1976 όμως, κατά τη διάρκεια της ανασκαφής της Μεγάλης Ταφής, βρέθηκαν πολλά θραύσματα επιτυμβίων στήλων από το νεκροταφείο της αρχαίας πόλης. Συμφωνώντας τότε ο Ανδρόνικος με το HAMMOND, απέδωσε στον Φίλιππο Γαλάτες μισθοφόρους του Πύρρου την καταστροφή και υπέδειξε ότι οι βασιλικοί τάφοι των Μακε-

δόνων μπορούσαν να τοποθετη- MOND για την ταύτιση των Αι-
γών στη Μεγάλη Τούμπα¹⁴.

Αυτή η ταύτιση της Βεργίνας με τις Αιγές, που αρχικά έγινε από τον HAMMOND, έδωσε τη θεωρητική βάση στην άποψη του Ανδρόνικου¹⁵. Η εκπληκτική ανακάλυψη του Τάφου II την επόμενη χρονιά, μαζί με έναν ακόμα άθικτο τάφο (Τάφος III) την επόμενη χρονιά, δεν άφησε στον Ανδρόνικο καμμία αμφιβολία. Πίστεψε ότι ο τάφος II είχε τα οστά του Φιλίππου και ο III αυτά ενός «πρίγκιπα»¹⁶. Πιθανές αμφιβολίες διαλύθηκαν όταν κι άλλα μνημεία αποκαλύφθηκαν όπως ένα θέατρο (η παράδοση λέει ότι ο Φίλιππος δολοφονήθηκε σ' ένα θέατρο) και τα βασιλικά αναθήματα από το ιερό της Εύκλειας¹⁷.

* Ο Ανδρόνικος δάσισε την ταύτιση αυτή, 1) στους βασιλικούς τάφους, 2) στο ανάκτορο, 3) στο θέατρο και 4) στα βασιλικά αναθήματα¹⁸. Επιπλέον ένας ακόμα Μακεδονικός Τάφος με επίχρυσο μαρμαρίνο θρόνο ανακαλύφθηκε το 1987, τον οποίο ο Ανδρόνικος απέδωσε στην Ευριδίκη μητέρα του Φιλίππου Β'¹⁹.

Μετά από τις ανακαλύψεις αυτές, όλοι οι μελετητές του ζητήματος - όσο γνωρίζω - πείστηκαν για την ταύτιση. Μερικές αμφιβολίες υπήρξαν για τους νεκρούς της Μεγάλης Τούμπας, αλλά κανείς δεν αμφέβαλε ότι ήταν βασιλικοί²⁰. Έτσι σήμερα είναι γενικά αποδεκτό ότι οι τρεις τάφοι της Μεγάλης Τούμπας είναι βασιλικοί.

Μολαταύτα πιστεύω ότι δεν είναι δυνατή αυτή η ταύτιση Βεργίνας - Αιγών. Άρα δεν μπορεί να είναι βασιλικοί οι τάφοι, αφού είναι βέβαιο ότι στις Αιγές ήταν οι βασιλικοί τάφοι²¹. Πριν εξηγήσω τον σκεπτικισμό μου, θα συνοψίσω τα επιχειρήματα του HAM-

MOND. Ο Χάμμοντ βασίστηκε στην αρχαία παράδοση για την πορεία που ακολούθησαν οι πρόγονοι της Μακεδονικής δυναστείας (Ιλλυρία - Λύγκος - Λεβαίας - Πιερία) και στους τύπους τάφων που βρέθηκαν στις αντίστοιχες περιοχές. Έτσι με κάποιες επιφυλάξεις έφτασε στο συμπέρασμα ότι μερικές ταφές σε τύμβους μπορούσαν να είναι βασιλικές, ενώ ο τάφος με το θρόνο (του Ρωμαίου) ίσως ήταν του Φιλίππου Β'²². Σχετικά με το χωρίο του Ιουστίνου που ταυτίζει την Έδεσσα με τις Αιγές, υποθέτει ότι υπήρχαν 2 πόλεις με τ' όνομα Έδεσσα. Αυτή που αναφέρει ο Ιουστίνος ήταν στην περιοχή Βεργίνας και ήταν ένα από τα Φρυγικά κέντρα. Όταν οι Μακεδόνες κατέλαβαν την Έδεσσα, που σύμφωνα με το HAMMOND ήταν στη Βεργίνα, άλλαξαν το όνομα σε Αιγές. Αλλά η Έδεσσα του 4ου π.Χ. αι., όπου η σημερινή, ήταν ξεχωριστή πόλη²³. Άλλα δυο πειστικότερα επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο Χάμμοντ. Αναφέρει το χωρίο του Θεόφραστου ότι στην περιοχή των Μακεδονικών Αιγών, όταν φυσούσε βοριάς τα σύννεφα στρέφονταν πίσω, προς βορρά²⁴. Όπως εξηγεί ο Θεόφραστος αυτό το φαινόμενο συνέβαινε γιατί ο άνεμος δεν μπορούσε να περάσει πάνω από τον Όλυμπο και την Όσσα κι έτσι χτυπούσε και γύριζε πίσω, παρασύροντας προς βορρά και τα σύννεφα. Από αυτό συμπεραίνει ο Χάμμοντ ότι οι Αιγές βρίσκονταν στις Βόρειες πλαγιές του Ολύμπου και όχι στο Βέρμιο.

Το δεύτερο επιχειρήμα του βασίζεται στον Πτολεμαίο που τοποθετούσε τις Αιγές στην Ημαθία άρα ο Χάμμοντ λέει ότι ανοιγότανε προς την κεντρική πεδιάδα

της Μακεδονίας²⁵. Και προσθέτει:

Το 359 π.Χ. όταν ο Αθηναϊκός στόλος ήταν στη Μεθώνη, ο Αργαίος με δύναμη μισθοφόρων απέτυχε να καταλάβει τις Αιγές και αναχαιτίστηκε καθώς επέστρεφε. Φαίνεται ότι πρέπει να τοποθετήσουμε τις Αιγές στα Παλατίτσα. Αυτή η περίπτωση ταιριάζει στις συνθήκες που απαιτούνται από τη σύνδεση Θεόφραστου και Πτολεμαίου, καθώς είναι λογικότερο να επεκτείνουμε το όνομα Όλυμπος σ' όλη την οροσειρά, παρά να επεκτείνουμε την Ημαθία στα βουνά της Πιερίας. Αυτό κάνει την κίνηση του Αργαίου πιο κατανοητή, γιατί οι Αιγές είναι σε απόσταση βολής από τη Μεθώνη και η επιστροφή είναι δυνατή σε μια μέρα μέσα²⁶. Πόσο ισχυρά είναι αυτά τα επιχειρήματα για τον καθορισμό της θέσης των Αιγών στη Βεργίνα; Δε χρειάζεται να σχολιαστεί η ύπαρξη βασιλικών τάφων στη Βεργίνα ούτε η απόδοση του Μακεδονικού τάφου με το θρόνο στο Φίλιππο, γιατί ο HAMMOND, δεν αναφέρεται σ' αυτά στις επόμενες μελέτες του. Αλλά το χωρίο του Θεόφραστου δεν ορίζει τη θέση ακριβώς: Αυτό το φαινόμενο συνέβαινε «περί Αιγείας της Μακεδονίας»²⁷ δηλαδή στην ευρύτερη περιοχή, δεν ξέρουμε που ακριβώς συνέβαινε και που ήταν ορατό²⁸.

Επιπλέον ο Πτολεμαίος δε βοηθά στην ταύτιση με τη Βεργίνα, καθώς αναφέρεται αυτός στις πόλεις της Ημαθίας (Εύρωπο, Τύρισσα, Σκύδρα, Μίεζα, Κύρρος, Ειδομένη, Γορτυνία, Έδεσσα, Βέροια, Αιγές και Πέλλα), χωρίς να ορίζει τη θέση τους²⁹. Όλες αυτές οι πόλεις σχεδόν, ήταν χτισμένες στις πλαγιές των βουνών γύρω από την πεδιάδα.

Το επεισόδιο του Αργαίου δεν

έχει αξία και γιατί δεν προσδιορίζει την απόσταση Αιγών - Μεθώνης. Ξέρουμε μόνο ότι ο Αργαίος επέδραμε από τη Μεθώνη στις Αιγές και επέστρεψε στη Μεθώνη. Επιστρέφοντας του επετέθη ο Φίλιππος και τον νίκησε³⁰. Δεν αναφέρεται ότι η όλη επιχείρηση έγινε σε μια μέρα. Ούτε ξέρουμε πόσο έμεινε στις Αιγές.

Συνοψίζοντας, τα επιχειρήματα του HAMMOND είναι κατά τη γνώμη μου αδύναμα. Αντίθετα οι τοπογραφικές ενδείξεις και οι αρχαίες πηγές απαγορεύουν την ταύτιση της Βεργίνας με τις Αιγές. Υπάρχει μια ουσιώδης τοπογραφική λεπτομέρεια που διέφυγε της προσοχής του HAMMOND, και όσων τον ακολούθησαν. Οι Αιγές βρίσκονταν στη Βοττιαία και όχι στην Πιερία. Ο Διόδωρος λέει καθαρά ότι οι Αιγές ιδρύθηκαν στη Βοττιαία³¹. Ο Πτολεμαίος επίσης, αναφέρει τις Αιγές ανάμεσα στις πόλεις της Βοττιαίας. Τα λείψανα της Βεργίνας όμως απλώνονται στις θόρειες ομαλές πλαγιές των Πιερίων. Κατά πάσα πιθανότητα ο Αλιάκμων ήταν το φυσικό όριο μεταξύ Βοττιαίας και Πιερίας³². Πιθανές αλλαγές της κοίτης του ποταμού δεν είναι δυνατόν να άλλαξαν τη διοικητική υπαγωγή της Βεργίνας, η οποία πάντα ήταν Ν. του ποταμού. Όσοι βασιικοί μελετητές δάζουν τις Αιγές στη Βεργίνα, συμφωνούν ότι ανήκε στην Πιερία, όχι τη Βοττιαία³³.

Αλλά η αποφασιστική μαρτυρία δίνεται από τον Ηρόδοτο που γράφει ότι ο Γανάνης, ο Αέροπος και ο Περδίκας εγκαταστάθηκαν κοντά στους κήπους του Μίδα, στις πλαγιές του Βερμίου³⁴ και εκεί έχτισαν τις Αιγές³⁵. Με τις Αιγές ως ορμητήριο υπέταξαν την υπόλοιπη Μακεδονία. Σε μια συμπληρωμένη επιγραφή με ονόματα πό-

λεων από τη Θεσσαλία, προς Βορρά ως τη Μακεδονία, οι Αιγές αναφέρονται πριν την Έδεσσα³⁶, άρα νοτιότερά της.

Πέρα από τα παραπάνω τα αρχαιολογικά δεδομένα δεν υποστηρίζουν την ταύτιση Βεργίνας - Αιγών. Γνωρίζουμε από τις πηγές ότι οι Αιγές ιδρύθηκαν ίσως στο πρώτο μισό του 7ου αι. π.Χ. Άρα θα περιμέναμε οι αρχαιότητες να ξεκινούν τότε και να συνεχίζουν χωρίς διακοπή ως τη Ρωμαϊκή κατάκτηση. Αλλά οι πρωιμότερες αρχαιότητες είναι του 10ου αι. και υπάρχει μια διακοπή μεταξύ 650 και 550 π.Χ.³⁷, χωρίς ούτε ένα τάφο ανάμεσα στις εκατοντάδες που ερευνηθήκαν, ούτε ένα κτίριο ή αντικείμενο. Βασίζω αυτή τη δήλωση στην προσωπική μου πείρα ανασκάπτοντας κάθε χρόνο από το 1978 στη Βεργίνα. Βέβαια μελλοντικές ανασκαφές μπορεί να δώσουν ευρήματα αυτής της περιόδου.

Η σημερινή Βεργίνα μπορεί να ταυτιστεί με την Βάλλα; Ο HEYZEY πρώτος έκανε αυτή την ταύτιση³⁸, ο Ρωμαίος³⁹ τη θεώρησε πιθανή και με επιφυλάξεις οι Μπακαλάκης, Ανδρόνικος, Μακαρόνας, Μουτσόπουλος⁴⁰ και άλλοι. Ο HAMMOND γράφει ότι είναι πολύ πιθανό η Βάλλα και οι Φυλακαί να ήταν «επίσης στην πεδιάδα μεταξύ των λόφων και του ποταμού⁴¹». Δυο επιχειρήματα συνηγορούν: η Βάλλα ήταν πόλη της Πιερίας Ν. του Αλιάκμονα⁴² και έμμεσα ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει λατρεία του Απόλλωνα Πύθιου στη Βάλλα⁴³. Λατρεία του Απόλλωνα μαρτυρείται από 2 ανάγλυφες στήλες στη Βεργίνα. Η πρώτη ήταν εντοιχισμένη στο ναό Αγ. Παρασκευής και ο HEYZEY την μετέφερε στο Λούβρο το 1861. Θεωρήθηκε επιτύμβια λόγω της επιγραφής της⁴⁴. Ο Ρωμαίος συμ-

φώνησε και τη χρονολόγησε το β' αι. μ.Χ.⁴⁵. Πιστεύω ότι ήταν ανάθημα στον Πύθιο Απόλλωνα πριν προστεθεί η επιγραφή στα Ρωμαϊκά χρόνια, οπότε ίσως σθούστηκε η αρχική επιγραφή. Η στήλη εικονίζει Απόλλωνα Κιθαρωδό και Άρτεμη. Στο κάτω μέρος υπάρχει καθιστή γυναίκα που σκαλίστηκε μάλλον όταν η στήλη έγινε επιτύμβια.

Το 1911 μια δεύτερη στήλη ανακαλύφθηκε 100 μ. Δ. της Αγ. Παρασκευής. Χρονολογείται στα Ελληνιστικά χρόνια και εικονίζει Απόλλωνα Κιθαρωδό λατρευτή και ένα λύκο⁴⁶. Είναι παρόμοια με την πρώτη. Ακόμα ένα στοιχείο όμως δείχνει την ύπαρξη λατρείας του Πύθιου Απόλλωνα στη Βεργίνα. Στην ανασκαφή του Ιερού της Εύκλειας το 1991 η κ. Παλιαδέλη ανακάλυψε τμήμα μαρμάρινου φιδιού, κολοσσικού (μήκος μέγιστο 0,85 μ., πάχος μέγιστο 0,25) Το απέδωσε στη λατρεία του Δια Μειλίχιου⁴⁷ και το κτίριο όπου θρέθηκε (8,5X12,6 μ.) το ονόμασε ναό. Καθώς εδώ, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, η Εύκλεια είναι μια προσωποποίηση της Άρтемης, αυτός ο δεύτερος ναός μπορεί να αποδοθεί στον Απόλλωνα και το Ιερό μπορεί να είχε αφιερωθεί στην Άρτεμη - Εύκλεια και τον Απόλλωνα. Αν είναι σωστή η υπόθεσή μου το φίδι μπορεί να εικονίζει τον Πύθωνα που συνδέεται άμεσα με τον Πύθιο Απόλλωνα και μπορεί να ήταν τμήμα σύνθεσης όπου ο Απόλλωνας σκότωνε τον Πύθωνα.

Έχοντας λοιπόν απορρίψει την ταύτιση των Αιγών με τη Βεργίνα, τίθεται το ερώτημα που ήταν τελικά οι Αιγές. Με βάση τα δεδομένα που είναι διαθέσιμα αρχαία παράδοση και αρχαιολογικά ευρήματα, προτείνω ότι μπορούμε να τοποθετήσουμε τις Αι-

γές με κάποια βεβαιότητα (Εικ. 1). Όπως δείχτηκε παραπάνω, οι σωζόμενες αρχαίες πηγές τοποθετούν τις Αιγές στη Βοττιαία και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή του Όρους Βερμίου. Ο Ηρόδοτος ορίζει την περιοχή που εγκαταστάθηκαν οι Τημενίδες (άρα και τη θέση των Αιγών) σαν κοντά στους κήπους του Μίδα. Εκείνοι οι κήποι βρισκόνταν στην περιοχή της αρχαίας Έδεσσας, δηλαδή στις εύφορες, αρδευόμενες καλά πλαγιές κάτω από τους γκρεμούς της σημερινής Έδεσσας και Νάουσας. Γενικά οι μελετητές δεν έχουν αντικρούσει αυτή την άποψη⁴⁹. Όπως προαναφέραμε οι μελετητές είχαν παλιότερα ακολουθήσει τον Ιουστίνο και είχαν ταυτίσει τις Αιγές με την αρχαία Έδεσσα που βρισκόταν στη θέση της σημερινής πόλης⁵⁰. Αυτή η ταύτιση βασιζόταν επίσης στην πίστη ότι το όνομα «Αιγαί» ήταν συγγενές ετυμολογικά με το «ανέρω» και ότι σήμαινε τον τόπο με τα άφθονα νερά, όπως και το όνομα «Έδεσσα». Ίσως όμως η ετυμολογία αυτή θα έπρεπε να επανεξεταστεί, καθώς η λέξη μπορεί τελικά να σχετιστεί με το «αίγες» όπως αναφέρει η αρχαία παράδοση. Επιπλέον, πρέπει κανείς να έχει υπόψιν ότι ο Περδίκας Α' (που σύμφωνα με την παράδοση ίδρυσε την βασιλική δυναστεία των Μακεδόνων) δούλεψε ως βοσκός πριν εγκατασταθεί στις Αιγές με τους αδελφούς του⁵¹. Επιπλέον η γίδα εμφανίζεται στα νομίσματα των Μακεδόνων κατά τον πέμπτο και τέταρτο αιώνα π.Χ. κατά τα χρόνια του Αλέξανδρου Α' και του Αρχελάου⁵². Ίσως ως έμβλημα του βασιλικού οίκου.

Όλα τα δεδομένα για τις Αιγές μας οδηγούν στις αμαλές πλαγιές του Όρους Βερμίου, νότια

της Έδεσσας. Οδηγούμενοι από τις πρόσφατες αρχαιολογικές ανακαλύψεις, μπορούμε να τοποθετήσουμε τις Αιγές στην περιοχή ανατολικά της Νάουσας στη θέση των κοινοτήτων Κοπανού και Λευκαδίων⁵³. Σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα έχουν αποκαλυφτεί, για παράδειγμα στην Καμάρα, Γάστρα και Μπελοβίνα. Στην Καμάρα, στην κοινότητα Κοπανού, έχουν βρεθεί ίχνη μιας θέσης της Πρώτης Ελληνιστικής μέχρι τη Ρωμαϊκή περίοδο⁵⁴. Στη Μπελοβίνα (επίσης στον Κοπανό) στους αγρούς Ι. Δημητρίου και Κ. Σαζακλή, αποκαλύφθηκαν και

ανασκάφηκαν μερικώς υπολείμματα ενός μνημειακού κτιρίου του τελευταίου τετάρτου του 4ου αι. π.Χ. Οι τοίχοι του είναι χτισμένοι με λιθόπλινθους με πλάτο 0,55 και η θόρεια πρόσοψη περιλαμβάνει ημικίονες διαμέτρου 0,57⁵⁵. Πριν το 1992 ένα τμήμα 50 μέτρων του κτιρίου είχε αποκαλυφτεί το 1992 δύο επιπλέον τοίχοι βρέθηκαν 50 μ. ανατολικά στην προέκταση της παλιότερης ανασκαφής και τώρα το μήκος του κτιρίου μπορεί να υπολογιστεί σε 106 μ.⁵⁶. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό Πρώιμο Ελληνιστικό κτί-

Η Μακεδονία, τμήμα της Αρχαίας Βοττιαίας και Πιερίας με την προτεινόμενη θέση των Αιγών

ριο. Το 1992 πάλι, περίπου 200 μ. ΝΔ από τα προαναφερθέντα θρέθηκε το θέατρο της πόλης. Μικρό μέρος του λίθινου κοίλου και της ορχήστρας (διαμέτρου 18 μ.) ανασκάφηκαν. Το κοίλο του θεάτρου βλέπει προς Α. άρα το κοινό είχε θέα στην πεδιάδα⁵⁷.

Μεγάλος αριθμός τάφων έχει εντοπιστεί στην περιοχή του Κοπανού (Καμάρα, Καψούρα και αλλού) με ευρήματα που έχουν χρονολογηθεί από την Κλασική ως τη Ρωμαϊκή εποχή⁵⁸. Οι 6 μακεδονικοί τάφοι που έχουν θρεθεί ως τώρα στα Λευκάδια, ανήκουν πιθανότατα στην ίδια πόλη που υποθέτω ότι είναι οι Αιγές⁵⁹.

Η γεωγραφική θέση, οι αρχαίες μαρτυρίες και τα ευρήματα (θέατρο, μεγάλο δημόσιο κτίριο, σημαντικοί μακεδονικοί τάφοι κτλ.) είναι κατά τη γνώμη μου, ουσιαστικά στοιχεία που μας οδηγούν να τοποθετήσουμε τις Αιγές στην περιοχή του Κοπανού Νάουσας (Εικ. 1)⁶⁰. Περιμένω ότι η μελλοντική αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή θα στηρίξει την ταύτιση της πόλης και θα φέρει στο φως τα θεαματικά κτίρια και το βασιλικό νεκροταφείο της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων. Ο τάφος του Φιλίππου του Β', ο οποίος δεν θα είναι του «Μακεδονικού» τύπου, καθώς τέτοιοι τάφοι αρχίζουν να εμφανίζονται στην Ελλάδα μόνο μετά την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου στην Ασία⁶¹, θα γίνει πάλι - αναμφίβολα - το υποκείμενο επιστημονικής έρευνας και αρχαιολογικών εκπλήξεων.

Σημείωση

Στο κείμενο χρησιμοποιούνται οι παρακάτω συντομογραφίες

— Acta Practica του XII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας Αθήνα 4-10 Σεπτεμβρίου 1983 I

(Αθήνα 1985).

— Adams and Borza: W. L. Adams and E.N. Borza eds., Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage (Washington, D.C. 1982).

— ΑΕΜΘ: Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη 1-4 (1987-1990). (Θεσ/νίκη 1988, 1991, 1992, και 1993)

— Ancient Macedonia: Αρχαία Μακεδονία 1-4 (IMXA Θεσσαλονίκη 1970, 1977, 1983 και 1986).

— Ανδρόνικος 1984: Μ. Ανδρόνικος, «Βεργίνο. Οι βασιλικοί τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες» (Αθήνα 1984).

— Ανδρόνικος 1986: Μ. Ανδρόνικος, «Βεργίνο: αρχαιολογία κι ιστορία» Φίλια έτη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνά δια τα 60 έτη του ανασκαφικού του έργου I (Αθήνα 1986) 19-37.

— Hammond: N.G.L. Hammond. A History of Macedonia I (Oxford 1972).

— Λουκοπούλου και Χατζόπουλος: Α. Δ. Λουκοπούλου και Μ.Β. Χατζόπουλος «Φίλιππος βασιλεύς Μακεδόνων» (Αθήνα 1980).

Παραπομπές

1. K.M. Leake, Travels in Northern Greece III (London 1835) 272.
2. M.E.M. Cousinery, Voyage dans la Macedoine I (Paris 1831) 75-76.
3. M. Delacoulonche, Memoire sur le berceau de la puissance macedonienne des bords de l' Haliacmon a ceux de l' Axios (Paris 1858) 10-14
4. O. Abel, Makedonien vor Konig Philipp (Leipzig 1847) 128.
5. RE 14. I (1928) 657, s.v. Aigai (F. Geyer).
6. R. Paribeni, La Macedonia sino ad Alessandro Magno (Milan 1947. 27.
7. Μ. Γ. Δήμητρος, Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας II (Αθήνα 1874) 21-22. Ο Δήμητρος υπο-

στήριξε ότι το «Έδεσσα» αναφερόταν στην πρωτεύουσα του κράτους, ενώ το «Αιγαι» μόνο στην ακρόπολη, όπου βρισκόταν οι βασιλικοί τάφοι.

8. Φ.Μ. Πέτσας, «Αιγαι - Πέλλα - Θεσσαλονίκη» Α.Μ. 1 203.
9. T.L.F. Tafel, Via militaris Romanorum Egnatia, qua Illyricum, Macedonia et Thracia iungebantur I: Pars occidentalis (Tubingen 1841) 49-50.
10. C. Edson, «Early Macedonia» in Ancient Macedonia I.
11. Δ. Καναστούλης Η Μακεδονία από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της ονόδου του Φιλίππου Β' (Θεσ/νίκη 1976) 31.
12. F. Papazoglou, Makedonski gradovi in rumsko doba (Skopje 1957) 110 - 11 and 343.
13. N.G.L. Hammond, «The Archaeological Background to the Macedonian Kingdom» in Ancient Macedonia I, 53-67; Hammond 156-58
14. Μ. Ανδρόνικος: Ανασκαφή στη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας. AAA 9 (1976) 127-29 Ανδρόνικος, «Οι βασιλικοί τάφοι των Αιγών (Βεργίνας)» στο Λουκοπούλου και Χατζόπουλος 198. Ανδρόνικος 1986, 22-23. Σ' αυτήν την τελευταία εργασία (σ. 22) ο Ανδρόνικος σημειώνει ότι μέχρι το 1976 είχε ο ίδιος πολλές επφυλάξεις αναφορικά με την ταύτιση των Αιγών με την Βεργίνα.
15. Ανδρόνικος 1986, 24
16. Για τους δύο ασύλητους τάφους της Μεγάλης Τούμπας δε: Ανδρόνικος 1984, 62-235. «Βεργίνο. Οι βασιλικοί τάφοι της Μεγάλης Τούμπας», AAA 10 (1977) 1-39 και 40-72 (in English); «The Finds from the Royal Tombs at Vergina» Proceedings of the British Academy 1979 (London 1981) 355-67; «The Tombs at the Great Tumulus of Vergina», Acts of the XI International Congress of Classical

- Archaeology London 3-9 September 1978 (London 1979) 39-56; «Regal Treasures from a Macedonian Tomb», *National Geographic* 154 (1978) 54-77; «The Royal Tomb of Philip II» *Archaeology* 31 (Sept Oct 1978) 33-41; «Some Reflections on the Macedonian Tombs». *BSA* 82 (1987) 1-16; και «Ο βασιλικός τάφος της Βεργίνας και το πρόβλημα του νεκρού» *AAA* 13 (1980) 156-67 και 168-178 (in English).
17. Ανδρόνικος 1984, 51.
  18. Ανδρόνικος 1986, 36.
  19. Μ. Ανδρόνικος, «Βεργίνα. Ανασκαφή 1987» *AEMΘ* I (1988) 81-84 «Η Ζωγραφική στην αρχαία Μακεδονία», *ArchEph* 1987, 375-79; *Prakt* 1988, 128-32.
  20. P.W. Lehmann, «The So-Called Tomb of Philip II: A Different interpretation» *AJA* 84 (1980) 527-31; Lehmann, «Once Again the Royal Tomb at Vergina» *AAA* 14 (1981) 134-44; Lehmann, «The So-Called Tomb of Philip II: An Addendum» *AJA* 86 (1982) 437-42; A.M. Prestianni Giallombardo and B. Tripodi, «Le tombe regali di Vergina: Quale Filippo?» *AnnPisa, Sezione di lettere, ser. III* 10.3 (1980) 989-1001; Prestianni Giallombardo, «La tomba e il tesoro di Filippo II di Macedonia: Una nuova proposta di attribuzione», *Magna Grecia* 16 (1981) 14-17; Prestianni Giallombardo, «Riflessioni storiografiche sulla cronologia del Grande Tumulo e delle tombe reali di Vergina», *Acta* 237-41; Prestianni Giallombardo, «Il diadema di Vergina e l' iconografia di Filippo II.» *Ancient Macedonia* 4, 497-509; F. N. Borza, *In the Shadow of Olympus* (Princeton 1990) 256-77; Borza, «The Macedonian Royal Tombs at Vergina: Some Cautionary Notes» *ArchNews* 10 (1981) 73-87; Borza, «Those Vergina Tombs Again» *ArchNews* II (1982) 8-10; Borza, «The Royal Macedonian Tombs and the Paraphernalia of Alexander the Great.» *Phoenix* 41 (1987) 105-21; P. Green, «The Royal Tombs of Vergina: A Historical Analysis», in Adams and Borza 129-51; and W.L. Adams, «The Royal Macedonian Tomb at Vergina: An Historical Interpretation.» *Anc W* 3 (1980) 67-82.
  - Για τους τάφους στη Μεγάλη Τούμπα και την ταυτότητα των νεκρών N.G.L. Hammond, «Philip's Tomb in Historical Context», *GRBS* 19 (1978) 331-50; Hammond, «The Evidence for the Identity of the Royal Tombs at Vergina», in Adams and Borza 111-27; Hammond, «The Royal Tombs at Vergina: Evolution and Identities», *BSA* 86 (1991) 69-82; N.I. Xirotiris and F. Langenscheidt, «The Cremations from the Royal Macedonian Tombs of Vergina», *ArchEph* 1981, 142-58 A.J.N.W. Prag, J.H. Musgrave, and R.A.H. Neave, «The Appearance of the Occupant of the Royal Tomb at Vergina», *Acta* 226-31; Prag et al., «The Skull from Tomb II at Vergina: King Philip II of Macedon.» *JHS* 104 (1984) 60-78; and E.A. Fredricksmeyer, «Again the So-Called Tomb of Philip II.» *AJA* 85 (1981) 330-34.
  21. Δοδ. 19.52.5 και 22.12; Πλουτ *Vit Pyrrh* 26.12; Πλίνιος *HN* 4.33; *Anth Pal.* 7.238.
  22. Hammond (supra n. 13) 53-67.
  23. Hammond (supra n. 13) 64; Hammond 156-57 and 411. Ο Daux βρίσκει την υπόθεση του Hammond ιδιοφυή αλλά αδύνατα επιχειρήματα του.: G. Daux, «Algeai, site des tombes royales de la Macédoine antique», *GRAI* 1977, 625-26.
  24. Hammond (supra n. 13) 65; Hammond 157.
  25. Πτολ. 3.13.39 Hammond (supra n. 13) 65.
  26. Hammond 157-58 Δεσ επίσης N.G.L. Hammond and G.T. Griffith, *A History of Macedonia II* (Oxford 1979) 211-12.
  27. Θεόφρ. *De Ventis* 27: γίνεται δε και ανάκλασις τις των ανέμων, ὥστ' αντιπνεῖν αὐτοῖς ὅταν υψηλοτέροις τόποις προσπνεύσαντες υπερῶραι μὴ δύνωνται, διὰ ενιαχοῦ τα νέφη τοῖς πνεύμασιν υπεναντία φέρεται, καθάπερ περὶ Αἰγείας τῆς Μακεδονίας, βορέου πνέοντος πρὸς (τον) βορέαν.
  28. Ο Tafel (supra n 9) 48-49 εισημαίνει επίσης αυτό το εδάφιο του Θεόφραστου και τοποθετεί την περιοχή των Αιγών στο ὄρος Βέρμιο, μεταξύ της σημερινῆς Καστοριάς και τῆς Ἑδέσσης. Η Παπά-Ζογλου αναρωτιέται γιατί ο αέρας χτυπούσε τα Πιέρια και όχι το Βέρμιο, αλλά δεν δίνει και μεγάλη σημασία στο φυσικό φαινόμενο, εφ' ὅσον, κατὰ την ὁποίῃ τῆς, η ἀνοκάλυψη των Μακεδονικῶν τάφων και του θεάτρου στη Βεργίνα βοηθούν να τοποθετηθοῦν ἐκεῖ οἱ Αἰγές.
  - F. Papazoglou, *Les villes de Macedoine a l' epoque romaine* (B.C. H. Suppl. 14, 1988) 134.
  29. Πτολ. 3.13.39 Με τον ὄρο «Ημαθία» ο Πτολεμαῖος πρέπει να εννοεῖ ολόκληρη την Κάτω Μακεδονία, δυτικά ὁπὸ τον ποταμὸ Αἰδῶ, με ἐξαιρέση την Πιερία. Ο Hammond 154 συμφωνεῖ: πράγματι, πλεονεχώς συμφωνεῖ ὅτι οἱ Αἰγές δεν βρίσκονταν στο Πιέρια. Η Παπά-Ζογλου (supra n. 28) 127, δέχεται ὅτι η περιοχή τῆς Ημαθίας που αναφέρει ο Πτολεμαῖος βρίσκονταν μεταξύ του Αλιάκμονος και του Αἰδίου, δηλαδή ὅτι ο Αλιάκμων αποτελοῦσε τὸ νότιο ὄριο τῆς Ημαθίας. Θα μπορούσε κανεὶς να σημειώσει ὅτι οἱ αρχαῖες πηγές εἶναι κάπως ἀόριστοι σχετικά με τὸ ὄριο μεταξύ Ημαθίας και Βοττιῶας, και κάποιες περιοχές τῆς

Βοττιαίας αναφέρονται νῆ ανήκουν στην Ημαθία. Φαίνεται ότι κατά την Ρωμαϊκή περίοδο ο όρος «Βοττιαία» αντικαταστάθηκε με τον όρο «Ημαθία» (Δες επίσης Hammond 153). Ακόμη αργότερα, όλη η Μακεδονία αναφέρεται ως Ημαθία (Ηούχιος).

30. Διόδ. 16.3.5-6

31. Διόδ. 7.1: αλλ' ἰθὺ ἐπειγόμενος Βοττηίδα πρὸς πολύμηλον' ἔνθα ἦν ἀργκέρωτας ἰδὼς χινώδεας αἶγας εὐνηθέντας ὑπ' ἡῶ, κείνης χθονός ἐν δαπέδοισι θύε θεοῖς μακάρεσσι καὶ ἄστῃ κτίζε πόλιν.

32. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (7.123 και 127) ο Αλιάκμων και ο Λουδίας διεχώριζαν την Βοττιαία από την «Μακεδονίδα» ενώ ο Αξίος διεχώριζε την Βοττιαία από την Μυγδονία. Με το «Μακεδονίς γή», ο Ηρόδοτος πρέπει να αναφέρεται σε τμήμα της Περσίας, ενώ αλλού (7.131) σημειώνει ότι το «Μακεδονικὸν ὄρος» βρισκόταν στην περιοχή της Περσίας. Ο Hammond 138-39 και 154 συμφωνεί ότι η Περσία βρισκόταν νοτίως της κολάδος του Αλιάκμονος ή πάνω από τις μαλακές πλαγιές πάνω από τον Αλιάκμονα. Άλλοι ερευνητές όπως ο Edson ωστόσο θεωρούν τον Αλιάκμονα ως διαχωρίζοντα την Περσία από την Βοττιαία. Ο Edson τοποθετεί την Βοττωία μεταξύ Αλιάκμονα και Αξίου. Δες G.F Edson «Η Μακεδονία πριν από τον Φίλιππο» στο Λουκάπουλο και Χατζόπουλο 10. Κάποιος θα μπορούσε να πιστέψει ότι η Μακεδονίς γή του Ηρόδοτου ήταν η κοπίδα των Μακεδόνων. Μ' αυτό το σκεπτικό, οι Αιγές, η πρωτεύουσά τους, θα έπρεπε να τοποθετείται εκεί. Ωστόσο, οι αρχαίες πηγές που αναφέρονται στη μόνιμη εγκατάσταση των Μακεδόνων και στην ίδρυση των Αιγών μας οδηγούν πέρα από το όρια της Περσίας και βορεί-

ως του ποταμού Αλιάκμονα..

33. Ο Hammond 65 Ανδρόνκος, Λουκοπούλου και Χατζόπουλος 188. Ο Heuzey επίσης τοποθετεί τα Παλάτια στην Αρχαία Περσία.

L. Heuzey and H. Daumet *Mission archéologique de Macédoine* (Paris 1876) 183.

34. Ηρόδ. 8.138. Ενώ ο Ηρόδοτος δεν σημειώνει ευκρινώς ότι οι Αιγές ιδρύθηκαν στην περιοχή των κήπων του Μίδα, κάποιος οδηγείται σ' αυτό το συμπέρασμα συγκρίνοντας αυτήν την μαρτυρία με εκείνες άλλων αρχαίων συγγραφέων.

35. E.g., Just. 7.1.7-12.

36. IGIV, 617, line 15. Ο Καλλέρης υποστήριξε ότι οι Αιγές και Έδεσσα ήταν παρακείμενες μικρές πόλεις. J. N. Kallieris. *Les anciens Macédoniens: Etude linguistique et historique I* Αθήνα 1954, 314.

37. Ανδρόνκος 1984, 235 Επίσης σημειώνει την απουσία αρχαιολογικών ευρημάτων αυτήν την περιοχή.

38. Heuzey and Daumet (supra n. 33) 180-83.

39. Κ.Α. Ρωμσιός, Ο Μακεδονικός τά της Βεργίνας (Αθήνα 1951) 12-13.

40. Μ. Ανδρόνκος κ.ά. Το ανάκτορο της Βεργίνας (Αθήνα 1961) 15.

41. Hammond 154.

42. Πλίνιος HN 4.10.34; Πτολ. 3.13. 40ῶ

43. Στεφ. Βυζαντ., s.v. Valla: Βάλλα πόλις Μακεδονίας, ως Πέλλα, ο πολίτης Βαλλάιος. Θεαγένης εν Μακεδονία «Βαλλάσιους μεταγυγών εκ τον νυν λεγόμενον Πύθον τόπον».

44. Heuzey and Daumet (supra n. 33) 236-38

45. Ρωμσιός (supra n. 39) 136

46. Ρωμσιός (supra n. 39) 12-13, fig. 4.

47. Το Έργον της Αρχαιολογικής Ε-

ταφείας 1991 (Αθήνα 1992) 66 figs. 104-106

48. Σατοόγλου — Παλιαδέλη, «Βεργίνα 1989 Ανασκαφή στο ιερό της Εύκλειας», ΑΕΜΘ 3 (1992) 30-31. fig. 2.

49. Ο Hammond 410, αναφερόμενος στους κήπους του Μίδα γράφει: Οι πλούσιες σε νερά εύφορες πλαγιές των χαμηλών λόφων της Έδεσσας και Νάουσας ήταν ενδεχομένως «οι κήποι του Μίδα γιού του Γοργία».

50. Ιουστ. 7.1.10. Δες επίσης: Huxley, «Baanes the Notary on Old Edessa» GRBS 24 (1983) 253-57.

51. Ηρόδοτ. 7.137.

52. H. Gaebler, *Die Antiken Munzen von Makedonia und Paionia* (Berlin 1935) 151, 153, 155. Οι ασημένιοι στατήρες που χρονολογούνται μεταξύ 500 και 480 π.Χ. και εικονίζουν την αρσενική γίδα (αίγα) θεωρούνται από μερικούς ερευνητές ως νομίσματα των Αιγών. Ωστόσο άλλοι, έχουν σοβαρές επιφυλάξεις και τις αποδίδουν σε θρακικό νομισματοκοπείο. Cf. J.N. Svoronos: *L' hellenisme primitif de la Macédoine* (Paris 1919) 34-36. Υπάρχει μια καλή απεικόνιση αυτών των νομισμάτων στο έργο των C.M. Graess and M. Hirmer, *Greek Coins* (New York 1966) pl. 124. 380-81.

53. Τον 18ο αι. ο Forbiger τοποθέτησε τις Αιγές μεταξύ του Κιτίου (σημερινή Νάουσα) και την Έδεσσα. A. Forbiger. *Handbuch der alten Geographie aus den Quellen bearbeitet III* (Hamburg 1877) 726 Το 1957 η Παπαζογλου (supra n. 12) 121, 79 και 6.343 υπονίχθηκε την πιθανή θέση των Αιγών νοτίως της Έδεσσας, στην περιοχή της Νάουσας, βασισμένη στην ανακάλυψη των σημαντικών Μακεδονικών Τάφων στο Λευκάδια, που τους θεώρησε ότι πιθανό να ανήκουν στο βασιλικό νεκροταφείο.

- Ο Daux (supra n. 23) 626, σημείωσε αυτήν την υπόδειξη με ενδιαφέρον. Ο Πέτσας αντιθέτως πίστευε ότι η υπόδειξη της Παπάζογλου μπερδεύει περισσότερο τα πράγματα.
- Φ. Πέτσας Ο Τάφος των Λευκοδίων (Αθήνα 1966) 8 κ. 7. Ο Πέτσας συμφωνεί ότι οι Αιγές θα μπορούσαν να τοποθετηθούν στη Βεργίνα αλλά διερωτάται για την απουσία σκλόνητων ενδείξεων: Πέτσας: Μερικές παρατηρήσεις για το Μακεδονικό Τάφο της Βεργίνας (του Ρωμαίου) στο *Ansient Macedonia* 4. 447-48 Το 1988 η Παπάζογλου (supra n. 28) 133-34 και 489, επανήλθε στο ερώτημα για τη θέση των Αιγών και την τοποθέτησε, χωρίς αμφιβολία, στη Βεργίνα.
54. *ArchDelt* 30, *Chron.* (1975) 260; *ArchDelt* 36, *Chron.* (1981) 325. Ένας οικισμός της εποχής ππου χαλκού, έχει αποκαλυφθεί στην «Κομόρα», όπως πιστοποιείται από τα κεραμικά που βρέθηκαν στην Τούμπα «Χατζηνάτα».
- ArchDelt* 38, *Chron.* (1983) 304-306.
55. *ArchDelt* 24, *Chron.* (1969) 328-29; *ArchDelt* 25, *Chron.* (1970) 387-88; *ArchDelt* 26, *Chron.* (1971) 407-408. Ι. Τουρότσουλου, Λευκάδια Ημαθίας (Αθήνα 1973) 31-32
56. Β. Αλλαμανή και Β. Μισαηλίδου, «Ανασκοφικές έρευνες στην περιοχή Κοπανού Νασούσης» ΑΕΜΘ 6 (υπό εκτύπωση).
57. Αλλαμανή και Μισαηλίδου (supra n. 56).
58. *ArchDelt* 29, *Chron.* (1973) 440; *ArchDelt* 29, *Chron.* (1973 - 1974) 719-20 and 725; *ArchDelt* 30 *Chron.* (1975) 260; Touratsoglou (supra n. 55) 32.
59. Για τους Μακεδονικούς Τάφους των Λευκαδίων δες: K.F. Kinch. «Le tombeau de Niloussa, tombeau macedonien», *Mémoires de l'Académie royale des sciences, ser. 7 Lettres* IV.3 (Copenhagen) 1920 283-88; Κ. Ρωμιοπούλου και Τουράτσουλου «Ο Μακεδονικός τάφος της Νιδούστας (τάφος Kinch)», *ArchEph* 1971, 146-64; C.I. Makaronas and S.G. Miller, «The Tomb of Lyson and Kallikles», *Archaeology* 27 (1974) 249-59; Petsas (supra n. 53); K. Rhomiropoulou, «A New Monumental Chamber Tomb with Paintings of the Hellenistic Period near Lefkadia (West Macedonia)», *AAA* 6 (1973) 87-92; F. Petsas, «Macedonian Tombs», *Atti VI. Congresso internazionale di archeologia classica I* (Rome 1961) 401-405; Touratsoglou (supra n.55) 8-31; B. Gossel *Makedonische Kammergraber* (Berlin 1980) 157-200; and S.G. Miller, *The Tomb of Lyson and Kallikles: A Painted Macedonian Tomb* (Mainz 1993).
60. Μερικοί ερευνητές τοποθετούν στη θέση αυτή την Μιέζα, ενώ άλλοι το Κίτων. Ο Πέτσας, που ανέσκαψε την περιοχή τοποθετεί εδώ τη Μιέζα. Δες Πέτσας (supra n. 53) 5-14 ο οποίος διερευνά το ερώτημα της ταυτότητας των αρχαίων ερεμίων της περιοχής και προθέτει τις απόψεις διαφόρων ερευνητών. Η Παπάζογλου (supra n. 28) 152 υποδεικνύει ότι θα μπορούσαν να είναι περισσότερες από μία πόλη στην περιοχή αυτή.
61. Όλες οι ενδείξεις που έχουμε στη διάθεσή μας υποδεικνύουν ότι όλα αυτά τα μνημεία άρχισαν να κατασκευάζονται μετά την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου στην Ασία και ειδικά μετά το 324 π.Χ. όταν οι βετεράνοι Μακεδόνες επέστρεψαν στα σπίτια τους. Παρόμοιοι μνημειακοί τάφοι λαξευτοί στην πέτρα, κατασκευασμένοι είτε με μιά σφίδα είτε ως υπόγειο οικοδομήματα, υπήρχαν νωρίτερα στη Μέση Ανατολή. Οι Έλληνες προφανώς εντυπωσιάστηκαν από αυτά τα μνημεία και επιστρέφοντας στα μέρη τους και με τα αξιοσημείωτα πλούτη που είχαν αποκτήσει, παρήγγειλαν και για τους εαυτούς τους τέτοιους τάφους. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες δεν είχαν καμιά δυσκολία να συνδυάσουν αυτά τα κτίρια την ναόμορφη ελληνική πρόσοψη με την θολωτή στέγη, την οποία προφανώς γνώριζαν, αλλά δεν την χρησιμοποιούσαν ακόμη. Στο τέλος του 4ου και κατά την διάρκεια του 3ου π.Χ. αιωνα αυτός ο τύπος τάφου φαίνεται να χρησιμοποιείται μόνο από την ανώτερη τάξη στην Μακεδονία. Μερικοί ερευνητές σημειώνουν ότι το τόξο (σφίδα) εισήχθη στην Ελλάδα και χρησιμοποιήθηκε στους Μακεδονικούς τάφους από τους μηχανικούς του Μ. Αλεξάνδρου, οι οποίοι το μελέτησαν στη Μέση Ανατολή. Δες T.D. Boyd, «The Arch and the Vault in Greek Architecture», *AJA* 82 (1978) 83-100; and R.A. Tomlinson, «Vaulting Techniques of the Macedonian Tombs» in *Ansient Macedonia* 2, 473-79. (Για την επίδραση των τάφων της Μ. Ασίας και την σχέση τους, με τους Μακεδονικούς τάφους δες W. Hoffner, «Kammergrab in bithynisch parhlagonischen Grenzgebiet», *AM* 86 (1971) 125-39. Για το πρόβλημα της κληρονομιάς των Μακεδονικών τάφων, δες επίσης D.G. Kurtz and J. Boardman *Greek Burial Customs* (London 1971) 277-97; B. Gossel (supra n. 59) 10-12, 29, 69-83 and W.M. Calder III, «Diadem and Barrel - Vault: A Note», *AJA* 85 (1981) 334-35. Ο Ποντερμαλής σημειώνει ότι η Μ. Ασία αλλά και η Ανατολή γενικότερα με τους μεγάλους θαλαμοειδείς τάφους φαίνεται να έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στη δημιουργία του τύπου αυτού του ταφικού κτίσματος.
- Δ. συνέχεια στην σελίδα 85

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ:

Ο Ναουσαίος ευεργέτης των Σέρβων

ΠΩΣ ΤΟΝ ΑΝΑΚΑΛΥΨΑΜΕ ΤΟ 1973

Μια ευχάριστη έκπληξη μάς επιφύλασε πριν 23 χρόνια η μεγάλη και γνωστή εφημερίδα του Βελιγραδίου «Πολίτικα»: Η ίδρυση του πρώτου σερβικού γυμνασίου ήταν έργο ενός Ναουσαίου την ύπαρξη του οποίου εμείς μεν αγνοούσαμε τελείως, ενώ οι Σέρβοι, όχι μόνο τον ήξεραν, αλλά και τον τιμούσαν και τον τιμούν

**Του
Πέτρου Δεινόπουλου**

ακόμα ως μεγάλο ευεργέτη της παιδείας τους. Πρόκειται για τον Δημήτριο Αναστασίου, ο οποίος, το 1733, σε ηλικία 6 χρόνων έφυγε από τη Νάουσα, ακολουθώντας καραβάνι Μακεδόνων εμπόρων και έφθασε στη Σερβία, όπου εξελίχθηκε σε μεγάλο επιχειρηματία, με τεράστια κέρδη τα οποία διέθεσε για να προσφέρει τη δυνατότητα στους ορθόδοξους Σέρβους και Έλληνες της περιοχής των Καρλοβικίων, να μάθουν γράμματα τα οποία ο ίδιος είχε στερηθεί.

Η σημαντική για τη Νάουσα πληροφορία περιλαμβάνονταν σε τριστηλο άρθρο της «Πολίτικα» της Κυριακής 5 Νοεμβρίου 1972, με την ευκαιρία του εορτασμού της 180ης επετείου του Γυμνασίου της πόλης των Καρλοβικίων (Σρέμσκι - Καρλόφτσι). Ο τίτλος του άρθρου «Στο Έθνος, για δόξα και τιμή» ο επίτιμος «180η επέτειος του Γυμνασίου Καρλοβικίων» και οι υπότιτλοι: «Απόφοιτοι της αρχαιότερης Μέσης σχο-

λής στην ιστορία του Σερβικού Έθνους», «Ξακουστά ονόματα της παιδείας μας» και «Η σημαντικότερη σχολική βιβλιοθήκη μας» δείχνουν τη σημασία που έχει για τους Σέρβους το Γυμνάσιο αυτό.

Αξίζει να μεταφέρουμε μερικά χαρακτηριστικά από το άρθρο της «Πολίτικα», που πρωτοπαρουσιάζουμε σήμερα:

«... Το Γυμνάσιο ιδρύθηκε στους χρόνους του Βασιλέως της Αυστρίας Λεοπόλδου II χάρη στη γεναιοδωρία του Δημητρίου Αναστασίου - βίτς - Σαμπώφ.

Ποιός είναι ο ευγενής πολίτης Σαμπώφ;

Ο Κώστας Πέτροβιτς², γράφει ότι γύρω στο 1732 ή 1733, ως παιδί ηλικίας 6 χρόνων έρχεται από τη Νάουσα της Μακεδονίας, μαζί με κάποιους εμπόρους στο Ζέμου³. Όταν μεγάλωσε κάπως, ο προστάτης του τον έστειλε στο Νόβισαντ να μάθει την τέχνη των Σαμπώφ. Οι Σαμπώφ ήταν ράφτες που έρραβαν ρούχα κατά το Ουγγαρέζικο στυλ. Όταν έγινε τεχνίτης, μπήκε στη συντεχνία των μασπόρων και μεταξύ 1748 ή 1750, εγκαθίσταται στα Καρλοβίκια, εργαζόμενος ως Σαμπώφ. Κατασκεύαζε έτοιμα ρούχα και αποκάμισε πολλά κέρδη από το εμπόριό τους. Με τα πλούτη του αγόρασε σπίτι και αμπέλια και κατέστη διακεκριμένος και έγκριτος πολίτης, ένας από τους πιο περιφανείς κατοίκους των Καρλοβικίων. Όταν πέθαναν τα παιδιά του, με την προτροπή του μητροπολίτη Στεφάνου Σπρατιμίροβιτς αποφάσισε να διαθέσει

Το πορτρέτο του Αναστασίου βρίσκεται στη MATICA SRPSKA (Σερβική Κυψέλη) μαζί και με άλλες προσωπογραφίες Σέρβων και Ελλήνων ευεργετών του μεγάλου πνευματικού ιδρύματος των Σέρβων στην πόλη Νόβισαντ. Εκεί το «ανακάλυψε» ο καθηγητής κ. Παπανδριανός.

τα χρήματα και την περιουσία του για την ίδρυση γυμνασίου.

Καταχαρούμενος ο μητροπολίτης για τη δωρεά, κάλεσε στο μητροπολιτικό μέγαρο τους κατοίκους των Καρλοβικίων και τους ανακοίνωσε την απόφαση του Αναστασίου, ο οποίος έδωσε αμέσως 10.000 φιορίνια σε μετρητά και άλλα τόσα σε ομόλογα. Αυτό έγινε στις 2 Αυγούστου 1791. Ενθουσιασμένοι οι κάτοικοι, όπως αναφέρει ο Κώστ. Πέτροβιτς, αμέσως την επομένη, συγκέντρωσαν εθελοντικά 17.240 φιορίνια για την ίδρυση του Γυμνασίου. Ο βασιλέας Λεοπόλδος II με διάταγμά του της 11ης Οκτωβρίου 1791, ενέκρινε το Σαμπώφειο κληροδότημα και την ίδρυση του Γυμνασίου.

Αργότερα πολλοί Σέρβοι, από όλα τα μέρη ενθουσιάζοντο το Γυμνάσιο, πρόσφεραν ολόκληρα τη βοήθειά τους. Ο Πατριάρχης Ιωσήφ Ράγκιατς, με τη διαθήκη του

Το σπίτι του Αναστασίου — Σαμπώφ όπως διατηρείται σήμερα. Η πινακίδα δίπλα στην είσοδο, πληροφορεί τον επισκέπτη ότι εδώ έζησε ο μεγάλος ευεργέτης της σερβικής παιδείας

«κληροδότησε 11.937 φιορίνια. Ακαλουθούν και άλλα ονόματα δωρητών με μικρότερα ποσά».

Όπως μας πληροφορεί το άρθρο της «Πολίτικα», τα μαθήματα άρχισαν την 1η Νοεμβρίου 1792, με μαθητές που προέρχονταν αρχικά από τα Καρλοβίκια και την επαρχία τους, αλλά κατόπιν από διάφορες περιοχές του Βασιλείου της Αυστρίας, Σλαβονίας, Κροατίας, Βάνατου, Πέστης. Πρώτος διευθυντής του Γυμνασίου υπήρξε ο Σλοβάκος Ιωσήφ Γκρος διδάκτωρ του πανεπιστημίου της Ιένας και μαθητής του μεγάλου Γερμανού ποιητή Φρειδερίκου Σίλερ.

Αυτά έγραφε η «Πολίτικα» το φύλλο της οποίας έφθασε λίγες μέρες κατόπιν στη Θεσσαλονίκη, στα γραφεία του ΙΜΧΑ (Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου), όπου έρχονταν και άλλες σερβικές εφημερίδες.

Το διάβασαν οι τότε δυο επισημονικοί συνεργάτες του κ.κ. Αθαν. Αγγελόπουλος, νυν καθηγητής στο Α.Π.Θ. και Ιω. Παπαδριανός, καθηγητής τώρα στο Πανεπιστήμιο Θράκης και μια μέρα

που συναντηθήκαμε στο ίδρυμα, με ενημέρωσαν για την ανακάλυψή τους.

Η είδηση, όπως ήταν επόμενο, δημοσιεύθηκε αμέσως στη «Φωνή της Νάουσας» (31.12.1972), για ν' ακολουθήσει μετά τρεις εβδομάδες στις 21.1.1973 η δημοσίευση ενός εμπεριστατωμένου άρθρου του κ. Παπαδριανού για τη ζωή και τη δράση του Ναουσαίου Μαικήνα των σερβικών γραμ-

μάτων. Το άρθρο αυτό αναδημοσιεύθηκε μετά πέντε χρόνια στο 3ο τεύχος του περιοδικού «Νιάουστα» που τότε είχε αρχίσει να εκδίδεται.

Παράλληλα με τη δημοσίευση επιδιώξαμε τότε (1972) μια επαφή με τις τοπικές Αρχές της σερβικής πύλης, χωρίς όμως να το επιτύχουμε, ίσως διότι από τότε η επίσημη γραμμή της Γιουγκοσλαβίας του Τίτο, ήταν να εντάσσει ολόκληρη τη Μακεδονία στο Ομόσπονδο κράτος των Σκοπίων, άρα και τη Νάουσα που δεν έπρεπε ν' ανήκει στην Ελλάδα! Αυτήν τη «γραμμή» δεν την υιοθετούσαν οι απλοί Σέρβοι και ιδίως οι ιστορικοί επιστήμονες του Βελιγρστίου, που αποκαλούσαν τους Σκοπιανούς «πλαστογράφους της ιστορίας», αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία. Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι το 1947, το Γυμνάσιο ονομάστηκε «Γυμνάσιο Μπράνκο Ρωντίτσεβιτς» προς τιμήν του μεγάλου Σέρβου ποιητή ο οποίος φοίτησε σ' αυτό πριν ένα αιώνα.

Το καλοκαίρι του 1973, επωφε-
❖ Συνέχεια στην σελίδα 85

Το γυμνάσιο στα Καρλοβίκια, όπως το φωτογράφησαμε το 1973

Νεοελληνικός διαφωτισμός και Ναουσαίοι συνδρομητές βιβλίων (1783 - 1839). Η σχέση με την εκπαίδευση και

(β' μέρος)

Με βάση, λοιπόν, τους καταλόγους συνδρομητών φαίνεται ότι διέμεναν στη Νάουσα τη στιγμή της εγγραφής 12 συνδρομητές ως το 1821. Σε άλλες πόλεις διέμεναν, όταν εγγράφονταν 19 ως το 1821 και 16 ως το 1839. Από όσους καταχωρίζονται στη Νάουσα κάποια αμφισβήτηση επιδέχονται οι Δημήτριος Αναστασίου Ματθαίου (Ζέ-

Του Γιώργου Μύαρη φιλόλογου

μονα 1783), Ιωάννης Νάκου (Κομοράνιο 1815), Θεοδόσιος Κωνσταντινίδης (Κυδωνίες 1819). Ωστόσο, πιο συγκεκριμένα ταυτίζουμε τον πρώτο με το Δημήτριο Αναστασίου - Σαμπάφ, έμπορο στη Ζέμονα και άλλες γιουγκοσλαδικές περιοχές, που με έξοδά του ανεγέρθηκε πριν από το 1804 το σερβικό Γυμνάσιο των Καρλοβικιών. Την ταύτιση ενισχύει η παρουσία στον κατάλογο συνδρομητών του Α' τόμου της Εκκλησιαστικής Ιστορίας Μελετίου, του έμπορου της Ζέμονας (Σέμλικου) Γεώργιου Σολάρη (ή Σολάρου), ο οποίος ανέθρεψε τον Αναστάσιο, σύμφωνα με τον Ιωάννη Παπαδριανό¹². Ο Ιωάννης Νάκος συμπολογίζεται στους Ναουσαίους με μόνη ένδειξη τη σχέση που δηλώνεται με τη συνδρομητρία Ελένη Ιωάννου Νάκου «εκ Ναούσης» - κόρη ή σύζυγος; - και εγγράφεται στην Παντζιοβία Βανάτου, δηλαδή στο Μπανάτο της Βοϊβοδίνιας, το 1836. Ίσως συγγενεύει με τον Κοζανίτη Χριστόφορο VON Νάκου που εμπορευόταν στη Βιέννη και τη Βουδαπέστη¹³. Ο Θεοδ. Κωνσταντινίδης συμπεριλαμβάνεται με βάση το δη-

ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

λωτικό της καταγωγής και επειδή για άλλους συνδρομητές του ίδιου έργου γίνεται η διάκριση «Νάουσα της Πάρου» ως τόπος καταγωγής. Αποκλείσαμε τον Θ. Γ. Κρασά της Νεωτάτης Διδακτικής Γεωγραφίας (Βιέννη 1839) τον οποίο συναντάμε και σε έκδοση του 1841 ως Θεοδόσιο Γ. Κρασά. Όμως, ο Ναουσαίος φοιτητής που εγγράφεται στα 1848 στην Ιατρική Σχολή του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών ονομάζεται Θεόδωρος Κρασσάς¹⁴. Εκτός αυτών, ίσως έπρεπε να ενταχθεί στους συνδρομητές της ευρύτερης περιοχής της Νάουσας ο ιερομόναχος δάσκαλος στο σχολείο του χωριού Γραμματικό Βερμίου, που εγγράφεται συνδρομητής από την Κωνσταντινούπολη στην έκδοση Ανθίμου Γαζή Βιβλιοθήκης Ελληνικής Βιβλία Δυο (Βενετία 1807). Τον επίσης από το Γραμματικό καταγόμενο μητροπολίτη και πατριάρχη Χρύσανθο συγκαταριθμούμε στους εντός της Βέροιας συνδρομητές, όσο είναι προκαθήμενος στη Μητρόπολη Βεροίας και Ναούσης, και στους Βεροιώτες απόδημους, όσο είναι μητροπολίτης Σερρών.

Όσον αφορά τους ιερωμένους που σχετίζονται με τη Νάουσα από τους καταλόγους (συν)μητών συλλαγονται στοιχεία που συμπληρώνουν τις γνώσεις μας και επιβεβαιώνουν την παρουσία τους στα κοινωνικά θέματα, με επιφανέστερους τους μητροπολίτες Δανιήλ, Χρύσανθο, Ζαχαρία. Ειδικότερα, ο μητροπολίτης Δανιήλ (1769 - 1799) εγγράφεται σε έκδοση του 1797. Είναι αξιωματημένητη η συμμετοχή

του στην επαναστατική κίνηση των Ελλήνων της Κεντροδυτικής Μακεδονίας, ένα από τα κέντρα της οποίας ήταν η Νάουσα, όπως αναφέρεται και σε επιστολή του μητροπολίτη Βοδενών Μελετίου (23 Αυγούστου 1789). Υποκινητής της εξέγερσης κατά το δεύτερο ρωσοτουρκικό πόλεμο (1787 - 1792) ήταν ο Λουδοβίκος Σωτήρης, προστον οποίο απέστειλε συνωμοτικές επιστολές και ο Δανιήλ. Από αυτές σώθηκαν στα Γενικά Αρχεία του Κράτους οι επιστολές 23ης και 27ης Αυγούστου 1789¹⁵. Στην εξέγερση συμμετείχε και ο Βεροιώτης λόγιος επίσκοπος Σερβίων και Κοζάνης Θεόφιλος (1785 - 1811)¹⁶, ο οποίος μαζί με άλλα ενίσχυσε την εκπαίδευση και την πνευματική ζωή της Κοζάνης. Με την επαναστατική κίνηση συνδέθηκε, επίσης, ο Γιαννιώτης επίσκοπος Καμπανίας Θεόφιλος Παπαφίλης (1749 - 1795), που διατηρούσε στενή επικοινωνία με τις εκκλησιαστικές αρχές και τον πνευματικό κύκλο της Βέροιας και της Νάουσας. Ιδιαίτερες σχέσεις είχε στη Νάουσα με τον Αναστάσιο Καμπίτη, τους προεστούς Λούση Παπαφίληπου, (Γιάγκο;) Αυξέντιο, Σιάμη, ο οποίος ήταν και επίτροπος της Σχολής¹⁷.

Ο φωτισμένος ιεράρχης Χρύσανθος Γραμματικεύς, μητροπολίτης της Βέροιας και της Νάουσας σύμφωνα με ιδιόγραφο σημείωμά του στον κώδικα της μητρόπολης Σερρών από 5 Φεβρουαρίου 1799 έως 12 Ιουλίου 1811, μαθήτευσε σε νεανική ηλικία μεταξύ άλλων και στη Νάουσα στον Αναστάσιο Καμπίτη έχοντας εξαιρετικές επιδόσεις στα μαθηματικά. Ο Αναστάσιος με τη μεσολάβηση και την προστασία

του Γεωργίου Σκαρλάτου, γραμματέα του Θεόφιλου Καμπανίας, τον έσπειλε να συνεχίσει τις σπουδές στο σχολάρχη της Θεσ/νίκης Ιωνά Σπαρμιώτη¹⁰. Αξιοσημείωτα είναι ορισμένα γεγονότα που πληροφορούν για τη δράση του. Προσυπόγραψε τις Συνοδικές Επιστολές 7ης Μαρτίου και 20ης Σεπτεμβρίου 1805 προς τον μητροπολίτη Λάρισας Ραφαήλ με την ιδιότητα του μέλους της Πατριαρχικής Συνόδου. Τον ίδιο χρόνο συναποφάσισε την ίδρυση της Σχολής Καπλάνη στα Γιάννινα. Επιστάτησε στη δεύτερη έκδοση της Ακολουθίας του Οσίου Αντωνίου του Νέου στα 1806. Συνέδραμε 5 εκδόσεις όντας μητροπολίτης της Βέροιας και άλλες 8 ως μητροπολίτης των Σερρών, με περιεχόμενο επιστημονικό και φιλοσοφικό. Φρόντισε στα 1811 για την ανοικοδόμηση του ναού της Μονής Ταξιαρχών, που είχε καταστραφεί από τις επιδρομές του στρατού του Αλή Πασά¹¹. Στις Σέρρες ανέπτυξε δράση ως μέλος της Φιλικής Εταιρείας και συνεργάτης τους Εμμανουήλ Παπά. Διετέλεσε Οικουμενικός Πατριάρχης από 9 Σεπτ. 1824 ως 26 Σεπτ. 1826¹². Δώρισε την πλούσια βιβλιοθήκη του και μεγάλο χρηματικό ποσό στην Ελληνική Σχολή της Βέροιας¹³.

Ο διάδοχός του στο μητροπολιτικό θρόνο της Βέροιας Ζαχαρίας (1811-1823) -συνδρομητής μόνο στο Συναξαριστή (Βενετία 1819) φαίνεται ότι μετείχε ενεργά ως μέλος της Πατριαρχικής Συνόδου στις τακτικές κινήσεις της εκκλησιαστικής ιεραρχίας για την αντιμετώπιση της νεοελληνικής διαφωτιστικού κινήματος στα 1819-1821: εγκύκλιος «Περί της σημερινής καταστάσεως των κοινών του γένους μας Ελληνομουσεϊών» Μάρτ. 1819 όπου καταδικάζονται ο ευρωπαϊ-

σμός και η διδασκαλία των νεωτερικών επιστημών, αφορισμός των Αλέξανδρου Υψηλάντη-Μιχαήλ Σούτσου και του επαναστατικού κινήματος στη Μολδοβλαχία (Μάρτιος 1821), συνοδική απόφαση «περί καθαιρέσεως των φιλοσοφικών μαθημάτων», λίγο πριν από τα τουρκικά αντίποινα και τις σφαγές του Μαρτίου 1821. Τυπικό δείγμα της συμμετοχής του Ζαχαρία στην ακώτατη εκκλησιαστική ιεραρχία, που πρόσφατα δημοσιεύτηκε, είναι ένα «εκακλησιαστικών φρικτών επιτίμιον» εναντίον των κλεπτών της περιουσίας του Πάτριου έμπορου Νικόλαου Χατζή Γεωργίου (8 Αυγούστου 1820)¹⁴. Ως προς τη δράση του Ζαχαρία σε σχέση με τη Νάουσα και την εξέγερση του 1822 εγείρονται ερωτηματικά από την πληροφορία του Ευ. Ι. Στουγιαννάκη ότι η γνωστοποίηση της ύπαρξης και των ενεργειών της Φιλικής Εταιρείας και της επικείμενης εθνικής εξέγερσης «αποδεικνύεται και εκ της άνευ ανάγκης αναχωρήσεως εις Κωνσταντινούπολιν του τότε Μητροπολίτου Ζαχαρίου επ' αδεία δέθεν, εγκαταλιπόντος εν ταύθα τον ομώνυμόν του Πρωτοσύγγελον ως αντιπρόσωπον»¹⁵. Ατεκμηρίωτη μομφή ή εκτίμηση του ιστορικού, που απορρέει από τα γεγονότα;

Ο πρωτοσύγγελος, που πρωταγωνίστησε στην εξέγερση της Νάουσας, όπως έχει αποφανθεί η έρευνα¹⁶, δεν ονομαζόταν Ζαχαρίας. Ήταν ο Γρηγόριος Πελοποννήσιος που καταγράφεται ως συνδρομητής στο έργο Προδιόκησις εις τον Ερμήλιν (Βιέννη 1817). Άλλοι Ναουσαίοι ιερωμένοι που καταγράφονται είναι ο μοναχός Ζαχαρίας Ράπτης (1819 σε δυο εκδόσεις από τα Κελλεία Καρρεών - νεόφερτος εκεί; - και από τη Μονή Σίμωνος Πέτρας), του οποίου τη σχέση με τον ηγούμενο Ζαχαρία, που ε-

πιμελήθηκε την ανοικοδόμηση της Μονής Ταξιαρχών Νάουσας στα 1811, αγνοούμε. Επίσης, εντοπίζεται στους καταλόγους ο Ππ (Πρωτοπρεσβύτερος ή Παπάς;) Διαμαντής (Σέρρες 1835). Είναι, εξάλλου, παρακινδυνευμένη η ταύτιση του προηγούμενου της Μονής 16ήρων Αγαθάγγελου Κόκκινου Ναουσαίου με το συνδρομητή Αγαθάγγελο 16ηρίτη στην Επιτομή Αστρονομίας του Λαλάνδ (Βιέννη 1803).

Οι πληροφορίες που αφορούν τα εκπαιδευτικά δρώμενα της Νάουσας είναι πολύτιμες. Δυστυχώς δε διασταυρώσαμε τα ονόματα Αντωνάκης Αναστασίου, Αναστασίου Μανουήλ Ακέστορος, Μανουήλ Αναστασίου, που σημειώνονται σε μαθηματάριο των ετών 1741-1743. Των Ναουσαίων αυτών ήταν αναμενόμενο κάποιο ίχνος παρουσίας από την ωριμότητά τους. Οι σημειώσεις προέρχονται από μαθήματα (Αντωνίου Βυζαντίου Χρηστοθήθεια, Ομήρου Ιλιάδος Α' Ραφαδία, Θεοφίλου Κορυδαλέως Έκθεσις επιστολικών τύπων), που διδάχθηκαν πριν από την περίοδο διδασκαλίας του μοναχού Θεοφάνη¹⁷.

Σύμφωνα με τους καταλόγους ο Αναστάσιος Καμπίτου ως «διδάσκαλος Ναούσης» συνδράμει την έκδοση Θησαυρός Γραμματικής (Βούδα 1797), ενώ ως δάσκαλος της Ελληνικής Σχολής της Θεσσαλονίκης εγγράφεται συνδρομητής στα έργα Επιτομή Θείων Δογματών (Λειψία 1806), Θουκυδίδου Περί του Πελοποννησιακού Πολέμου (Βιέννη 1806), Λόγοι Αττικών Ρητόρων (Βιέννη 1813) -αυτά τα χρονικά σημεία μπορούν ν' αξιοποιηθούν και στο χρονικό προσδιορισμό του θανάτου του, που απασχολεί ακόμη τους ιστορικούς. Ο Νικόλαος Αγγελάκης δηλώνεται στα 1802 ως διδάσκαλος Ναούσης (GRANDI, Σύνοψις κωνικών τομών, (Βιέννη) και στα 1817 ως

«διδάσκαλος Βερροίας» Προδωϊκή σεις εις τον Ερμήλον (Βιέννη), ενώ τη θέση του στη Νάουσα κατέχει ο Κ. Βαρλάντας. Επίσης, συνεχίζει τη λειτουργία της «Η Σχολή Ναούσης» στα 1806 και καταβάλλει μέσω Θεσ)νίκης συνδρομή στην έκδοση Περί του Πελοποννησιακού Πολέμου (Βιέννη).

Εκτός από το γιατρό Κωνσταντίνο Φλέβα που σπούδασε στο Μεσολόγγι, σύμφωνα με τα γραφόμε-

να στη διαθήκη του και τον Ιωάννη από τη Νάουσα που φέρεται ως μαθητής της Ηγεμονικής Ακαδημίας του Ιασίου στα 1818²⁶, χωρίς άλλα γνωστά στοιχεία για τη μέτεπειτα δράση του, διαπιστώνεται η εκτός της Νάουσας φοίτηση του Θεοδόση Κωνσταντινίδη στη Σχολή Σεργών στα 1819 και του Κωνστ. Μιλίδη στη Σχολή Σεργών στα 1826. Το τελευταίο στοιχείο μαρτυρεί μεταξύ άλλων τη διάλυση της

Σχολής στη Νάουσα, εξαιτίας της απαγόρευσης των Τούρκων μετά το Ολοκαύτωμα του 1822. Πάντως, ο Τρύφωνας Ευαγγελίδης ήδη από το 1936 πληροφορούσε ότι στη Νάουσα η Σχολή «ανιδρύθη μετά την των πραγμάτων αποκατάστασιν» στα 1828, χωρίς μνεία της πηγής από όπου αντλούσε²⁷. Ίσως η αναζήτηση στοιχείων για την εκπαιδευτική δραστηριότητα στη Νάουσα και στη Βέροια μετά τα σκληρά μέτρα των Τούρκων οδηγήσει σε αναθεωρήσεις των απόψεων για το χρόνο επανίδρυσης των σχολείων, που τοποθετείται μεταξύ 1842 - 1849²⁸. Η εγγραφή της «Σχολής της Βερροίας» στους συνδρομητές της έκδοσης Αμέρσίου Φραντζή Επιτομή της Ιστορίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος (Αθήναι, τομ. Δ') στα 1841, όπως και η υπόθεση ότι μέρος των εγκακλείων σπουδών των πρώτων Ναουσαίων φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1838 και μετά²⁹, σχετίζεται με τη Νάουσα ή τη Βέροια, καταδεικνύουν την ανάγκη της έρευνας και των αναθεωρήσεων.

Με βάση τις προσηγορητικές διατυπώσεις «εξοχώτατος, ευγενέστατος» ομαδοποιούμε, ίσως αυθαίρετα, στην κοινωνική κατηγορία των προυχόντων τους Ναουσαίους Θεόδωρο Γεωργίου, Αναστάσιο Αντωνίου, Κωνσταντίνο Διαμάντου, Ζαφείρη Φιλίππου (Νάουσα 1817) μαζί με τον «εντιμολογιώτατο λογοθέτη Ναούσης κυρ Ζαφείρη Θεοδοσίου» (Θεσ)νίκη 1806). Ο Ζαφειράκης, όταν εκδόθηκε το έργο Περί του Πελοποννησιακού Πολέμου, είχε καταφύγει στη Θεσσαλονίκη μετά την κατάληψη της Νάουσας από τους Αλβανούς του Αλή Πασά στα 1804, όπου και τραυματίστηκε στις 20 Δεκ. 1806 σε δολοφονική απόπειρα Αλβανού³⁰. Βεβαίως, η προσφώνηση «εξοχώτατος» απευθυνόταν και σε γιατρούς, δ-

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΜΕΘΩΔΙΚΗ

ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ

ΑΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ

ΕΚ ΠΑΛΑΙΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΣΗΜΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΩΝ
ΣΥΝΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ

παρά τοῦ

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΥΡΡΟΥ
ΤΟΥ ΘΕΤΤΑΛΟΥ.

ΝΕΩΣΤΙ ΔΕ

ΔΙΟΡΘΩΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΕΠΑΥΓΕΡΘΕΙΣΑ ΜΕ ΤΑ ΔΙΑΓΡΕΨΑΝΤΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΘΗΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ.

Ἐκδίδεται τὸ δεύτερον

Πρὸς ὄφελος τῶν αὐτοῦ φίλων Μαθητῶν καὶ τοῦ
Ἑλληνικοῦ Γένους.

ΕΝ ΝΑΥΠΑΛΙΩ.

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ,
Α. ΚΑΙ Ν. ΑΓΓΕΛΙΔΩΝ.

1834.

Βιβλίο όπου περιέχονται οί Ναουσαίοι συνδρομητές Γ. Κορλιάνης & Κ. Αναστασίου

πως είναι ο Ναουσαίος Κωνσταντίνος Φλέβας, που ίσως λόγω απουδών σχετίζεται με τη Βενετία από την οποία εγγράφεται συνδρομητής σε 4 εκδόσεις (1792, 1807, 1816, 1817) και ακόμη από το Βουκουρέστι σε 1 έκδοση (1817). Ο Κ. Φλέβας που πέθανε το 1829, με διαθήκη του συνταγμένη στο Βράσοβο Τρανσυλβανίας στις 12 Μαΐου 1825 κληροδότησε 173.306 γρόσια στις Αρχές της επαναστατημένης Δυτικής Σπηρεάς Ελλάδας για εκπαιδευτικές δραστηριότητες,

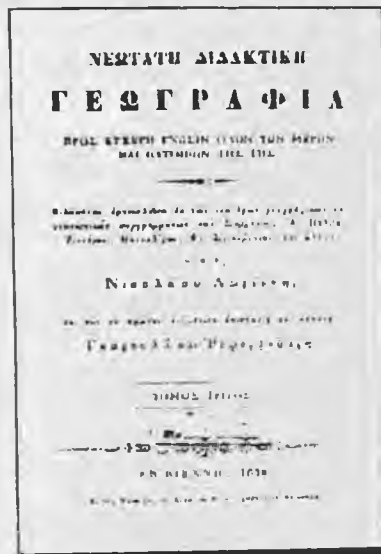
εμπόρου Ελένη Ιωάννου Νάκου. Οι υπόλοιποι είναι οι Ιω. Δημητρίου, Παν. Δημητριάδης, Αλ. Πατηλιάου, Γρ. Καρλιάδης, Κ. Αναστασίου, Κ. Γ. Ντίγκας. Τόποι εγγραφής, άρα διαμονής ή εμπορίας: Παντζιοβία Βανάτου, Πέστη, Βελιγράδι, Θεσ/νίκη, Αθήναι.

Επιστημαίνουμε ότι ο Κων. Μανουηλίδης (Βουκουρέστι 1818) ίσως είναι το ίδιο πρόσωπο που, λόγω τυπογραφικού λάθους, το επώνυμο τυπώνεται Μανουλίδης (Βελιγράδι 1832) με την προσφώνηση

Ζλάτκος Θεολόγης (έμπορος δερμάτων, 25 Ιανουαρίου 1809), Παρακάστας Χριστόφορος (έμπορος δερμάτων, 13 Απριλίου 1809).

Διπλή εγγραφή έχει ο Αν. Αγέλου (ίδια έκδοση 1833 Βελιγράδι και Σέρρες). Πολλαπλή παρουσία έχει από τη Βιέννη ο λησμονημένος σήμερα Αναστάσιος Κ. Καζάσης, που συνδράμει εκδόσεις του 1819, 1830, 1836, αλλά και του 1841, 1849. Επίσης, σύμφωνα με έκδοση του 1838 «ο εν Βιέννη εντιμότερος και φιλογενής κύριος Αναστάσιος Κωνστ. Καζάσης Ναουσαίος» κατέβαλε στο βαρύνον Κωνσταντίνο Μπέλλιο συνδρομή «εις τήληρα ισπανικά 6» για την ανέγερση ναού στη Νέα Πέλλα, το δήμο των συνοικιζόμενων Μακεδόνων, που διαμορφώθηκε από το νεότευκτο ελληνικό κράτος στη Λοκρίδα³³. Με εμπορικές δραστηριότητες ίσως ασχολήθηκε και στην Αθήνα ο Κων. Γ. Ντίγκας, όπως αργότερα στα μέσα του 19ου αιώνα στη Θεσσαλονίκη συνέστησε με τον αδελφό του Κυριάκο Γ. Δαρζηλοβίτη και τον Σ. Γκαρμπολά τυπογραφείο³⁴. Έστω και με αμφιβολίες πρέπει να συσχετισθεί ο πραγματευτής που εγγράφεται συνδρομητής στο Βουκουρέστι στα 1817 Ιωάννης Χριστοδούλου με τον ένα από τους επιτρόπους που όρισε στη διαθήκη του ο Κων. Φλέβας, δηλαδή με το συγγενή του Ναουσαίου έμπορο Νάνο Χριστοδούλου Περδίκας, που διέμενε στο Μπρασόβ. Επίσης, ο Αντώνιος Πλιαμπλίουμερ ή είναι ξενικής καταγωγής ή λόγω εμπορίου έχει, όπως λ.χ. ο Αμπελακιώτης Γεώργ. Μαύρος - Σδαρτς, εξευρωπαϊστεί το επώνυμο.

Πολύτιμες πληροφορίες στερούμαστε από τις ομαδικές και ανώυμες εγγραφές των «εις Πέστιαν και Ζέμονα εντιμοτάτων πραγματευτών» για 20 και 7 αντίτυπα αντιστοίχως του εμπορικού εγχειρι-

Βιβλία με Ναουσαίους συνδρομητές

ιδίως για τη Σχολή του Μεσολογίου³⁵.

Την πολυπληθέστερη ομάδα Ναουσαίων συνδρομητών συγκροτούν οι εμπαινεύμενοι. Πριν από την καταστροφή του 1822 είναι 7 που εγγράφονται εκτός Νάουσας - Δ. Αναστασίου, Κ. Πέτρου, Δ. Μπαντή, Ιω. Νάκου, Ιω. Χριστοδούλου, Αν. Καζάσης, Κ. Μανουηλίδης και 3 που εγγράφονται στη Νάουσα - Δ. Δραγάτα, Α. Πλιαμπλίουμερ, Δ. Χ. Παπ. Μηνά. Οι απόδημοι εγγράφονται στις πόλεις Ζέμονα, Πέστη, Βούδα, Κομοράνιο, Βουκουρέστι, Βιέννη. Μετά το διασκορπισμό των κατοίκων το 1822 εντοπίζονται 8 απόδημοι εμπαινεύμενοι, μεταξύ των οποίων και η κόρη ή σύζυγος

«ελλόγιμος». Τα χρόνια εκείνα οι εμπορικές δραστηριότητες συνδυάζονταν καιμιά φορά με τις εκπαιδευτικές ενασχολήσεις. Έτσι και ο Δ. Μπαντή καταγράφεται ως «λογιώτατος» (Βούδα 1808), αλλά πολιτογραφείται στις 13 Δεκ. 1802 στη Βούδα ως έμπορος³⁶. Εκτός από αυτόν, ο έμπορος Παν. Δημητριάδης έγινε Αυστριακός υπήκοος στην Πέστη στις 2 Δεκ. 1844. Όμως, δεν υπάρχουν στοιχεία για τη συνεισφορά των άλλων Ναουσαίων εμπόρων που πολιτογραφήθηκαν υπήκοοι της Αυστροουγγαρίας στην Πέστη κατά χρονική σειρά: Ζαφείρη Θωμάς (έμπορος σανίδων, 19 Ιουλίου 1788), Ζλάτκος Χριστόφορος (έμπορος, 17 Δεκ. 1808),

δίου Σκριπτούρα Δόπια του Θωμά Δημητρίου (Βιέννη 1794), αφού σ' αυτές τις πόλεις ζουν και Ναουσαίοι έμποροι. Το ίδιο αποτέλεσμα προκύπτει από το γεγονός ότι, με εξαίρεση την Προδιοίκησιν εις τον Ερμήλον του Μ. Περδικάρη (Βιέννη 1817), δεν εκδίδονται με συνδρομές συντοπιτών έργα που σχετίζονται ή αναφέρονται σε θέματα ή πρόσωπα της Νάουσας. Πιο συγκεκριμένα, οι εκδόσεις Α'κολουθία του Οσίου Θεοφάνη (Βενετία 1764), Ταμείον Ορθοδόξιας του Καμπανίας Θεόφилου (Βενετία 1780) με 3 επιγράμματα του «διδασκάλου Ναούσσης Αναστασίου Καμπίτου», Αποφθέγματα, Υποθήκαι και Προγυμνάσματα Αναστασίου Περδικάρη ιατρού Βεροιαίου (Κοσμοπόλη = Βιέννη 1785), ο οποίος αναφέρει ότι άλλο έργο του έχει αφιερώσει στον «Αναστάσιο (= Καμπίτου) άριστο διδάσκαλο Ναούσσης», Ακολουθία του Οσίου Αντωνίου του Νέου (επανέκδοση Κων/λη 1806).

Ανακεφαλαιώνοντας, θα τονίζαμε ότι η ως τώρα έρευνα επιβεβαιώνει την ύπαρξη στη Νάουσα κοινωνικών ομάδων και πνευματικών κύκλων που βρίσκονται σε επαφή με τη Βέροια και κυρίως μ' ένα ευρύ φάσμα εμπορικών και πολιτιστικών κέντρων της Ευρώπης και του τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού. Τα στοιχεία που μας αποκαλύπτουν οι κατάλογοι των συνδρομητών υπολείπονται του πραγματικού αριθμού των ανθρώπων, που εμπορευόμενοι ή απόδημοι για άλλους λόγους μετέχουν σε νέους τρόπους ζωής, δέχονται μέσα από αντιφάσεις διαφορετικών επιπέδων επιδράσεις από τις επιστημονικές, φιλοσοφικές, κοινωνικές ιδέες του Διαφωτισμού. Σαφώς, σ' αυτούς τους καταλόγους αποτυπώνεται η σύνθεση ενός αναγνωστικού κοινού με προσανατολισμούς στη «βύρα-

θεν σοφία». Έτσι, σε σύνολο 53 εκδόσεων με συνδρομητές Ναουσαίους και Βεροιώτες υπάρχουν μόνο 13 βιβλία λειτουργικά, θεολογικά και εκκλησιαστικής μουσικής. Το περιεχόμενο 11 έργων αφορά μαθηματικές - φυσικές επιστήμες ή εκλαϊκεύσεις τους για σχολική χρήση. Θέματα ιστορίας, αρχαιολογίας, γλώσσας καλύπτουν 20 έργα. Επίσης, την προβληματική της εθνικής αναγέννησης και της φιλοσοφίας προβάλλουν 6 έργα, την κοινωνική κριτική 2 έργα και τη νομική σκέψη 1 έργο. Αυτά συνιστούν ένα πεδίο ισχυρών επιδράσεων του ευρωπαϊκού και του νέου ελληνικού Διαφωτισμού στον Ελληνισμό της συγκεκριμένης μακεδονικής περιοχής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

12. Ιωάννη Παπαδριανού, «Ο Ναουσαίος Δημήτριος Αναστασίου. Ένας μεγάλος ευεργέτης των Σέρβων», Νιάουσα τχ. 3, Μάιος 1978, σσ. 46-47. Του ιδίου. Οι Έλληνες πάροιχοι του Σεμλίνου (18ος-19ος αι.), Θεσ/νίκη 1988, σ. 155.

13. Παναγιώτη Ν. Λιούφη, ο.π., σσ. 290-291.

14. Γιώργου Τουσίμη, «Ναουσαίοι φοιτητές του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου κατά την τουρκοκρατία», Νιάουσα τχ. 67, Απρ-Ιουν 1994, σσ. 70-72.

15. Εμμανουήλ Γ. Πρωτοψάλτη, «Η επαναστατική κίνηση των Ελλήνων κατά τον δεύτερον επί Αικατερίνης Β' ρωσοτουρκικών πόλεμον (1787-1792). Λουδοβίκος Σωτήρης», Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος τομ. 14/1960, σσ. 33-155, ιδίως σσ. 74-77 και 127-130. Βλ. και Γ. Χιονίδη, Σύντομη Ιστορία του Χριστιανισμού στην περιοχή της Βέροιας, Βέροια 1961, σ. 34.

16. Π. Ν. Λιούφη, ο.π., σσ. 64-79. Επίσης, Βασιλείου Γ. Σιαμπα-

νιούλου, Εκκλησία και επαναστατικά κινήματα στην Κοζάνη, Θεσ/νίκη 1973. Γ. Χ. Χιονίδης, Σύντομη Ιστορία..., ο.π., σ. 39.

17. Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, ο.π., σ. 127. Κυρίως Γ. Στογιώγλου, ο.π., σσ. 186-190 και Γιώργου Χ. Χιονίδη, «Η σχέση του Θεόφилου Καμπανίας με τη Βέροια» στα υπό έκδοση Πρακτικά της επιστημονικής ημερίδας «Η ζωή και το έργο του επισκόπου Καμπανίας Θεόφилου (1749-1795)» (Αλεξάνδρεια Ημαθίας, 14 Μαΐου 1994).

18. Γ. Α. Στογιώγλου, ο.π., σσ. 192-197. Για τον Αναστάσιο βλ. Απόστολου Γλαβίνα, «Ο Ναουσαίος δάσκαλος Αναστάσιος Καμπίτου», Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης, Β' (1991), σσ. 135-150. Επίσης, Θωμά Γαβριηλίδη, «Αναστάσιος Καμπίτου. Ο Ναουσαίος διδάσκαλος του 18ου αιώνα», Νιάουσα, τχ. 63, Απρ-Ιουν 1993, σσ. 57-58.

19. Ευ. Ι. Στουγιαννάκη, ο.π., σ. 27.

20. Πέτρου Θ. Πέννα, Ιστορία των Σερρών, Β' έκδοση, Αθήνα 1966, σσ. 117, 130-133, 143-145, 467-471.

21. Γ. Χ. Χιονίδη, «Τα σχολεία της Βέροιας κατά τα έτη 1849-1912 βάσει ανεκδότων εγγράφων» Μακεδονικά τομ. 11/1971, σ. 3.

22. Στέλλου Παπαδόπουλου Διακ. Χρυσόστομου Φλωρέντη, Νεοελληνικό Αρχείο Ι. Μονής Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου. Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη Αθήνα 1990, σσ. 250-251.

23. Ευ. Ι. Στουγιαννάκη, ο.π., σ. 128.

24. Ν. Γ. Φιλιππίδου, Η επανάστασις και η καταστροφή της Ναούσης, Αθήνα 1881, σ. 45. Κυρίως, Γιώργου Χ. Χιονίδη, «Η έναρξη της επαναστάσεως στη Νάουσα το 1822 και τα σχετικά ζητήματα», ανάπτυξη από τα Πρακτι-

κά του ΙΔ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου, Θεσ/νίκη 1994, σσ. 337-361, ιδίως σσ. 358-361.

25. Ο υπογραφόμενος και ο Δρ. Φιλολογίας Χαρίτωνας Καρανάσιος συντάσσουν με την άδεια της Εφορείας της Δημόσιας Βιβλιοθήκης της Βέροιας παρουσίαση των χειρόγραφων κωδίκων της Βιβλιοθήκης.

26. Βλ. ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, LES ACADEMIES PRINCIERES DE BUCAREST ET DE JASSY ET LEURS PROFESSEURS, THESSALONIKI 1974, p. 287, 303.

27. Τρ. Ευαγγελίδη, ο.π., τομ. Α', σ. 135.

28. Γ. Χ. Χιονιδή, «Τα σχολεία...», ο.π., σ. 1 κ.ε. Επίσης, Πάυλου Πυρινού, «Η συμβολή της Μητροπόλεως Βεροίας στην παιδεία κατά τον 19ο αιώνα», Θεσ/νίκη 1983. Του ίδιου, «Παρατηρήσεις και συμπεράσματα πάνω στον κατάλογο των βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου της Νάουσας που επαναλειτούργησε μετά την επανάσταση του 1822», Νιάουστα τχ. 26, Ιαν-Μαρτ 1984, σσ. 4-5.

29. Γ. Τουσίμη, «Ναουσαίοι φοιτητές...», ο.π.

30. Ευ. Ι. Στουγιαννάκη, ο.π., σ. 109.

31. Τρ. Ευαγγελίδης, ο.π., τομ. Α', σ. 136. Επίσης, Γεωργίου Τουσίμη, «Ο Ναουσαίος γιατρός στα Μπρασόβ της Ρουμανίας Κ. Φλέβας πρόδρομος των Ναουσαίων ευεργετών», Νιάουστα τχ. 53, Οκτ-Δεκ 1990, σσ. 136-138.

32. ODEŢ FUVES, «Οι κατάλογοι των πολιτογραφηθέντων Ελλήνων παροίκων της Πέστης και της Βούδας στην περίοδο 1687-1848», Μακεδονικά τομ. 6/1964-65, σσ. 106-109.

33. Δ. και Ν. Αργυριάδων, Πρακτικά του ευγενεστάτου θωρώνου

κυρίου Κωνσταντίνου Μπέλλιου Μακεδόνας, Βιέννη 1838, σ. 85.

34. Βλ. Γ. Τουσίμη, «Οι Ναουσαίοι φοιτητές...», ο.π.

Απευθύνω τις ευχαριστίες μου στο προσωπικό της Γενναδειού και της Εθνικής Βιβλιοθήκης (Αθήνα), της Κεντρικής Βιβλιοθή

κης του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης, της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, των Επαρχιακών Βιβλιοθηκών Βέροιας, Ζωσιμαίας Ιωαννίνων και Κέρκυρας για την πρόθυμη εξυπηρέτηση κατά τη διάρκεια της έρευνας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

✧ Συνέχεια από την σελίδα 79

Λούμενοι από ένα σεμινάριο που πραγματοποίησε το ΙΜΧΑ στο Βελιγράδι, επισκεφθήκαμε μαζί με τους δυο φίλους καθηγητές και ένα σέρβο ιστορικό, τα Καρλοβίγια, όπου βρήκαμε και το σπίτι του Δημ. Αναστασίου, που διατηρείται ως ιστορικό μνημείο. Στην πρόσοψή του μια εντοιχισμένη πλάκα πληροφορεί τον επισκέπτη ότι εδώ έζησε ο Δημήτριος Αναστασιέβιτς - Σαμπώφ. (Έτσι σερβοποιήθηκε το επώνυμό του). Επειδή ήταν Ιούλιος μήνας και διακοπές, δεν μπορέσαμε να δούμε το εσωτερικό του σπιτιού, ούτε του Γυμνασίου. Αρκεστήκαμε να τα φωτογραφίσουμε, με την ελπίδα να ξαναγυρίσουμε για περισσότερη μελέτη. Πέρασαν τα χρόνια, ακολούθησαν τα γεγονότα που ταλαιπωρούν ακόμα τη Γιουγκοσλαβία και η επάνοδος δεν πραγματοποιήθηκε. Το περίεργο είναι ότι στις τόσες εκδρομές που πραγματοποιήθηκαν από τη Νάουσα προς

την Αυστρία, Ουγγαρία κ.τ.λ. και νένα πρακτορείο δεν προγραμματίσει μια στάση στα Καρλοβίγια, που βρίσκονται στο δρόμο μεταξύ Βελιγραδίου - Νόβισαντ προς την Ουγγαρία, για μια σύντομη επίσκεψη στο Γυμνάσιο και στο σπίτι του Ναουσαίου Αναστασίου, τον οποίο ανακαλύψαμε πριν 23 χρόνια, για να τον ξεχάσουμε κατόπιν και που πρέπει, τώρα, να τον ξαναανακαλύψουμε.

Σημειώσεις

1) Η σερβική πόλη SREMSKI KARLOVCI 65 χιλμ. βορείως του Βελιγραδίου.

2) Κώστας Πέτροβιτς, «Ιστορία του Γυμνασίου των Καρλοβιγίων», Έκδοση 1960.

3) Σεμλίνο στα ελληνικά Βρίσκεται κοντά στο Βελιγράδι και είχε ανθούσα ελληνική Κοινότητα.

4) Πιθανώς συγγενής του Αναστασίου, από την Κατράνιτσα, αναφέρει στη μελέτη του ο κ. Παπαδριανός.

ΑΙΓΕΣ: Προσδιορίζοντας την θέση της πρώτης πρωτεύουσας των Μακεδόνων

✧ Συνέχεια από την σελίδα 77

Δ. Παντερμαλής «Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας», Μακεδονικά 12 (1972) 177. Οι Λαζαρίδης, Ρωμπούλου και Τουράτσου σχετίζουν την κατασκευή των

Μακεδονικών Τάφων με την μεγάλη ευμάρεια του Μακεδονικού βασιλείου ειδικά επί βασιλείας Κασσάνδρου. Λαζαρίδης, Ρωμπούλου και Τουράτσου. Ο Τύμβος της Νικήσιανης (Αθήνα 1992) 63-64.

Η ΝΑΟΥΣΑ ΤΟΥ 1910

Επιμέλεια: Αχιλλέα Φ. Γκούτα

Η απελευθέρωση της Μακεδονίας το 1912 έφε-
ρε μια βαθειά τομή στην Ιστορία-πολιτική, κοι-
νωνική, οικονομική και πολιτισμική- του θόρειου
ελλαδικού χώρου. Μια κατάσταση, που είχε δημι-
ουργηθεί και κάπως παγιωθεί στις αλύτρωτες πε-
ριοχές μετά την λήξη της Επανάστασης του 1821
και την δημιουργία του μικρού Ελληνικού Κρά-
τους, ανατράπηκεν απότομα και μέσα σε λίγα χρό-
νια είχαμε ριζικές αλλαγές. Και η ιστορία γενικά
αυτής της χρονικής περιόδου και κυρίως της προ-
του 1912 εποχής παρουσιάζει ενδιαφέρον για κά-
θε ερευνητή.

Η ανθρωπότητα είναι τουλάχιστον κατά το ή-
μισυ τυλιγμένη στην καθημερινότητα όπως λέει
ο ιστορικός BRAUDEL και ο υλικός βίος είναι η
βάση της επονομαζόμενης οικονομικής ιστορίας.
Ποιά ήταν η Νάουσα πριν από το 1912, ποιά η οι-

κονομία της και η κοινωνική της σύνθεση, ποιός ο
υλικός βίος είναι ερωτήματα και ερεθίσματα έ-
ρευνας.

Παρακάτω δημοσιεύεται αυτούσια μια κατά-
σταση της πόλης μας όπως ήταν το 1910, με λίγα
λόγια για την κοινωνική σύνθεση και κατάλογο
επαγγελματιών της πόλης. Το σπάνιο αυτό ντοκου-
μέντο είναι αντίγραφο από τον «ΟΔΗΓΟ ΤΗΣ ΕΛ-
ΛΑΔΟΣ και απάσης της Μακεδονίας...», έκδοσις
του Νικολάου Ιγγλέση, που ευγενικά μας παρα-
χωρήθηκε από τον φίλο και γνωστό στην Θεσσα-
λονίκη συγγραφέα και καλλιτέχνη κ. Κώστα Λαχά-
τον οποίο και ευχαριστούμε.

Ελπίζουμε στα επόμενα τεύχη να ακολουθή-
σει μελέτη με συμπεράσματα για την εποχή εκείνη.
Μάης 1995. ΑΧΙΛΛΕΑΣ Φ. ΓΚΟΥΤΑΣ

ΝΑΟΥΣΑ - ΝΑΟΥΣΣΑ

Πάλις κειμένη δυτικώς της Θεσ-
σαλονίκης απέχουσα αυτής 74 χι-
λιόμετρα.

Η Νάουσα (λέγεται και Νέα Αυ-
γούστα. Τουρκιστί agosto), περι-
τα ερείπεια του αρχαίου Κιτίου με-
ταξύ Αλιάκμωνος και Λουδίου επί-
των προδούνων του όρους Βερμίου
διαρρεομένη υπό του ποταμού Α-
ραιμπίτσας απέχει 67 μίλια της
Θεσ)νίκης.

ΚΑΤΟΙΚΟΙ 12.00, ών 10.500
Έλληνες και 1.500 Τούρκοι.

ΣΤΑΘΜΟΣ σιδηροδρομικός ομώνυ-
μος. Η πόλις απέχει του σταθ-
μού υπέρ την ώραν δι' αμαξηνής
οδού.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΣ υπάγεται εις υ-
ποδιοίκησιν (Καζάν) Βερροίας. Εκ-
κλησιαστικώς εις την Μητρόπολιν

Βερροίας. Έδρα μουδίου (ναγιέ).
ΜΟΥΔΙΡΗΣ Ρετζέπ Ραγίπ εφέν-
δης.

ΔΗΜΑΡΧΟΣ Έλλην ο κ. Θεολό-
γης Τσιόφας. Μέμους των Δασών
Μινσαρ Βέης. Μέμους Ταχυδρο-
μίων και Τηλεγράφων Ριφάτ Εφέν-
της. Αρχηγός της χωροφυλακής Α-
χιμέτ Βέης. Μέμους Μουσουλίων
καπνού (Régie) Nebjât εφένδης.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ 7, ών αι 4 λειτουρ-
γούσι. Ιερείς 10. Μικρά μονή της
Ζωοδόχου Πηγής (Παναγιοπού-
λας).

ΣΧΟΛΕΙΑ. Αρρεναγωγείον. Τά-
ξεις 8, μαθηταί 540, διδάσκαλοι
10. Διευθ. Στογιάννης Ευστ.

Παρθενγωγείον. Τάξεις 5. μα-
θητριαί 130, διδασκάλισσαι 4. Δι-
ευθύντρια Στογιάννη Όλγα.

Νηπιαγωγεία 2 με τμήματα 2
νήπια 300, νηπιαγωγοί 4.

ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ.

ΣΩΜΑΤΕΙΑ. Λαϊκός Σύνδεσμος
«Άγ. Δημήτριος», Αδελφότης «Ευ-
αγγελισμός» Αδελφότης Ελεήμων
Αδελφότης Φιλότητος των Κυρ-
ών, Αδελφότης Φιλότητος των αν-
δρών συντηρούσα και φαρμακείον.

ΣΥΝΤΕΧΝΙΑΙ. Βαρελοποιών, τρι-
κτόνων, παντοπωλών, ιχθυοπωλών,
βαφέων, γεωργών, γουναράδων κα-
κλαδευτών.

ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ. Πρω-
τεύει ο οίνος ο ονομαστός της Να-
ούσης. Κουκούλια, λαχανικά.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ.
Τα νήματα των υδροκινήτων νημα-
τουργείων Ναούσης. Σαγιάκια, δερ-
ματα, σπασμέλαιον.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

Αγγειοπλάσται

Γορούσης Χριστόδ.
Δότσης Μάρκος
Ντίνης Χρ.
Στρίγκης Ελευθ.
Τούλη Αδελφοί
Τριανταφύλλου Ι.

Αγωγείς

Βλάχος Λάζος
Βλάχος Τασιδάας
Βλάχος Τέγος
Λιάκος Κωστ.
Συκομάκα Αδελφοί

Αλαντοπώλαιο

Γκούτα Α. και Κ. Αδελφοί
Κράλλη Αδελφοί
Λιάμπια Αδελφοί
Χατζημήτσου Αδελφοί

Αμαξηλάται

Βατάκας Θωμ.
Κυμπρίτης Αθ.
Κυμπρίτης Δημ.

Ανθρακέμποροι

Καρυέτα Αδελφοί
Λόγγου Γεώργ.
Μπίλας Ιωάν.
Πάξης Ηλίας
Παπαγεωργίου Πέτρος
Τσίτσης Γεώργ.

Αρτοποιοί

Βίγκλος Κωνστ.
Ζαμπάκας Αλέξιος
Λίτος Τρύφων
Παπός Δημ.
Πιτάκης Ζαφείρ.
Ράγγας Θωμάς
Σόνης Δημήτριος

Δασών ιδιοκτήται

Κανέλης Θεοδ. (διευθυντής Συνδέ-
κας Α.)
Μαρκοδίτση Αδελφοί
Μαρκοδίτσης Αντώνιος
Μαρκοδίτσης Κωνσ.
Χατζή Δημητρίου Αδελφός
Χώνος Σταύρος

Έμποροι

Αγγελάκης Ν.
Γκούτα Αδελφοί

Γκούτα, Τουρπάλη και Καράτζια
Λαμνίδης Ι.
Λαιαράς Σπ.
Δαρής Π.
Μοκίου Αδελφός
Παζώς Θ. Ηλίας και Σια.
Σχούκας Ν.

Έμποροι ετοιμών ενδυμάτων
Κούλης Γ.

Έμποροι (βομβυκίων) κουκουλίων

Λόγγου Γεώργ.
Μπουτάρια Αδελφοί
Νικολάου Χρ.
Πετρίδης Γρηγ.
Πεχλιβάνης Νικόλαος
Τσίτση Αδελφοί
Χατζηκώστας Δημ.

Έμποροι υφασμάτων

Αναστασιάδης Π.
Αρνής Θωμάς
Καπετάνου Αδελφοί
Κράλλη Αδελφοί
Λόγγος Ιωάννης
Μισυρλής Πέτρος
Μπουτάρης Γεώργιος
Παπακώλας Ιω.
Πεχλιβάνης Ν.
Πλιατσούκας Ν.
Τσίτση Αδελφοί
Τύμης Αναστάσιος

ΑΔΕΛΦΟΙ Μ. ΚΑΠΕΤΑΝΟΥ

Έμποροι

Εμπορομεσίται

Λιάκος Κώστας
Μάγκου Γεώργ.
Τσάρας Ιω.

Εργολάβος δημ. έργων
Θεοδωρίδης Νικόλαος
Ζαχαροπλάστεια

Αλπάνης Λάζαρος
Τέμος Λάζος

Ζωέμποροι

Γιοκάλας Νικ.
Γκαντίνης Σταύρος
Δανδάνης Θωμάς
Καμπίτης Γεώργ.

Καραπέτσος Ζήσης
Μέσκος Σταύρος
Μέσκος Χρυσάφης
Σούγκαρης Κωνστ.
Σούγκαρης Σπυρ.

Ιατροί

Μπέρσος Νικ.
Πετρίδης Γρηγ.
Χατζηδημητρίου Θ.
Χατζημήτσος Στ.

Καφεία

«Ολύμπια» Μπέρσου Δημ.
«Ομόνοια» Γουργουλιάτου Δημ.
«Παράδεισος» Σούγκαρη Δημ.
«Πλατεία Ηρώων» ή «το εξοχικόν
κέντρον»

Κουρεία

Αβδούλ Τσαούσης
Κούλης Κωνστ.
Πέκος Αγγελάκης
Πένας Πέτρος
Σεμπετίν αγάς
Σούγκαρης Ιωάν.
Τέσας Ηρακλ.
Φεράτ Ιμάμη

Κρεοπώλαιο

Βουκόλος Π.
Βώλος Δημ.
Γιαννάπουλος Δημοσθ.
Γιώτας Κασάπης
Δανδάνης Θωμάς
Δεληχρήστου Αδελφοί
Διαμαντής Εμμ.
Ζάλιος Δημ.
Ζέμος Χριστόδ.
Καμπίτης Γεώργ.
Μαγγανάροι αδελφοί
Μέσκος Σταύρος
Μέσκος Χρυσάφης
Μόκιος Γεώργ.
Μπιτάρνας Δημ. και Γεώργ.
Μπούτρος Βασίλ.
Νικόλτσος Γεώργ.
Οικονόμου Αντ. και Παντελ.
Πασιάς Κώστας
Πέρρος Γεώργ.
Σπύρος Χρ.
Σταμένος Γεώργ.

Χατζή Μήτσου

Λαχανικών και οπωρικών
καλλιερηται

Ζιάκα Αδελφός

Λούσκας Κ. Α.

Μίτα Αδελφός

Παναγιώτου Γεώργ.

Πεκάλη Αδελφοί

Ρουκάλη Αδελφοί

Τσαρνούχα Αδελφοί

Τσέλιου Αδελφοί

Μάγειροι

Δάρης Γεώργ.

Λάλας Τάσ.

Μπέρσου Δημ.

Τάμπσης Στέφ.

Μαχαιροποιοί

Βλάχος Γιάνν.

Συπιτάνος Δημ.

Μπατάνια

(συμπιέσεις δι' ύδατος των σαγια-
κίων)

Γραμματιστάτου Αντ.

Καμτσικιάς Δημ.

Πλατσούκας Νικ.

Ράγγου Χρ.

Ρόπτης Ιωάν.

Τσίτση Αδελφοί

Μεταξοσπάρων παραγωγείς

Τσιόμος Δημήτριος

Τσιόμος Ευριπίδης

Μυλωθοροί

Κάλιος Νικ.

Κανταρτζής Νικ.

Μαγγανάρη Αδελ.

Μαλιάσας Πέτρ.

Μάνος Αθαν.

Μάντης Κώστας

Ματσουκάπας Κωνστ.

Μηναίος Στέργ.

Πέιος Αντ.

Πέιος Δημ.

Ράιος Αναστ.

Ράιος Ιωάν.

Σταμάτης Δημ.

Τάσης Χριστόδ.

Φραγκίστας Γρηγ.

Φραγκοτσένας Αθαν.

Νηματουργεία (υδροκίνητα)

(όρα Αγγελίαν τέλος Μακεδονίας)

Γκούτα - Καράτζα

Λόγγου - Κύρση - Τουρπάλη

Μπίλη - Τσίτση και Σια

Ξενοδοχεία

«Γερμανία» Δάρη Γεώργ.

«Ολύμπια» Μπέρσου Δημ.

Ξυλείας έμποροι

Γκαρνέτας Διομήδης και Σια

Εταιρία Λάξου - Γάκη - Θέμελη

Κανέλη Θ.

Λόγγος Γεώργ

Τσίτση Αδελφοί

Ξυλουργοί

Αργυρού Βασίλ.

Μαραγκός Ευάγγ.

Παπαγιάννης Κωνστ.

Παπανάνος Κωνσπ.

Οινοπώλαι

Μέσκος Γεώργ.

Οπλοδιορθωταί

Συπιτάνος Κώτας

Πανδοχεία

Καράτζα Δημ.

Λούση Παπά

Παντοπώλαι

Αγγελάκης Αγγ. και Βασ.

Αγγελάκης Κωνστ.

Αρνής Κωνστ.

Γκαρνέτας Επαμ.

Δραγουμάνος Χρ.

Κολτσάκης Πτολεμ.

Καπετάνος Μ.

Καραμπέλκος Λεωνίδ.

Καράτζας Δημ.

Κοκκίνου Αδελφοί

Κολτσάκης Χριστοδ.

Κράλλη Αδελφοί

Λάππας Στέφ.

Μόκιου Αδελφοί

Μούρτσιου Αδελφοί

Μπαμπάτσος Γεώργ.

Μπέρος Ζαφείρ.

Μπέρος Γεώργ.

Μπέρος Γρηγόρ.

Μπίλλης Ανασπ.

Μπίλλης Δημ.

Μπίλλης Διαιμαντής

Μπίλλης Ιωάν.

Ξανθίδης Μιχ.

Παπασιδίκας Νάτσος

Παπαβασιλείου Κωνστ.

Πεχλιβάνος Δημ.

Πεχλιβάνος Νικ.

Σαμαράς Γρηγ.

Τσικιτικός Γεώργ.

Τύμης Αναστ.

Χατζή Γιακουμάκης

Χατζή Θεοδοσιάδης

Χατζηκώστας Δημ.

Χρηστίδου Αδελφοί

Παραγγελιοδόχοι

Λαμνίδης Κ. Ι. διευθύνων το ερι-

ουργείον Χατζηηλαζάρου και Σ.α

Χρηστίδης Ν.

Πεταλωταί

Γαλανός Αντ.

Κώτας Σαράτσος

Μίτσαλας Δημ.

Μουσλή αγάς

Πριονισταί

(εργοστάσια υδρακίνητα)

Βαβάτση Γεώργ.

Κανέλλη Φιλίππου

Κώτα Σαράτση

Λόγγου Γεώργ.

Πάξη Α.

Τσίτση Αδελφοί

Ράπτται

Αρνής Θωμάς

Ζλατώνης Ι.

Καραγιαννόπουλος Ι.

Παπαλώλας Ιωάν.

Ράπτται εγχωρίων ενδυμάτων

Αντωνίου Τούσιας

Γαλανός Στέργιος

Γιαννιώτη Αδελφοί

Γκούρκος Ι.

Γρέζιος Γρηγ.

Δαλανός Χρ.

Διαιμαντής Δημ.

Κοκκίνου Γεώργ.

Κώλκου Φίλιπ.

Μαρκομπίτσης Κωνστ.

Ταντάνης Γεώργ.

Τουρπακόλιας Χρ.

Συδηρουργοί

Κάλιος Αντ.

Καράγκας Γεώργ.

Μπογιατζής Ιω.

• συνέχεια στην σελίδα 100

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

Τα πρώτα σχολεία για κορίτσια - Οι πρώτες δασκάλες

Το πρώτο σχολείο για κορίτσια ιδρύει το 1825 η Φιλόμουσος εταιρία ιδρυθείσα το 1813 με ποικίλους πνευματικούς σκοπούς, ανάμεσα τους και η μέριμνα για εκπαίδευση.

Αυτό το σχολείο ονομάζεται Παρθενώνας γιατί λειτουργήσε στα ερείπια του Παρθενώνα. «Ίδρυσαν παρθεναγωγείον εν τω ναώ της Ακροπόλεως Παρθενώνα εντεύθεν «Παρθενών» ονομαζόμε-

Της Λευκής Σαμαρά

νον γράφει ο Τρ. Ευαγγελίδης. «Εντός λοιπόν των ερειπίων του Παρθενώνας καπνιζόντων ακόμη από το πυρ των μαχών, των ερυθρών εκ του χυθέντος τιμίου αίματος των πραγμαχών της ιεράς ύλης, προσήρχοντο καθ' εκάστην ανερχόμενοι δειλά - δειλά τον σепτόν της Ακροπόλεως θράχον αι αγναί και γλυκείαι των Αθηνών παρθέναι, όπως διδασχθώσι την ανάγνωσιν, την γραφήν και πάντα της πρώτης εκπαίδευσως τα στοιχεία Δ. Γρ. Καμπούρογλου.

Το σχολείο του Παρθενώνα είναι σημαντικό για την ιστορία της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα γιατί είναι το πρώτο οργανωμένο σχολείο μετά την επανάσταση.

Μέχρι τότε τα σχολεία λειτουργούσαν στα μοναστήρια και νάρθηκες εκκλησιών. Το παρθεναγωγείο των Αθηνών λειτουργήσε μόνο ένα χρόνο, το 1826, η πολλιορκία και η κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους διέκοψε την λειτουργία του.

Το 1826 άρχισε να λειτουργεί σχολείο για κορίτσια στο Ναύπλιο όπως λέει η Ε. Κούκου (Ι-

Φροντίδες στην άρρωστη συμμαθήτριά

στορία Ελλ. Έθνους Β τόμος) που ίδρυσε η φιланθρωπική εταιρία και στη συνέχεια ανέλαβε την συντήρησή του η κυβέρνηση του Καποδιστρία. Το 1828 ιδρύεται στο Ναύπλιο και η «γυναικεία Σχολή» της Ελένης Δανέζη. Η Ευανθία Κάτρη ζει στην Ερμούπολη ως το 1828 «διδάσκουσα και παιδεύουσα κόρας Ελληνίδας» και η Ελένη Δανέζη διδάσκει γύρω στα 1826 στα Κύθηρα. Στα χρόνια του Αγώνα λοιπόν, η αρχή της Πελοποννησιακής Γερουσίας ότι η εκπαίδευση αποτελεί δικαίωμα «αφρένων και θηλέων» βρίσκει την εφαρμογή της στην Ερμούπολη, τα Κύθηρα και στην Αθήνα με την προσφορά της Κάτρη και της Δανέζη.

Στα σχολεία του Άργους και του Ναυπλίου οι γονείς των μαθητριών πληρώνουν διδασκτρα αναλόγως της οικονομικής τους κατάστασως. Τα διδασκτρα των φτωχών μαθητριών καλύπτονται από τις εισφορές των φιλομούσων.

Στην Εμούπολη τις δυο δασκά-

λες πληρώνει ο Κορεκ και στην Αίγινα τον πρώτο καιρό η Δούκισσα της Πλακεντίας και στη συνέχεια η κυβέρνηση. Στην Ερμούπολη φοιτούν 201 μαθήτριες και στην Αίγινα από 12 γίνονται 72. Στα άλλα σχολεία οι μαθήτριες χωρίζονται σε δυο κατηγορίες: τις ευκατάστατες που πληρώνουν διδασκτρα και στις «άπορες» που «διδάσκονται αμισθεί».

Το πρώτο ιδιωτικό σχολείο με την επωνυμία «Φιλελληνικόν Παρθεναγωγείον» ιδρύθηκε το 1831 από τον Hildner στην Ερμούπολη και γρήγορα εξελήχθηκε σε σημαντικό εκπαιδευτικό κέντρο.

Το πρόγραμμα μαθημάτων το 1834 περιελάμβανε για τα διάφορα τμήματα του σχολείου τα εξής μαθήματα:

α) Αλληλοδιδασκτικό σχολείο κορασίδων.

Γραφή, Ανάγνωση και συλλαβισμό, Χριστιανική διδασκαλία Εργόχειρα

β) Ελληνικό Σχολείο Κορασίδων.

Ελληνική διάλεκτο, Γεωγραφία, Ιστορία της Ελλάδος, Αριθμητική, Εργόχειρα

γ) Νηπιακό σχολείο.

Ιερά Ιστορία, Διάφορα αντικείμενα, Στοιχεία Γεωγραφίας, Εργόχειρα.

Από τα διδασκόμενα μαθήματα φαίνεται πως τα εργόχειρα έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα για την εκπαίδευση των κοριτσιών.

Το 1831 ένας Αμερικανός ιεραπόστολος ο J. Hill μαζί με την γυναίκα του Francis ιδρύει στην Αθήνα, παράλληλα με το σχολείο αρρένων και ένα σχολείο για μαθήτριες που γνώρισε ιδιαίτερη ακμή και πρωτοστάτησε στην γυναικεία εκπαίδευση ολόκληρο τον 19ο αιώνα. Η σχολή Hill λειτούργησε με τα παρακάτω τμήματα: Νηπιακό, αλληλοδιδασκτικό και ανώτερο σχολείο.

Από το 1834 μαθήτριες του «ανώτερου» σχολείου ετοιμάζονται για το επάγγελμα της δασκάλας. Το τμήμα αυτό οι Hill το ονόμασαν «Φιλαδέλφειον» επειδή πρόσφεραν σημαντικά ποσά για την ίδρυσή του φιλέλληνες και κυρίως φιλέλληνες από την Φιλαδέλφεια της Αμερικής. Ο J. Hill ανακοίνωσε το 1834 στον Όθωνα την απόφασή του να εκπαιδεύει δασκάλες και πρότεινε να στείλει η κυβέρνηση στο σχολείο του υπότροφες μαθήτριες με σκοπό να προετοιμαστούν στο επάγγελμα της δασκάλας. Τον Ιούνιο του 1834 το Κράτος θέσπισε 12 υποτροφίες μαθητριών.

Το 1831 ιδρύεται ανώτερο σχολείο θηλέων στο Ναύπλιο από την Γαλλίδα C. Volmerange, σταλμένη από το Φιλελληνικό Κομιτάτο των Παρισίων. Και στο σχολείο αυτό εκπαιδεύονται δασκάλες από το 1834.

Το σχολείο της Volmerange, μεταφέρθηκε στις αρχές του 1835

στην Αθήνα, αφού έγινε πρωτεύουσα.

Το 1831 λοιπόν είναι μια πολύ σημαντική χρονιά για την μέση γυναικεία εκπαίδευση στη χώρα μας μια που τότε ιδρύονται τρία ανώτερα σχολεία για κοπέλες.

Και τα τρία σχολεία ιδρύονται από ξένους με σκοπό την μόρφωση των κοριτσιών και την προετοιμασία μαθητριών για το επάγγελμα της δασκάλας.

Από τα έγγραφα της εποχής αυτής φαίνεται ότι το διάταγμα με το οποίο η κυβέρνηση τοποθετεί υπότροφες μαθήτριες στο σχολείο της Volmerange, έχει ημερομηνία 12/24 Ιουνίου 1834 προηγείται χρονικά ένα μήνα σχεδόν από την δημοσίευση του νόμου που οργανώνει την Δημοτική Εκπαίδευση και το διδασκαλείο. Το γεγονός αυτό δείχνει πως η κυβέρνηση είχε προαποφασίσει λαμβάνοντας υπ' όψη τα ήθη που επικρατούσαν την εποχή αυτή, ότι στο κρατικό διδασκαλείο θα φοιτούσαν μόνο αγόρια. Με το διάταγμα της 31ης Δεκεμβρίου (12 Ιανουαρίου) περί «διοργανισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων» φαίνεται καθαρά πως αυτά προορίζονται μόνο για αγόρια.

Στα σχετικά άρθρα δεν γίνεται καμμία αναφορά, ούτε καν πρόβλεψη για μαθήτριες. Μόνο απαιτούνται αναφέρονται. Έτσι τις εκπαιδευτικές ανάγκες, μερίδας κοριτσιών που ζητούσαν μια ανώτερη μόρφωση, κάλυψαν από τα πρώτα χρόνια τα σχολεία που ίδρυσαν ξένοι και στη συνέχεια τα ιδιωτικά σχολεία.

Η νομοθετική ρύθμιση του 1836 δείχνει καθαρά ότι η κυβέρνηση θεωρεί την Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών ιδιωτική υπόθεση, με αποτέλεσμα να μείνει η ανώτερη εκπαίδευση των Ελληνίδων για

ένα περίπου αιώνα ιδιωτική.

Σύμφωνα με το «Πολιτικό Σύστημα της Ελλάδος» που ψηφίστηκε από την Γ' εθνοσυνέλευση της Τροιζίνας την 1η Μαΐου 1827 κατοχυρώνεται για πρώτη φορά, το δικαίωμα των Ελλήνων να ιδρύουν σχολεία, και παρέχεται σε αυτούς η δυνατότητα να «εκλέγωσι διδασκάλους δια την εκπαίδευσίν των».

Η εκπαίδευση της δασκάλας είναι τα πρώτα χρόνια εντελώς στοιχειώδης. Οι ενδιαφερόμενες έδιναν εξετάσεις σε ειδική επιτροπή στο δημόσιο Διδασκαλείο από όπου έπαιρναν πτυχίο δασκάλας Α, Β, ή Γ βαθμού. Επειδή όμως την εποχή αυτή δεν υπήρχαν πολλές μορφωμένες κοπέλες, συχνά έπαιρναν πτυχίο δασκάλας μικρά κορίτσια, που δεν είχαν ξεπεράσει την παιδική ηλικία. Το γεγονός αυτό ανάγκασε το Υπουργείο να καθορίσει με διάταγμα της 10/22 Ιουλίου 1835 ότι αποφασίστηκε «να διορισθεί ο ελάχιστος όρος της απαιτούμενης ηλικίας δια το επάγγελμα των διδασκαλισσών εις 15 έτη».

Αυτή ήταν η κατάσταση της γυναικείας εκπαίδευσης στα 1836, χρονιά που ιδρύθηκε η Φιλεκπαιδευτική Εταιρία για την οποία θα αναφερθούμε στο επόμενο μέρος μια που θα πρωταγωνιστήσει στον τομέα αυτό ολόκληρο τον 19ο αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Σιδηρούλα Ζώγου - Καραστεργίου: Η Μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893) Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Ελένη Φουρνάρη: Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών - Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910) Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας. Γεν. Γραμμ. Νέας Γενιάς.

ΤΟΤΙ ΚΙ ΤΩΡΑ

Παλνά πιχνίντγια απού χαρτί στη Νιάουστα

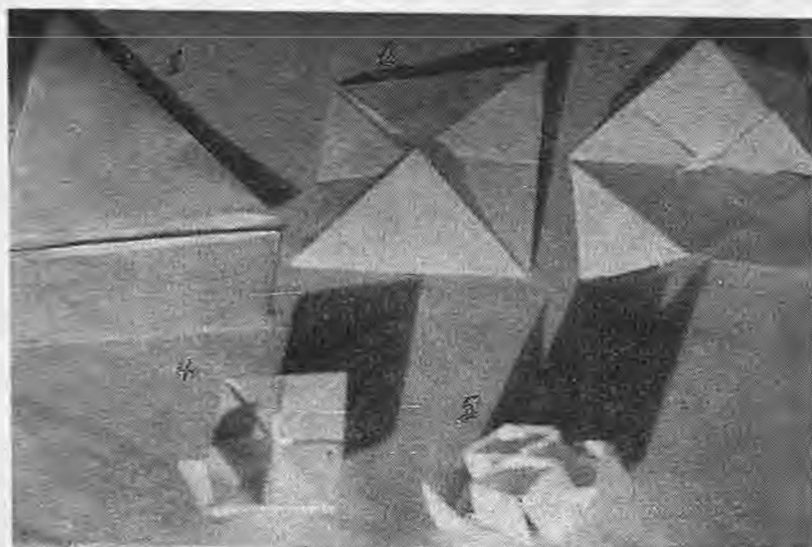
Τότι ήταν όλα ιφτινά γιατί οι κόσμοι έφκιαναν οικουνουμία. Πιχνίντγια εφκιανάμι ντίπ μπαντγιαθά.

1. Ψάθεις σι διάφουρι πλέξεις εφτιανάμι σι ακόλες (γλασιέ) μαύρες, μι κουλούρις (σερπαντίνες) απού πουλλά χρώματα (φουτουγ. 1). Η μαύρη ακόλα κόφτουν

Του Νίκου Σπάρτη

ταν σι λουρίδες μι λιπίδα σι φάρδους όσον κι σι κουλούρις. Εφκιάνεις πρώτα του σκέδιου σι ακόλα αριθμητικής μι κουτάκια κι ύστερνα ιφάρμουζεις του σκέδιου.

2. Αλυσσίδες γιρλάντες κι άλλα σκέδια γένονταν μι κουλούρες της αποκριάς. Πλέγονταν ντγιο χρώματα κι γένονταν αλυσσίδα ή γιρλάντα. Μούγκι μι κουλούρις γένονταν διάφορις πλέ-

Φουτουγραφία 2. Ένα πισράγκουνου χαρτί (1) διπλώνητι μία (2), ντγιο (3), κι τρείς βουλές (4) για να γένει βαπόρι μί φουγκάρα (5)

ξεις σα λουλούντγια μι μύτις δέσμη.

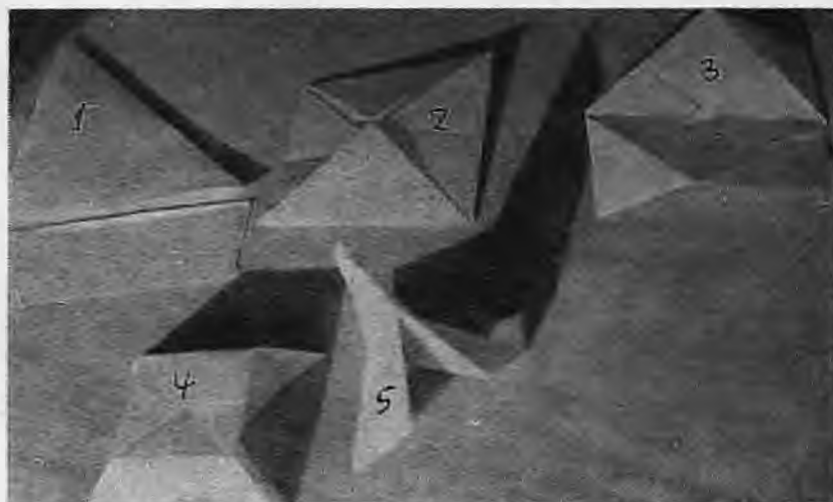
κι άλλα τέτοια. Ισιάζεις την κουλούρα στο μακρί 25 - 35 πόντους, αφήνεις στην άκρα ένα κουματσισούλι λυγισμένου κι τα βάνεις σι ένα πουτήρι κι μι διάφουρα χρώματα γένηται ανθου-

3. Πέτεινους θάρκα μη πανιά, ή φουγάρα κι τραπέζι, γένητι (φουτουγρ. 2) απού ένα τισσιράγκουνου κουματσισούλι χαρτί (1). Για πλοίου μι φουγάρα του χαρτί διπλώνητι ξανά κι ξανά (φουτουγρ. 2), τρείς βουλές (2,3,4). Στου τέλους διπλώνουντι τα φουγάρα (4) κι γένητι του πλοίου μι τα φουγάρα (5). Για τουν πέτεινου (φουτουγρ. 3 και 4) του τισσιράγκουνου του χαρτί διπλώνητι όπους στη φωτογραφία 2, (1,2,3,4), στου 4 γένητι τραπέζι κι ύσταρνα (5), πέτεινους, όπους στη φουτουγρ. 3 κι 4. Όταν του χαρτί (φουτουγρ. 2) αριθμ. 4 του τραπέζι του ανοίξουμι μι τις ντγιο τις απέναντι τις άκρες κι του διπλώσουμι γένητι θάρκα μι πανιά.

4. Παντέρα (χαρταετός) γένητι μι τρία καλάμνια λιπτά όπους του μουλύθι, ουλίγου χουντρότη-

Φουτουγραφία 1. Ψάθεις σι μαύρου πλιγμένις μι κουλούρις (σερπαντίνες)

Φουτουγραφία 3. Του τισιράγκουνου του χαρτί (1) διπλώνητι τρεις βουλές (2,3,4) για να γένει τραπέζι (4) κι ύστερνας πέτεινους (5)

ρα σκισμένα στη μέση. Τα καλάμνια τα πηρνάμι απ' τον καλαμπουτό απ' του μιτάξι. Τρία απ' τα σκισμένα τα καλάμνια πούχαν μάκρους 40-50 πόντους δένονται στη μέση μι ράμμα για να γένει ου σκιλιτός μι έξι γονίες. Για τρα νύτηρεις παντέρεις έθαναν άσκιστα καλάμια. Οι άκρες απ' τα καλάμνια δένονται μοι ράμμα, η μινιά μι την άλλη, τρουγιούρου γιούρου απ' του εξάγωνου. Ου σκιλητός αυτός ακουμπάει απάνου σι ακόλεις απού συσκιθασία, απού ντιγιά ή ένα χρώμα. Κόφτουταν τρουγιούρου μι ψαλίδι ουλίγου τρανύτηρεις απού του σκιλιτό. Οι άκρες τους γυρνούν κι ακουλνούν μι προυζίμι χυλουτό η μινιά μι την άλλη κλείνοντας μέσα του ράμμα. Η ακόλα αυτή γένουνταν μι αλεύρι κι νιρό σι ένα σιάλι. Στην ουπίσου μιριά ακουλνούντι κουιμάτια στου καλάμι για να μη φουσκώνει κι κόφτητι του χαρτί. Τα ακουλήματα γένοντι κι μι γκόμμα ή κι τσιρίσσι.

Μιτά κουλουριάζητι μινιά ακόλα κι κόφτητι ξυλουριντιγιά που δένουντι στην άκρη τους ντιγιά τρία μαζί, για να γένει η νουρά που δένονταν στην άλλη την άκρα

για τη μπάλα. Τώρα κανκανέν πιδί δε φκιάνει παντέρα, τις πέρνουν έτοιμες την Καθαρή δηυτέρα

5. Ψαλλίθρα (φουτουργ 5) γίνονταν μι μινιά ακόλλα διπλή απ' τη μέση απ' του τετράδιου, που διπλώνονταν καλαρτζινά (διαγωνίως) τρεις βουλές κι στις ντιγυ τις μισκιές τις άκρες αξανάς κ στη διπλή την τσάκιση γένονταν απού μινιά τρύπα για τα ζύγια. Αυτά έπριπειν νάνει ίσια μη τ μύτη της ψαλλίθρας. Η νουρά απού μινιά λουρίδα ακόλας, μακρι πινριούνταν απού μινιά τρύπη στην ουπίσου μιριά κι δένονταν

6. Περιστέρι (αεροπλανάκι) γίνονταν μι τισσιράγκουνου χαρτί (φουτουργ. 6) που διπλώνονταν

Φουτ. 4 Πέτεινους γένητι απού δηλώματο στη φουτουγ. 3

ταν λουζά (2). Μι τις ντιγιά τις άκρες γένονταν οι μύτες (3). Νουρά γένουνταν του χαρτί που στρινοούσειν (4).

7. Βέλους γένητι μι ένα στινό μακρου χαρτί. κουλουριασμένον

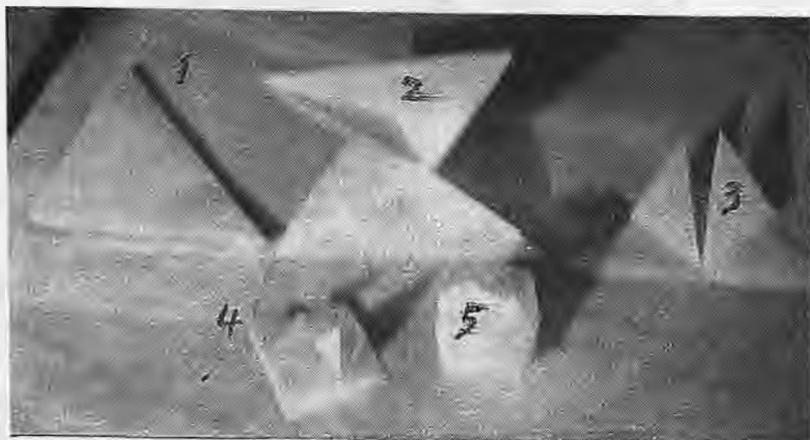
Φουτουγραφία 5. Ψαλλίθρα

σαν στινή σακκούλα κι πλιατσκουμένου καλά. Του βαστάς μη τη μύτη συμπροστά κι μι τα τέσσιρα τα δάχτυλα απ' τα ντγιό τα χέργια (δείκτες και αντίχειρες) τ' απιτάχνεις σι απέρα.

8. Τόπι (μπαλίτσα) φκιάνεις πάλι μι τισσιράγκουνου χαρτί φουτουγρ. 7 (1) που διπλώνεις λευζά (2) όπους για του περιστέρι. Οι τέσσιρις άκρεις ξαναδιπλώνοντι (3). Αυτές αντί να διπλουθεύν λευζά, όπως για του περιστέρι διπλώνοντι ίσια (4). Οι μύτις σιβαίνουσιν στα αφκιά που γένευντι και ισιάζοντι καλά. Ύσταρνας φυσάς κι φουσκώνι του τόπι.

9. Καπέλου για τουν ήλιου. έβαναν οι συσκιθάστριες στα κτήματα. Ένα χασαπόχαρτου κόφτουταν τισσιράγκουνου κι διπλώνουνταν στα τέσσιρα, όπους φκιάνουμε θάρκα. Οι τρείς οι άκρες σκαλώνουνταν μι ένα μικρό τσάκνου κι γένονταν του καπέλου.

10. Η θάρκα (φουτουγρ. 8) γένητι μι τισσιράγκουνου χαρτί που διπλώνητι ντγιό βουλές στα τέσσιρα. Οι τρείς άκρεις πάνουν στη μνία τη μιριά κι η 4η στην άλλη. Ανοίγεις του καπέλου που σκηματίστηκεν κι τραβάς τη μνία κι τις

Φουτουγραφία 7. Πως γένητι του τόπι

τρείς τις άκρες κι γένητι η θάρκα.

11. Μπάκακαν μι χαρτί για να φκιάσεις (φουτουγρ. 9) κόφτης πάλι τισσιράγκουνου χαρτί που διπλώνητι τέσσιρις βουλές (2), ξαναδιπλώνητι άλλις ουχτώ βουλές (3), αναπουδουγυρνάει (4), διπλώνητι (5). Οι τέσσιρις διπλουμένες άκρες ξαναδιπλώνουντι σα μέσα (6,7) αμά τσακίζοντι ντγιό ανάπουδα κι γένοντι τα τέσσιρα τα πουδάρια απού του μπάκακα (8). Τα μπρουστινά σπάζουν ουλίγου αμπρουστά σια όξου του ίδιου κι τα πιστινά. Ότον του ακουμπάς στη μέση απηδάει.

12. Χαρτί για τ' αναγκαίου έ-

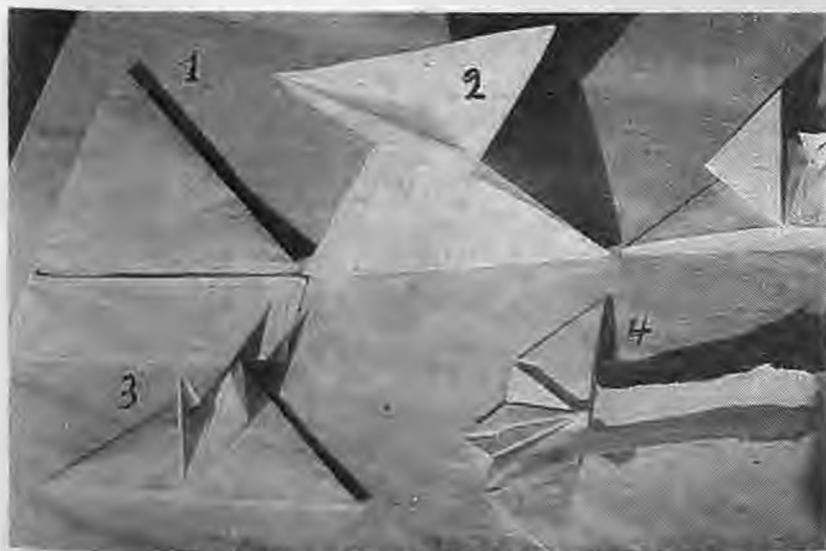
κοφταν εικίν τα χρόνια μικρά κομμάτια (0,15X0,30 μ.), απού παληά τιτράδια κι ιφιμιρίδεις. Τα σκάλωναν σι ένα σύρμα γιρόπου κρέμουνταν σι ένα καρφί στη χρεία. Απού κει έκουφτεις ένα χαρτί κι σφουγκίζουσιν κι ύστιρνα του πουλημούσες στ' αγώγι που πιρνούσιν απού κάτω. Που να θρείς χαρτί υγείας τότι; Τώρα υπάρχουν λουγιόν ντιλουγιόν τέτχια χαρτχιά.

13. Τσιγάρρις σαν είμασταν πιντγια, εφκιανάμι μι χαρτί ιφημιρίδας κι μουστάκια απού ρόκες, γυρινε για καπνόν ή τριμένα στιγνά πλατανόφυλλα. Τις τραβούσαμι κρυμμένοι μέσα στα καλαμπούκια απ' τα μπαξέντγια ή φιλά σι καμμιά κιδουνιά.

14. Φανάργια γένουνταν μι συρμάτινουν σκιλιτόν αντιμένουν μι ακόλα κι ένα κιρί να φέγγει τη νύχτα.

15. Καπάκια απού κουτιά απ' τις τσιγάρρες τα μάζοναν τα πιντγια κι έπιζαν μι τις πάχες, σι φίτσιουν (πάνω σε μικρή πέτρα) ή στ' αλώνι, μι κιρνάρι όπους για τα σέγκια.

16. Γιρλάντες σι χουρούς έφκιαναν μι ακόλες κουμένες σι λουρίδες, διάφουρα σκήματα που τις ακουλούσαν σαν αλυσίδες ή τις πιρνούσαν σι σπάγγους κι τις κριμνούσαν απ' τη μνία τη μιριά

Φουτουγραφία 8. Πως γένητι του περιστέρι

στην άλλη.

17. Πύλεις για ντουλάπια κι αράφεις απ' του μαγειργιό κι τις πιατοθήκες. Έκουφταν απού ακόλες συσκιθασίας σι φάρδους 35 - 40 πόντους. Τις δίπλωναν στου κουντό σι 10 - 15 πόντους κι σι όλες μαζί έφκιαναν μύτες κι

για φως. Μιρικοί απανουθιό έφκιαναν κι άστρου. Αλλοινοί έφκιαναν θάρκα τρανή φουτισμένη μι κιρί που τη βαστούσαν νγιό νομμάτοι.

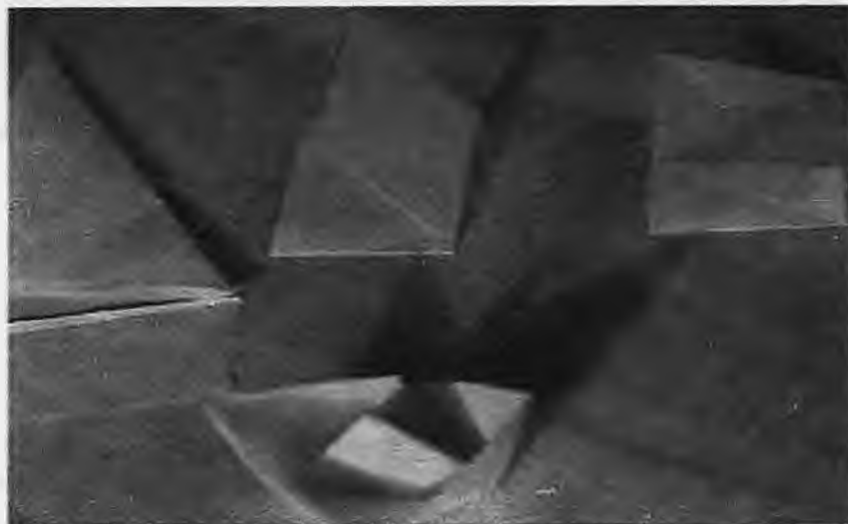
19. Σακκούλες χάρτινις απού ούτι κι αν, μικρές ή τρανές τις φούσκωναν απ' του άνοιγμα μι φύ-

21. Λουλούδι γένητι μι του λοδόχαρτου απού τσιγάρα. Κουλούριάζεις σι κουλούρα 3 - 4 χιλιοστά διάμετρου, πλιατσκώνητι κι σκίζιτι ίσια μι τη μέση, στη μέση. Ύσταιρνα βγάξεις τις νγιό τις άκρες απ' τη μέση σα φυσήρό κι γένητι του λουλούδι.

22. Ανθρουπάκι μι χαρτόνι, καραγκιόζης κόφτουταν στου σκήμα, κι στη μέση τρυπιούνταν νγιό τρύπες νγιό πόντους η μνιό απούτην άλλη. Απ' τις τρύπες πιρνούσαν νγιό σπάγγοι, που δένονταν σφικτά σι νγιό πηχάκια 25 - 30 πόντους μάκρους. Απού ατά τα πηχάκια οι κάτω άκρες καρφώνονταν ή δένονταν σι ένα σανιδάκι 6 - 8 πόντους φάρδους κι πάχους 1 - 2 πόντους. Ο απάνου οι άκρες οι διμένες μι του σπάγγου λιγούσαν σιαμέσες μι του χέρι κι του ανθρουπάκι του καραγκιόζης έφκιαναν κουλούρι τούμπις.

23. Καραγκιόζην, Χατζηαθάτην Μπαρμπαγιώργου κι τέτοια έφκιαναν οι τρανύτεροι κι μάζουναν απ' τα μικρότηρα τα πινγιό μινιά νγιό δικάρις, σι καμινιά αυλή, σκουντίντγια τη νύχτα κι έπιζαν τάχα καραγκιόζην.

✱ συνέχεια στην σελίδα 100

Φουτουγραφία 8 Πως γένητι η βάρκα

άλλα σκέδια μι ψαλίδι κουμένα. Σκιδιάζαν πρώτα μι μουλίβι ύστερνις τις έκουφταν (μαργαρίτες μαϊαντρουν κι άλλα σκέδια). Τ' σκολνούσαν μι προυζίμι απ' την άκουφτη τη μιριά στις αράφεις. Τότι δεν είχειν πλαστικά. Τώρα καταργήθηκαν αυτά οι πιατοθήκες είναι ντουλάπια κλειστά.

18. Αστέρας για τα Χριστού γένονταν σαν κουτί μι καθρόνια καρφουμένα στους τέσσιρις τους κιουσέδες, απάνουθειό σι σανιδένια βάση 50 X 80 πόντους. Στη μέση απ' αυτήν τη βάση απού κάτω καρφώνονταν ένα γιρό καθρόνι για να βαστιέτι ο αστέρας. Στις τρείς τις πλαϊνές κι στην απάνου την πλευρά ακουλιούνταν μι μπρουζίμι ακόλες λιπτές. Η αμπρουστινή πλιωρά ήταν ανοιχτή για να φαίνονται τα σκαλιστά απού τη γέννηση. Στα σανιδία αμπρουστά ακολνούσαν ένα χουντρό κουντό σπαρματσέτου.

σημα κι τις έσκαζαν μι χτύπημα για να θάξουν.

20. Πέτεινους ή πουλιά ή πουτήρι γένητι μι του χρυσό απού μπάκετου απού τσιγάρα, άμα του κουλουριάσεις στου ένα του δάκτυλου κι του τσακίσεις θέλει άμα ουλίγου μαστουρική.

Φουτουγραφία 9. Πως γένητι ου μπόκακας.

Γαλατόπιτα νηστίσιμη!

— Τί δα φάμι άν-
τρα; ρουτάει ταχί-
ταχί η Λέγκου τούν
Αργύρη.

— Φκιάσι καμμιά
πίτα γιατί την αρα-
θύμησα. Γαλατόπι-
τα μί τρώγιτι.

Φεύγει στού μπα-

ξέ αυτός κί ασπου-

χιρνιέτι μί την πίτα η γυναίκα. Κουσκινίζει, ζυ-
μώνει, έρχιτι η ώρα για του σύθρασμα κί τότε α-
δουκιέτι που δεν έχει νέ γάλα, νέ αυγά... Κί δεν
είχιν κάν κανέναν να στείλει να την ψουνίσουν.
Βγαίνει στην πόρτα να στείλει κána παίντυγιου,
ψυχή δεν απατάζει. Όλα στου σκουλειό θρίσκουν-
ταν. Μί του να καρπράει πάλι αχίρησιν ' αποουλ-
νάει του προζύμι κί σκιάχτηκιν να μήν την ακου-
λήσει κί δε δ' αμπουρεί να του πλάση.

— Τί σικλιτίζουμε; συλλουγιέτι. Άς γένει δί-
χους γάλα η γαλατόπιτα. Δα τρίψου λίγου τυρί
κί δ' αρμιριστούμι κι' όλαν, να σαρκώσουμι.

Βάνει στούν ντέντζιρι λίγου νιρό θραστό, λιώ-
νει κί έναν κόμπου αλεύρι κί παλαγίζει τυρί. Μπιρ-
κιάτ θρέθηκιν ένα κουμματσιούλι. Έμ κακό μάτι
την αβάσκανιν; Δεν πρόφτασιν να του ακουμπήσει
στού τραπέζι, χράτς ρίχνητι η γάτα κί του αρπά-
ζει. Τώρα τί γένητι;

Πάλι θρήκιν του κουλάι η Λέγκου. Δα ρίξου
σί λέει πλειότιρου άλας κι' δ' αρμυρίσει.

Πλάθει όπου- όπου τα φύλλα που ακουλνού-
σαν, ρίχνει κί του σύθρασμα μέσα κί φουρνίζει του
σινί. Την ώρα που ξιφούρνιζιν να κι' ού άντρας
απ' του μπαξέ.

— Στρώσι να φάμι γιατί δε σι γλέπου απού πεί-
να.

Παίρνει να κόψει ού άνθρουπους, πού να κό-
ψει. Η πίτα τούθλου. Όλη είχαν γένει ένα. Δεν ξι-
χώριζιν φύλλου.

— Τί γαλατόπιτα κιουλτσιές είναι αυτή, Λέγκου;

— Έμ Σαρακουστί έχουμι Αργύρη κι' είπα να
τη φκιάσου νηστίσιμη!

Η ΝΑΝΑ Η ΜΑΡΙΓΙΑ

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΜΙΤΟ ΤΗΣ ΑΡΙΑΔΝΗΣ

Με αυτόν τον πολύ χαρακτηριστικό τίτλο που παραπέμπει στο μυστήριο του λαβύρινθου, έγινε στη χώρα μας το Α' ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΥΤΙΣΜΟ.

Το συνέδριο οργανώθηκε από την Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων από τις 13 έως 15 Ιανουαρίου 1995 στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στο συνέδριο πήραν μέρος και μίλησαν διακεκριμένοι επιστήμονες από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Κάποιοι από αυτούς ήταν γονείς παιδιών με αυτισμό. Οι εισηγήσεις τους δεν ήταν μόνο θεωρητικές, αλλά είχαν τον πόνο, την αγωνία και τον αγώνα που μόνο οι γονείς μπορούν να νοιώσουν. Γιατί αυτοί είναι τα άτομα που αντιμετωπίζουν και θα αντιμετωπίζουν τις πολλαπλές δυσκολίες του αυτισμού σ' όλη τους τη ζωή.

Στόχος αυτού του άρθρου είναι η παρουσίαση των πιο σημαντικών αποσπασμάτων και πορισμάτων του συνεδρίου για τον αυτισμό.

Αυτό που όλοι οι ομιλητές υποστήριξαν και συμφώνησαν είναι ότι ο αυτισμός ΔΕΝ είναι!

- Σχιζοφρένεια
- Νοητική καθυστέρηση ή
- Κάποια ψυχογενής πάθηση.

Επισημάνθηκε ακόμα πως οι αιτίες που προκαλούν τον αυτισμό

δεν έχουν μέχρι σήμερα εντοπιστεί από την επιστήμη. Δεν γνωρίζουμε από που προέρχεται ο αυτισμός και ίσως περάσουν χρόνια ακόμη χωρίς να εντοπιστούν οι αιτίες. Έτσι αυτό που προηγεί-

Επιμέλεια:

**Αναγνώστου Ειρήνη
Ηλιάδης Στέφανος
Μαζαράκη Στέλλα**

ται τώρα είναι να οργανώσουμε και να δημιουργήσουμε εκπαιδευτικές και κοινωνικές παροχές γι' αυτά τα παιδιά/άτομα. Παράλληλα η επιστήμη θα συνεχίσει μέσα από έρευνες να εντοπίσει τις αιτίες που ευθύνονται για το σύνδρομο του αυτισμού.

Ας δούμε όμως τί είναι αυτή η μυστήρια πάθηση που την ονόμασαν αυτισμό.

Ο αυτισμός είναι μια πάθηση που αναγνωρίστηκε μόνο τα τελευταία 40 χρόνια σαν σύνδρομο. Ο Αμερικανός Ψυχίατρος Leo Kanner περιέγραψε πρώτος τα συμπτώματα και το ονόμασε αυτισμό. Τα τελευταία 15 χρόνια οι επιστήμονες έχουν δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον αυτισμό και έχουν γίνει αρκετές έρευνες στον τομέα αυτόν. Ακόμα οι γνώσεις όμως, και κυρίως στη χώρα μας, είναι περιορισμένες και χρειάζεται να μάθουμε πολλά ακόμα. Οι μέχρι τώρα έρευνες έχουν δεί-

ξει ότι ο αυτισμός παρουσιάζεται συνήθως στα αγόρια και οι στατιστικές υποστηρίζουν ότι 15 με 20 άτομα στα 10.000 θα παρουσιάσουν συμπτώματα ή χαρακτηριστικά αυτισμού (NAS, 1994). Οι επιστήμονες που ασχολούνται με αυτό το θέμα υποστηρίζουν και συμφωνούν πως ο αυτισμός παρουσιάζει κάποιες συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Αγγλικής Εταιρείας Αυτισμού (NAS) που ιδρύθηκε και διατηρείται από γονείς, οι κύριες ιδιαιτερότητες είναι:

- Το παιδί με αυτισμό,
- Δυσκολεύεται στις κοινωνικές σχέσεις
- Δυσκολεύεται στην επικοινωνία μέσω της ομιλίας
- Δυσκολεύεται στην ανάπτυξη του παιχνιδιού και της φαντασίας
- Αποφεύγει την αλλαγή στην ρουτίνα
- Αναλύοντας τις ιδιαιτερότητες αυτές, ο αυτισμός χαρακτηρίζεται από τις ακόλουθες συμπεριφορές:
- Δεν έχει επαφή με το βλέμμα.
- Γενικά οι γονείς αισθάνονται ότι δεν έχουν επαφή με το παιδί.
- Δεν τους γελάει
- Δεν απλώνει τα χέρια για αγκαλιά
- Δεν μπορούν να το παρηγορήσουν όταν κλαίει, δεν ξέρουν γιατί κλαίει
- Δεν ανταποκρίνεται σε κανένα

κάλεσμα, δείχνει αδιαφορία σαν να μην είναι μαζί τους, φαίνεται απομονωμένο

— δεν συγκινείται. Το πρόσωπό του μένει ανέκφραστο. Δείχνει τις ανάγκες του χρησιμοποιώντας και δείχνοντας με το χέρι του μεγάλου

— έχει συμμετοχή μόνο όταν βοηθηθεί από άλλο άτομο, δεν παίζει με άλλα παιδιά

— έχει μονόπλευρη σχέση, παίζει με τα ίδια του τα χέρια

— Μερικά παιδιά μπορούν να κάνουν κάποια πράγματα πολύ καλά, άλλα τίποτα

— Κάνουν στερεότυπες κινήσεις π.χ. «φτερουγίζουν» ή χτυπούν τα χέρια τους, κουνιούνται ρυθμικά με όλο τους το σώμα. Μ' αυτές τις κινήσεις απομακρύνονται, χάνονται στον δικό τους κόσμο και μπορούν να συνεχίσουν γι' αρκετή ώρα έτσι

— Ευχαριστιέται με:

— κυλιόμενα αντικείμενα

— παιχνίδια που κάνουν θόρυβο

— μουσικά όργανα

— Έχει υπερβολικό φόβο. Πιθανόν να μη φοβάται επικίνδυνα πράγματα ή κάτι που φοβίζει ένα άλλο παιδί, αλλά μπορεί να πανικοβληθεί από έναν αριθμό (π.χ. το 5) ή από ένα χρώμα (π.χ. το πράσινο)

— Περίπου το 50% αυτών των παιδιών/ατόμων δε μιλάνε. Συνήθως το παιδί αργεί να μιλήσει

— Η ομιλία του παρουσιάζει ιδιαιτερότητες όπως ηχολαλία, μπερδεύει το «εγώ» με το «εσύ» παρουσιάζει την παπαγαλική μίμηση και άλλες διαταραχές στη χρήση του λόγου.

ΔΙΑΓΝΩΣΗ

Λόγω των πολλαπλών δυσκολιών που παρουσιάζουν τα παιδιά με αυτισμό, η διάγνωση απαιτεί πολλές γνώσεις από τον εξεταστή. Τα υπάρχοντα tests και οι

κλίμακες ανάπτυξης δεν αρκούν. Μια διάγνωση του αυτισμού απαιτεί και ένα πλήρες ιστορικό της ανάπτυξης του παιδιού, της συμπεριφοράς και της καθημερινής του ρουτίνας. Έγκαιρη και σαφής διάγνωση είναι απαραίτητη για τη σωστή αντιμετώπιση (Wing 1987, Rutter 1987).

Ο αυτισμός είναι ένα σύνδρομο και όπως όλα τα σύνδρομα τα συμπτώματα και τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν τα παιδιά είναι πολλά. Ένα παιδί με αυτισμό μπορεί να παρουσιάζει όλα τα κύρια συμπτώματα ή κάποιο από τα συμπτώματα. Και τα δυο όμως ανήκουν στο σύνδρομο του αυτισμού. Η διάγνωση γίνεται κυρίως στον 36ο μήνα της ζωής του παιδιού (περίπου 3 χρόνων).

Διάγνωση σε μεγάλη ηλικία κλιμακώνει τις δυσκολίες για έγκαιρη αντιμετώπιση (Baron-Cohen 1988).

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στο συνέδριο υποστηρίχτηκε ότι η πιο κατάλληλη εκπαίδευση για τα παιδιά με αυτισμό είναι μια αλοκληρωμένη αγωγή (εκπαίδευση, θεραπευτική αγωγή) σ' ένα διαμορφωμένο χώρο ειδικά για τις ανάγκες αυτών των παιδιών. Οι εμπειρίες τόσο στο εξωτερικό, όσο και στην Ελλάδα έχουν αποδείξει πως η ομαδοποίηση αυτών των παιδιών με άλλες κατηγορίες παιδιών με ειδικές ανάγκες δεν έχουν θετικά αποτελέσματα. Παρόλο που η κοινωνική (social) και συνυπαρξιακή (physical) ενσωμάτωση είναι ο στόχος για όλα τα άτομα με ειδικές ανάγκες, η εκπαίδευση αυτής της κατηγορίας, ατόμων λόγω ιδιαιτερότητας του προβλήματος, πρέπει να γίνεται σε ξεχωριστούς χώρους. Ο κύριος λόγος γι' αυτόν τον διαχωρισμό είναι γιατί ένα παιδί με αυτισμό παρουσιάζει

πολλαπλές ικανότητες και σγχρόνως πολλαπλές δυσκολίες και ανάγκες. Για να κατανοήσουμε τις ιδιαιτερότητες αυτών των παιδιών πρέπει ν' αποκτήσουμε μια πολύ στενή, καθημερινή και συνεχόμενη σχέση μαζί τους. Όλα γίνονται με τους δικούς τους ρυθμούς και νοοτροπίες. Μόνο έτσι μπορούμε να αγγίσουμε την απομονωμένη ψυχή τους. Η εκπαίδευση, η μάθηση, ακολουθεί μετά από αυτό το άγγιγμα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ — ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Όπως σε όλα τα συνέδρια στο τέλος αποφασίστηκαν τα επόμενα θέματα που πρέπει να κάνει η χώρα μας στον τομέα του αυτισμού. Θέματα που στηρίζονται στην εμπειρία των ξένων συνεδρίων, από μακροχρόνια προγράμματα στη χώρα τους που είχαν θετικά αποτελέσματα - παραδείγματα για μίμηση - ή αρνητικά - παραδείγματα για αποφυγή.

— Την ίδρυση και δημιουργία Κέντρων Πληροφόρησης, διάγνωσης και υποστήριξης.

— Την ίδρυση τοπικών ενώσεων γονέων με την κατάλληλη υποστήριξη του κράτους και διαφόρων φορέων. Στο εξωτερικό ο τομέας του αυτισμού ήταν και συνεχίζει να είναι κύρια ευθύνη των γονέων.

— Πρόγραμμα εκπαίδευσης - επιμόρφωσης των εκπαιδευτών.

— Την δημιουργία σχολείων, κέντρων εκπαίδευσης, προστατευόμενων κέντρων κατοίκησης για το αύριο.

— Σύνδεση network για συνεργασία με τις χώρες της Ε.Ο.Κ.

— Ενημέρωση - επιμόρφωση των γιατρών, κυρίως παιδιάτρων, ψυχιάτρων, νευρολόγων, παθολόγων.

Σαν επίλογος. Παιδιά που ανή-
%. συνέχεια στην σελίδα 102

ΟΙ ΣΕΙΣΜΟΙ

● Γενικά

Σεισμός είναι μια κατάσταση σφοδρής και ταχύτατης δόνησης μεγάλων ή μικρών τμημάτων του φλοιού της γης, που προέρχεται από εσωτερικά αίτια.

Αν σ' ένα παγκόσμιο χάρτη σημειώσουμε τα επίκεντρα των σεισμών, οι οποίοι γίνονται σε διάφορες περιοχές της γης, βλέπουμε ότι σχηματίζονται διάφορες ζώνες, που ονομάζονται σεισμικές ζώνες. Στις θέσεις αυτές η λιθοσφαιρα είναι σπα-

Του Δημήτρη Ζεγκίνη μαθητή Γυμνασίου

σμένη σε πλάκες, οι οποίες ονομάζονται λιθοσφαιρικές πλάκες.

Οι λιθοσφαιρικές πλάκες μετακινούνται πολύ αργά από δυνάμεις, που δρουν στο εσωτερικό της γης και δημιουργούν τους τεκτονικούς σεισμούς. Άλλα είδη σεισμών είναι οι ηφαιστισιογενείς και οι εγκατακρημνισιογενείς και είναι συνήθως τοπικού χαρακτήρα.

● Ανίχνευση των σεισμών

Για να ανιχνευτεί ένας σεισμός, χρειάζονται κάποια όργανα, αυτά είναι οι σειсмоγράφοι, που είναι διάσπαρτοι σε διάφορες περιοχές για να ανιχνεύουν τους σεισμούς και να στέλνουν μήνυμα στους σεισμολογικούς σταθμούς.

Ο κεντρικός σεισμολογικός σταθμός του εργα-στηρίου γεωφυσικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στεγάζεται στις Σαράντα Εκκλησιές.

Η σημασία του σεισμικού φαινομένου εξαρτάται από το βάθος της εστίας του σεισμού. Οι σεισμικές δονήσεις έχουν ελάχιστη διάρκεια. Μετά τον κυρίως σεισμό, ακολουθούν οι μετασεισμοί με μικρότερη ένταση και διαρκούν για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Επειδή η ένταση των σεισμικών φαινομένων ποικίλλει, έχουν συνταχθεί κλίμακες, που επιτρέπουν την κατάταξή τους. Αυτές είναι η κλίμακα Ρίχτερ, η οποία έγινε από τον Τσάρλς Ρίχτερ το 1935 με βαθμούς 1 - 8 και η κλίμακα Μερκάλλι με βαθμούς 1 - 12.

Κάθε χρόνο στη γη συμβαίνουν 120.000 περίπου σεισμοί, που από αυτούς είναι οι:

100.000 γενικά αισθητοί	100 καστρεπτικοί
10.000 μέτρια ισχυροί	10 μεγάλοι
1.000 θλαστικοί	1 Παγκόσμιος

● Οι καταστρεπτικότεροι σεισμοί του 20ου αιώνα

Έτος	Τόπος	Νεκροί
1905	Κάνκρα (Ινδία)	15.000
1907	Τουρκεστάν	14.000
1908	Μεσσήνης και Καλαμδρία (Ιταλία)	80.000
1915	Αβετσάνο (Ιταλία)	30.000
1920	Κάνσου (Κίνα)	180.000
1923	Τόκο και Γιοκοχάμα (Ιαπωνία)	143.000
1932	Κάνσου (Κίνα)	70.000
1935	Κέττα (Ινδία)	60.000
1939	Ερζιντζάν (Τουρκία)	23.000
1960	Αγαδίρ (Μαρόκο)	10.000
1962	Ζώνη Τεχεράνης (Ιράν)	10.000
1968	Βόρειος Κίνα	10.000
1970	Περού	50.000

● Οι σεισμοί στην Ελλάδα

Για να γνωρίσουμε τη σεισμική επικινδυνότητα του Ελλαδικού χώρου, είναι απαραίτητο να εντοπίσουμε με ακρίβεια τις σεισμικές ζώνες.

Οι κυριότερες ζώνες του βορειοελλαδικού χώρου είναι οι εξής: Η ζώνη που διέρχεται από τη Βουλγαρία, αλλά επηρεάζει και το δικό μας χώρο. Η Σερβομακεδονική που φαίνεται ως η πιο επικίνδυνη. Μια άλλη ζώνη που επηρεάζει τις δυτικές ακτές της Αλβανίας και της Βορειοδυτικής Ελλάδας. Η ζώνη της Θεσσαλίας, η Βορείων Σποράδων - Λήμνου, η Αγίου Όρους - Σαμοθράκης, η Οχρίδας κ.λ.π.

Η πιο ενεργός ζώνη του Ελληνικού χώρου είναι αυτή των Ιονίων νησιών. Έχει υπολογιστεί ότι κάθε 10 χρόνια η ζώνη αυτή δίνει σεισμό πάνω από 6,5 ρίχτερ. Ο μεγαλύτερος σεισμός έγινε στην Κεφαλονιά το 1953 και ήταν 7,2 ρίχτερ. Η ζώνη της Κρήτης είναι ενεργός Το 365 μ.Χ. στη ζώνη αυτή σημειώθηκε σεισμός 7,8 ρίχτερ με μεγάλες καταστροφές. Η ζώνη της Ρόδου - Καρπάθου έχει δύο

ισχυρούς σεισμούς. Η ζώνη του Πατραϊκού - Κορινθιακού - Σαρωνικού, παρουσιάζει έντονη σεισμικότητα και είναι αυτή, που το 1981 έδωσε το σεισμό 6,7 ρίχτερ στις Αλκυονίδες. Η ζώνη της νότιας Πελοποννήσου θεωρείται αρκετά ενεργός και έχει δώσει καταστρεπτικούς σεισμούς, όπως της Καλαμάτας το 1986.

Η ζώνη των Κυκλάδων - Δωδεκανήσου έχει δώσει αρκετούς σεισμούς. Στις 9 Ιουλίου 1956 σημειώθηκε σεισμός 7,5 ρίχτερ και προκάλεσε μεγάλο θαλάσσιο κύμα στην Αμοργό (20 μέτρα) και στην Κρήτη (5 μέτρα). Η ζώνη του Ευβοϊκού - Μαλιακού κόλπου με το γνωστό ρήγμα της Αταλάντης, σύμφωνα με ιστορικά στοιχεία το 426 π.Χ. έδωσε σεισμό 7,1 ρίχτερ, που προκάλεσε μεγάλες καταστροφές και μεταβολή του Σπερχιού.

● Ιστορικοί σεισμοί της Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης

Στη σεισμολογία συνηθίζεται να ονομάζονται ιστορικοί οι σεισμοί, που έγιναν πριν από τις αρχές του εικοστού αιώνα, οπότε είχαμε τις πρώτες καταγραφές από σεισμικά όργανα.

Γύρω στον 6ο π.Χ. αιώνα οι Έλληνες φιλόσοφοι συνέλαβαν τη φυσική σημασία του φαινομένου και ανέπτυξαν τις διάφορες φυσιοκρατικές θεωρίες τους, με τις οποίες προσπαθούσαν να εξηγήσουν τα αίτια και τον τρόπο γένεσης των σεισμών.

Οι πληροφορίες που έχουμε για τους ιστορικούς σεισμούς της Μακεδονίας, αλλά και της υπόλοιπης Ελλάδας, προέρχονται από τα κείμενα ιστορικών συγγραφέων και από επίσημα έγγραφα του Βυζαντινού Κράτους. Για την περίοδο της τουρκοκρατίας στην ελληνική επικράτεια, οι πληροφορίες για σεισμούς είναι ελάχιστες και είναι καταχωρημένες στα αρχεία που διασώθηκαν. Το κενό καλύφθηκε από τις ενθυμήσεις των μοναχών του Αγίου Όρους, που συνήθιζαν να καταγράφουν στο περιθώριο των Ιερών βιβλίων, κρατώντας έτσι ένα είδος ημερολογίου των σημαντικότερων γεγονότων της εποχής τους.

Ο αρχαιότερος γνωστός σεισμός της Μακεδονίας αναφέρεται από τον Ηρόδοτο και συνέβη στην Ποτίδαια της Χαλκιδικής το 479 π.Χ. Ο ιστορικός μας πληροφορεί ότι η πλημμύρα που επακολούθησε και που δεν είχε προηγούμενο, κατέστρεψε τα πλοία των Περσών που είχαν αγκυροβολήσει εκεί. Μετά από 500 χρόνια (52 μ.Χ.) γίνεται πάλι αναφορά σε σεισμό της Μακεδονίας, από τον Απόστολο Παύλο, ο οποίος ήταν στη φυλακή μαζί με τον

Σίλα. Ο σεισμός αυτός κατέστρεψε τους Φιλίππους. Το 597 μ.Χ. έγινε μια σειρά σφοδρών σεισμών και από την πυρκαγιά που επακολούθησε κατεστράφηκαν οι Φίλιπποι και άλλαξε η ροή του ποταμού Στρυμόνα στην Αμφίπολη. Ο ίδιος σεισμός προκάλεσε θλάβες και στην Θεσσαλονίκη, που την ίδια νύκτα επολιορκείτο από τους Σλάβους.

Τον 6ο μ.Χ. αιώνα έγιναν τρεις σφοδροί σεισμοί στην Θεσσαλονίκη. Ο πρώτος ήταν δυνατός και η πόλη κουνιόταν σαν τη θάλασσα. Τα περισσότερα σπίτια πήγαιναν και έρχονταν σαν καράβια σε τρικυμία, μέρη των τειχών έπεσαν και οι πύλες άνοιξαν». Καταστράφηκαν πολλά κτίρια της Ρωμαϊκής αγοράς, η οποία έχασε τη μνημειακή της μορφή και έγινε από τότε ανοιχτός χώρος. Επίσης προκλήθηκαν ζημιές στην Ροτόντα και την αυλή του Γαλερίου.

Ο δεύτερος σεισμός έγινε όταν η Θεσσαλονίκη ήταν πολιορκημένη από τους βαρβάρους. Έπεσαν τα τείχη της πόλης και οι κάτοικοι δγήκαν από τα σπίτια τους και έτρεχαν στους δρόμους.

Ο τρίτος σεισμός ήταν μεγαλύτερος από τους προηγούμενους και μεγαλύτερης διάρκειας. Προκλήθηκε πυρκαγιά στον ναό του Αγίου Δημητρίου.

Ένας σεισμός το Φεβρουάριο του 896 κατέστρεψε τη Βέροια. Ένας άλλος που έγινε στη Θεσσαλονίκη στις 26 Φεβρουαρίου 1430, είχε προσεισμικές δονήσεις και προετοίμασε τους κατοίκους για τα ερχόμενα δεινά. Κατά το βυζαντινό ιστοριογράφο Ιωάννη Αναγνώστη, η πόλη επολιορκείτο από το Μουράτ, και ο σεισμός αυτός θεωρήθηκε κακό σημάδι.

Το 1677 σεισμός της Χαλκιδικής κατέστρεψε πολλά χωριά και μεταξύ αυτών και τα Βασιλικά Θεσσαλονίκης.

Στις 22 Ιουνίου 1759 ένας θίαιος σεισμός τάραξε τη Θεσσαλονίκη. Το σεισμό αυτό κατέγραψε ο τότε Γάλλος Πρόξενος. Σε πολλά σημεία η γη είχε υποστεί ρογμές από όπου έβγαιναν ανασθυμιάσεις. Το πρώτο τρίμηνο οι μετασεισμοί ήταν 20-22 την ημέρα. Σε επιστολή Γερμανού εμπόρου της εποχής με ημερομηνία 1.4.1761 αναφέρεται ότι το μεγαλύτερο μέρος της πόλης είχε μεταβληθεί σε σωρό ερειπίων με πλήθος θαμμένων ανθρώπων κάτω από αυτά.

Ο επόμενος σεισμός έγινε στις 14 Ιουνίου 1864 στη Θεσσαλονίκη και τότε πολλά πέτρινα σπίτια και άλλα κτίρια έπαθαν ρωγμές. Ο τελευταίος σεισμός του 19ου αιώνα έγινε στη Δράμα, στις 30

Μαρτίου 1867 και γκρέμισε τα περισσότερα κτίριά της.

Τον εικοστό αιώνα η σεισμικότητα της Μακεδονίας ήταν υψηλή με ισχυρούς σεισμούς που έπληξαν κυρίως τη Θεσσαλονίκη και τη Χερσόνησο του Αθω (1902, 1905, 1923, 1932, 1947 και 1978). Ο σεισμός της Θεσσαλονίκης Ιούνιος (1978) ήταν

6,5 ρίχτερ και προσέβαλε τη πόλη με μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες.

Οι τελευταίες δοκιμασίες της Μακεδονίας από τον Εγκέλαδο ήταν τον τελευταίο Μάιο, στις 4/5 με επίκεντρο την Αρναία και ένταση 6 Ρίχτερ και στις 13/5 με επίκεντρο τους νομούς Γρεβενών και Κοζάνης και ένταση 6,6 Ρίχτερ.

Η ΝΑΟΥΣΑ ΤΟΥ 1910

• συνέχεια από την σελίδα 88

Παπαναστασίου Κωνστ.

Πιζάρος Δημ.

Πριβαρτένος Αναστ.

Τσότης Πέτρος

Σισαμέλαιου εξαγωγείς

Νικολάου Ευάγγελος

Πλατσούκας Νικόλαος

Χατζή Νότας Δημήτριος

Χριστίδου Αδελφοί

Τραπεζίται

Κούλης Γ.

Λόγγος Ιωάν.

Τσαρουχοποιοί

(Όρα Υποδηματοποιοί)

Υδράμυλοι

Λόγγου - Κύρση - Τουρπάλη

Μπιλλή Αδελφοί

Μπιλλή Αναστ.

Τσιφλικίων καλλιεργηταί

Γιαμαλοί Αδελφοί

Κοκκίνου Αδελφοί

Λαπανίπζας Γεώργ.

Πλατσούκας Ν.

Πεχλιβάνου Αδελφοί

Χατζή Δημητρίου Αδελφοί

Υποδηματοποιεία

Αραμπατζής Στ.

Δανδάνης Γεώργ.

Δούτζης Εμμ.

Ζαχαρίας Α.

Κούλης Θεόδ.

Κραμμουδούσης Στέφ.

Μπιλιούρης Αδάμ

Πανὰ Αδελφοί

Σανταμόνας Ιω.

Σαράτσης Άγγ.

Υφαντήρια

(εργοστάσια υδροκίνητα μαλλίων, υφασμάτων και σαγισκίων)

Πεχλιβάνου και Λαναρά Αδελφοί

Χατζηλαζάρου και Σία

Φαρμακεία

Αρνης Φίλιπ.

Ελλ. φαρμακείον της φιλανθρωπικής Εταιρίας

Χρυσόχοι

Κόλιου Αδελφοί

Καραμπατζιάς Κ.

Ωρολογίων πωληταί και

διορθωταί

Κοκκίνου Θωμάς

Παπαγιάννης Αριστ.

ΤΟΤΙ ΚΙ ΤΩΡΑ

• συνέχεια από την σελίδα 94

24. Έχου δυο πουλάκια πούνι απάνου στα κλαδάκια πέταξιν του ένα πέταξιν κι τ' άλλου, ήρθειν του ένα ήρθειν κι τ' άλλου.

Απανουθού στα νύχια απ' τα νγιό τα πρώτα δάκτυλα (τους δείκτες), ακουλούσαν απού ένα χαρτάκι μι σάλι κι τα δείχνουν μούγκι αυτά (τα πουλάκια απάνου στα κλαδάκια). Έσταρνας δίπλουναν απού κάτου απ' την απαλάμη αυτά τα δάκτυλα κι έβγαζαν τ' άλλα νγιό τα μακριά τα μισκιά τα δάκτυλα που δεν είχαν χαρτάκια (πέταξιν του ένα,

πέταξιν κι τ' άλλου). Έσταρνας ξανάβγαζαν τα κρυμμένα δάκτυλα μι τα χαρτάκια (ήρθειν του ένα ήρθειν κι τ' άλλου).

25. Κουφιτί ρίχνουν σκάμι τις απουκρίες ου ένας στουν άλλου οι μικρότεροι, αμά όχι όπου παλιότιρα που ου δρόμους απού την πλατεία ίσιαμι τουν πιδικό σταθμό, γιόμουζειν ίσιαμι του γόνα κουφιτί.

26. Στριάκα-στρούκα έφκιανεις μι ένα χαρτί σινδόμακρου απού τιτράδιου που του τσάκιζεις στις τέσσιρις τις άκρεις. Τις κάτου τις βαστούσεις μι του χέρι κι τις

απάνου τις δίπλουνις τις νγιό μαζι σιαμέσα τις αφήνεις ουλίγου λάμπαις. Του τινάζεις μι δύναμι κι έφκιανεις στράκα-στρούκα.

Μι τ' αυτά τα πιχνίντγια έπιζαν τα πιντγιαί τότε, ντιπ γιαντιπ μπαντγιαθά κι χουρίς να πιχάνουν κι τόπουν στο σπίτι.

Τώρα τα σημερινά τα πιχνίντγια, απ' τα βρέφα ακόμα, είναι ακριβά κι πιχάνουν κι πουλίν τόπουν, έτσι που γιομιζούν νουνάδες. Οι μάνεις έναν γκιρμέν πιχνίντγια μαζώνουν κάθι μέρα στο σπίτι, όντας συγυρίζουν.

ΔΥΟ ΝΕΟΙ ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΟΙ ΚΛΩΝΟΙ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΜΗΛΙΑΣ Μ. 9: RAJAM 1 (LANCER) ΚΑΙ RAJAM 2 (CEPILAND)

Ανάμεσα στα υποκείμενα μηλιάς της σειράς East Malling, τα οποία είχαν επιλεγεί στον Σταθμό Ερευνών του East Malling, της Αγγλίας στις αρχές του αιώνα μας, ξεχωριστή θέση κατείχε ανέκαθεν το υποκείμενο με την ονομασία Ε.Μ. 9 ή Μ. 9.

Η αξία του έγκειται στο γεγονός ότι προκαλεί στα δέντρα νανισμό σε μεγάλο βαθμό και πολύ γρήγορη είσοδο στην καρποφορία. Τα πλεονεκτήματα αυτά δοθήσαν στην εντατικοποίηση της καλλιέργειας της μηλιάς με την εγκατάσταση σπαρώνων πυκνής φύτευσης, οι οποίοι δίνουν υψηλές αποδόσεις

Του Γιώργου Συργιαννίδη

μέσα σε πολύ συντομότερο χρονικό διάστημα και μειώνεται επίσης σε μεγάλο βαθμό το κόστος των καλλιεργητικών εργασιών λόγω των χαμηλών δέντρων.

Από την πείρα όμως που αποκτήθηκε με την πάροδο των ετών, διαπιστώθηκαν και ορισμένα σοβαρά μειονεκτήματά του, κυριότερα από τα οποία ήταν η έλλειψη ομοιογένειας λόγω ύπαρξης πολλών κλώνων και η μη καλή υγιεινή του κατάστασης, εξαιτίας της γενικευμένης προσβολής του από διαφόρους ιούς.

Τα παραπάνω μειονεκτήματα ώθησαν τους επιστήμονες ορισμένων χωρών στην έρευνα για την επιλογή νέων περισσότερο βελτιωμένων κλώνων μέσα από τους διαφόρους πληθυσμούς. Οι σχετικές έρευνες άρχισαν πριν από 25 περίπου χρόνια και είχαν σαν αποτέλεσμα την επιλογή 30 και πλέον νέων κλώνων, πιο γνωστοί από τους οποίους είναι ο αγγλικός Μ. 9 EMLA, ο Ολλανδικός Μ. 9 NAKB και δυο κλώνοι που επιλέχθηκαν στη Γαλλία με ονομασίες Rajam 1 (Lancer) και Rajam 2 (Cepiland).

Κατωτέρω γίνεται σχετική περιγραφή για τους δυο γαλλικούς κλώνους, επειδή διάφοροι πειραματισμοί που έγιναν στη Γαλλία και Αγγλία έδειξαν σαφή υπεροχή έναντι των Μ. 9 EMLA και Μ. 9 NAKB.

Τα πιο σημαντικά πλεονεκτήματα των παραπάνω δυο κλώνων έναντι του παλαιού Μ. 9 συνίστανται στο ότι είναι απαλλαγμένοι από ιούς (Virusfree)

και η παραγωγή τους ανώτερη κατά 15 - 30%.

Μεταξύ τους παρουσιάζουν πολύ λίγες διαφορές. Ο Rajam 1 έχει λιγότερο ζωηρή ανάπτυξη, ενώ η παραγωγή τους είναι παραπλήσια.

Κατωτέρω περιγράφονται τα κυριότερα χαρακτηριστικά για καθ' ένα από τους κλώνους, σύμφωνα με τα αποτελέσματα ερευνών στη Γαλλία και Αγγλία:

RAJAM 1 (LANCER)

α) Γενικά χαρακτηριστικά:

- Ζωηρότητα: Μέτρια
- Μορφή βλαστού: Λεπτός
- Μεσογονάτια: Αρκετά μεγάλα
- Φύλλο: Μετρίου μεγέθους
- Ρίζες: Επιφανειακές εύθραυστες
- Λοιπά: Ευαίσθητο στην ξηρασία.

β) Συμπεριφορά στον σπαρώννα:

- Συγγένεια με ποικιλίες: Αρκετά καλή (Παρουσιάζει εξόγκωμα στο σημείο εμβολιασμού)
- Ζωηρότητα δέντρων: Μικρή (10-20% ανώτερη από το Μ. 9)
- Ταχύτητα εισόδου στην καρποφορία: Πολύ καλή
- Παραγωγικότητα: Καλή (15 - 30% ανώτερη από το Μ. 9)
- Χαρακτηριστικά καρπού: Μέγεθος ικανοποιητικό, βελτιώνει το χρώμα και την ποιότητα
- Προσαρμοστικότητα στο έδαφος: Μέτρια. Απαιτεί έδαφος γόνιμο με καλή στράγγιση

γ) Ικανότητα πολλαπλασιασμού:

- Με καταβολάδες: Καλή
- Με μοσχεύματα: Μέτρια
- Με μικροπολλαπλασιασμό: Μέτρια
- Συμπεριφορά στο φυτώριο: Κατά τον εμβολιασμό: Αρκετά καλή

δ) Ευαισθησία σε φυσιολογικές παθήσεις και παραιοτικές προσβολές:

- Εμφάνιση εξογκωμάτων και ριζών γύρω από τα γόνατα των βλαστών: Σε μικρό έως μέτριο βαθμό
- Έκπτυξη παραφυάδων: Μέτρια
- Αντοχή στην ασφυξία των ριζών: Μέτρια
- Αντοχή στο ασβέστιο (χλωρώση): Μέτρια
- Αντοχή στις χαμηλές θερμοκρασίες: Ευαίσθητο
- Ευαισθησία στη φυτόφθορα (ασθένεια του λαι-

μού) Πολύ μικρή

— Ευαισθησία στη σήψη των ριζών (Armillaria): Μέτρια έως αρκετή

— Ευαισθησία στον βακτηριακό καρκίνο: Μέτρια έως αρκετή

— Ευαισθησία στη μοτόμειρα (Eriosoma lanigerum): Ευαίσθητο

— Ευαισθησία στις ιολογικές ασθένειες: Μικρή

PAJAM 2 (CEPILAND)

Σε σύγκριση με το προηγούμενο παρουσιάζει πολύ λίγες διαφορές, οι οποίες συνίστανται στα εξής:

— Έχει μικρότερα φύλλα και λεπτότερους δλαστούς

— Τα δέντρα αποκτούν ζωηρότερη ανάπτυξη κατά 10-30%

— Η εμφάνιση ριζών και εξογκωμάτων γύρω από τα γόνατα των δλαστών είναι μηδαμινή.

Και οι δυο κλώνοι θεωρούνται κατάλληλοι για πυκνές φυτεύσεις. Σε περίπτωση επαναφυτεύσεων συνιστάται η χρησιμοποίηση του Pajam 2, επειδή τα δέντρα αποκτούν ζωηρότερη ανάπτυξη. Είναι πάντοτε απαραίτητη η υποστήριξη των δέντρων.

Ας σημειωθεί ότι οι παραπάνω κλώνοι άρχισαν να χρησιμοποιούνται στη Γαλλία από το 1985. Λόγω των σοβαρών πλεονεκτημάτων τους ελπίζεται ότι η εισαγωγή και χρησιμοποίησή τους στη χώρα μας θα έχει καλά αποτελέσματα.

Βιβλιογραφία

1. Masseron, A. et Roche L., 1993. Deux sélections de M.9 sans virus. L'Arboriculture Fruitière No 464, 1993, pp 26 - 29.

2. Tudeman H.M., 1954. Description of the E. Malling apple rootstocks. Annual Report of the E. Malling Research Station, 1954, pp 64 + 66.

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΜΙΤΟ ΤΗΣ ΑΡΙΑΔΝΗΣ

✧ συνέχεια από την σελίδα 97

κουν στο σύνδρομο του αυτισμού είναι παιδιά ανάπηρα, που χρειάζονται βοήθεια από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Είναι πολύ δύσκολο για τους γονείς να μεγαλώσουν ένα τέτοιο παιδί. ΤΙΠΟΤΑ δεν γίνεται αυθόρμητα, αυτόματα, ΟΛΑ πρέπει να τα μάθουν βήμα-βήμα. Και χρειάζονται βο-

ήθεια και υποστήριξη από όλους. Και αυτοί πρώτα άπλωσαν το χέρι τους, οργανώνοντας αυτό το συνέδριο στις αρχές μιας καινούργιας χρονιάς που φέρνει κάποιο φως στα άτομα με αυτισμό και στις οικογένειές τους στη χώρα μας.

Για περισσότερες πληροφορίες όσοι ενδιαφέρονται μπορούν να ε-

πικοινωνήσουν με τα γραφεία της:

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΥΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

Αθηνάς 2 (2ος όροφος)

Αθήνα 105 51

Τηλ. (01) 3216550

FAX: (01) 3216549

Πρόεδρος: Χρήστος Αλεξίου

Για την περιοχή του Νομού μας μπορείτε να επικοινωνήσετε με τους, Κα Αλεξίου - Μαντζοπούλου Φιλίτσα, τηλ. 0331/95047

Κα Παπαδοπούλου Αναστ. τηλ. 0332/24.003.

Επιμελητές Κειμένων

Αναγνώστου Ειρήνη Ψυχολόγος. Επιστημονική Συνεργάτρια της Εταιρείας Ειδικό Δημ. Σχολείο Βέροιας.

Ηλιάδης Στέφανος, Δ/της Ειδ. Δημ. Σχολείου Νάουσας.

Μαζαράκη Στέλλα, Κοινωνική Λειτουργός, Ειδ. Δημ. Σχολείο Νάουσας - Βέροιας.

ΜΙΑ ΔΙΟΡΘΩΣΗ

Στο προηγούμενο τεύχος της «ΝΗΛΟΥΣΤΑΣ» Νο 70 έχει δημοσιευθεί στις σελ. 24 - 25 το άρθρο του Γ. Μοσχόπουλου «Η σχέση του Επισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου με τη Βέροια».

Θέλουμε να διευκρινίσουμε, ότι το πρώτο μέρος του άρθρου είναι περιληψη της ανακοίνωσης, με το ίδιο θέμα, του Γιώργου Χιονίδη στην Ημερίδα της Αλεξάνδρειας το 1994.

Η Συντακτική Επιτροπή

ΑΓΟΥΣΤΑ

Διακοπές & κινήσεις

Η Διακοπτική κίνηση

ΒΑΡΒΑΡΕΖΟΣ

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΝΗΜΑΤΟΥΡΓΕΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΒΑΡΒΑΡΕΣΣΟΣ ΑΕ